

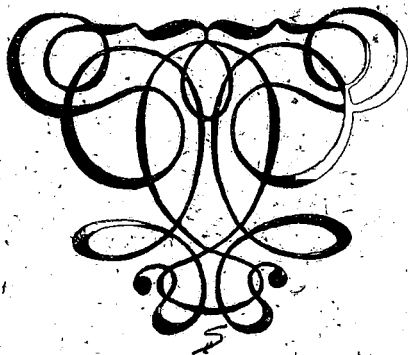
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Bror Linderoth, Äldre och moderna sparbanksuppgifter. — **Israel Myrberg**, Ytterligare några spörsmål rörande konungens amnestirätt enligt svensk statsrätt. — **Översikter och meddelanden**: I. Politik: Den polska republikens författning av den 17 mars 1921. Av **S. Wallengren**. — Hamburgs författning av år 1921. Av **J. E. Nilsson**. — II. Statistik och ekonomi: Ny statistisk specialutredning av socialstyrelsen. Ekonomisk översikt: Svensk Försäkrings-Årsbok: Statistiska böcker. Under år 1921 utkomna officiella statistiska publikationer i Sverige. Av **S. D. Wicksell**. — Översikt av nyutkommen svensk nationalekonomisk litteratur 1919—1921. Av **E. Sommarin**. — **Litteraturgranskningar**: Erik Lindahl, Die Gerechtigkeit der Besteuerung. Curt Röhrlieb, Gränsproduktivitetén hos jordbrukets produktionsfaktorer. Anm. av **E. Sommarin**.

ÅRG. 25

FEBRUARI 1922

HÄFT. 1

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:—

PRENUMERATIONSANMÄLAN.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT har från och med år 1919 övergått till ny ledning. Den Fahlbeckska stiftelsen, grundad genom den förutvarande utgivarens storartade gåva vid Lunds Universitets 250-års-jubileum, har i överensstämmelse med gåvobrevet övertagit Statsvetenskaplig Tidskrift för politik, statistik och ekonomi under denna samma titel, med tillägget Ny följd.

Tidskriftens syfte och allmänna uppställning är densamma som tidigare. Den kommer sålunda att liksom förut innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avseende att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur.

Tidskriften vill, framgent som hittills, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet. Den vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom dess ovan angivna ram.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska stiftelsens kollegium, närmast av undertecknad MALMGREN såsom kollegiets redaktionssekreterare och tidskriftens ansvarige utgivare, under medverkan av undertecknad SOMMARIN (nationalekonomi) och docenten SVEN WICKSELL (statistik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år. Lösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av ca 75 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos Redaktionen av Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund.

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i februari 1922.

Sigfrid Wallengren.
Professor i statskunskap
och statistik.

Robert Malmgren.
Professor i stats-, förvaltnings-,
kyrko- och folkrätt.

Emil Sommarin.
Professor i nationalekonomi
och finansrätt.

Arthur Stille.
Professor i historia.

Lauritz Weibull.
Professor i historia.

Martin P:n Nilsson.
Professor i klassisk fornkun-
skap och antikens-historia.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckskā Stiftelsen har utkommit:

I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. En kritisk studie över socialdemokratisk världsåskådning. Pris 4 kronor.

ÄLDRE OCH MODERNA SPARBANKS- UPPGIFTER.

AV

FIL. KAND. BROR LINDEROTH.

När man grundade de äldsta av våra nuvarande sparbanker — det skedde som bekant på 1820-talet efter engelska och skotska förebilder —, var avsikten att göra det lättare för »arbets- och tjänstehjónsklassen» att, medan förtjónsten var någorlunda god, lägga undan små besparingar, som skulle kunna tillgripas, då arbetsförmågan eller arbetstillfällena brusto.

Det var stora förväntningar, man för ett århundrade sedan fäste vid sparbankerna som de smås hjälpare ur det ekonomiska betrycket. I våra dagar skulle man måhända frestas att beteckna dessa förväntningar såsom överdrivna, om man icke betänkte, att de första sparbankerna i vårt land verkligen fyllde en besvärande lucka i den samhällsekonomiska organisationen.

Ett sparande i smått var för dåtidens människor förenat med åtskilligt större tekniska svårigheter än för nutidsmänniskorna. Det fanns före sparbankernas tillkomst inga inrättningar, där småsummor kunde sättas in och bli förräntade. Pengarna fingo läggas på hög hemma, stoppas i strumpor eller samlas på kistbotten. Där fingo de ligga, tills så mycket hunnit sparas, att det bekvämt kunde utlånas mot revers. Men när man ständigt hade pengarna inom räckhåll, var det lätt att i en svag stund falla för frestelsen att ge ut dem för något jämförelsevis onyttigt ändamål. Det fordrades i varje fall en orubblig viljestyrka för att stå emot stundens in-

givelser. Man behöver icke mycken människokänedom för att inse, att saknaden av en sådan viljestyrka i många fall skulle hindra fullföljandet av goda föresatser att spara för kommande dagar.

Detta var emellertid inte den enda svårighet, som låg i vägen för ett framgångsrikt sparande. Hemma lågo pengarna räntelösa och utsatta för risken av brand och stöld. Att låna ut dem hade dock också det sina svårigheter och sina risker. Svårt var det ofta att finna någon vederhäftig låntagare, som man kunde anförtro pengarna åt med grundat hopp att få dem tillbaka, när man själv behövde dem. Och risk måste ju alltid vara förenad med en utlåning mot ren namnsäkerhet, huru försiktigt den än verkställdes — in-teckningar på småbelopp stodo naturligtvis sällan till buds —. Än vidare: hade man lyckats finna en pålitlig låntagare, så hade kanske han efter någon tid inte längre användning för pengarna utan kom och ville betala dem tillbaka. Då togo utlåningsbekymren åter vid.

Sparbankerna undanröjde de nämnda svårigheterna. I dem kunde man varenda vecka sätta in pengar i (praktiskt taget) hur små belopp som helst, få igen dem ungefär när som helst men också låta dem stå inne hur länge som helst. Under tiden drog varenda riksdaler ränta och räntan lades vid slutet av varje år till kapitalet för att i sin tur draga ränta. Allt detta styrde sparbanken om utan det minsta besvär för insättaren själv. Genom att rätt och slätt vara tillgänglig för insättningar, alltså även under fullkomlig passivitet i sin inlåningsrörelse, främjade sparbanken verksamt småfolkets sparande.

Den osjälviska omtanken om ekonomiskt svagare medmänniskors väl var nog ej den enda drivfjädern vid sparbankers inrättande. En sund egoism spelade också in. Kunde man bana väg för självhjälpstanken bland kroppsarbetarna och förmå dem att på egen hand söka sörja för sin framtid, skulle de icke så ofta behöva falla det allmänna till last. Försäkringsinrättningar, där sådana risker som sjukdom, olycksfall och dödsfall genom utjämnning på mångas axlar kunde göras mindre tryckande och mindre ekonomiskt fördärvbringande för den enskilde, hade man ännu ej. Men »hjälp till självhjälp» borde sparbankerna kunna bereda i den mån de undanröjde de tekniska svårigheterna vid individens fri-

villiga sparande och ökade dettas resultat genom förräntning av de minsta summor.

Underlättandet av småfolkets sparande var alltså ändamålet med sparbankernas verksamhet. Ett viktigt medel såg man i en hög inlåningsränta. Insättarna borde förbehållas så mycket som möjligt av de ränteinkomster, sparbanken kunde betinga sig vid de förvaltade medlens placering. Sparbankens omkostnader borde därför hållas nere vid ett minimum. Styrelsen borde arbeta utan ersättning, i nödfall även ikläda sig ekonomiska uppoffringar för att icke sparbankens egen ekonomi skulle för mycket belastas och insättarna gå miste om möjliga fördelar. I det längsta borde främmande avlönad arbetskraft undvikas. Sparbanken skulle vara en *välgörenhetsinrättning*, icke ett privat eller offentligt affärsföretag. Så fast rotad har denna uppfattning varit, att man ännu i denna dag kan påträffa sparbanker, förvaltande tiotals miljoner vardera, där styrelsen varken har eller någonsin har haft ett öres ersättning för sitt arbete med sparbanken.

Det var de ekonomiskt vanlottade man genom sparbankerna ville hjälpa. Men det kunde förutses, att även de mera bemedlade skulle söka begagna de tillfällen till en god, säker och bekväm förräntning av pengar, som sparbankerna erbjödo. Dem gällde det att hålla borta från sparbankerna. Det fanns ju ingen anledning att låta sådana personer draga fördel av det arbete och ansvar och de direkta ekonomiska uppoffringar, som stiftarna och styrelsen påtagit sig till gagn för de fattiga i samhället och för samhället självt. Styrelsens arbetsbörda var stor nog ändå. I Malmö sparbank t. ex. utgjorde antalet insättningsposter pr expeditionsdag år 1825 i medeltal över 120. År 1920, då man visserligen hade många flera expeditionsdagar men också arbetade med avlönad kontorspersonal, var motsvarande tal 117, beräknat efter 300 expeditionsdagar under året.

Man hade emellertid även ett annat och i längden tyngre vägande skäl att söka begränsa tillströmningen av pengar till sparbankerna, nämligen svårigheten att åter låna ut dem säkert, snabbt och mot tillräckligt hög ränta. 1820-talets sparbanker saknade de bekväma utvägar till insättaremedlens förräntning, som det moderna kreditväsendet erbjuder i privatbankernas inlåningsräk-

ningar, i offentliga och enskilda korporationers och företags obligationer o. s. v. De hade i stort sett ingen annan möjlighet att skaffa sig ränta på pengarna än att låna ut dem direkt mot revers. Faktiskt visade det sig för de äldsta sparbankerna förenat med stora svårigheter att finna lämpliga låntagare till de raskt växande insättaremedlen. Orsaken härtill låg framför allt i bristande smidighet hos sparbankernas räntesatser. Man hade från början satt inlåningsräntan till 5% och där sökte man med hårdnackad envishet hålla den kvar. Den härav betingade utlåningsräntan, vilken givetvis måste lämna rum även för någon marginal till täckande av de visserligen blygsamma omkostnaderna och åvägabringsande av en reservfond, motsvarade icke i längden läget på penning- och kapitalmarknaden, framför allt icke i fråga om de med låg riskpremie betungade inteckningslånen. Resultatet visade sig i svårighet att finna låntagare, särskilt kännbar på orter, där personalkreditbehovet tillgodosågs av någon annan inrättning såsom i Malmö av Rikets ständers diskontlånekontor. Goda låntagare kommo under sådana omständigheter att betraktas såsom verkliga fynd av de med växande penningplaceringssvårigheter kämpande sparbanksstyrelserna. Någon gång sätter förhållandet märken i själva formuleringen av de eljest ledsamt stereotypa protokollen, i Malmö sparbank exempelvis på 1840-talet, då det från ett sammanträde förmåles, att N. N. »*erbjudit sig att mottaga ett sparbankslån å 4,500 rdr*». Sällan inregistreras väl ett låneärende med så artiga vändningar i det tjugonde århundradets sparbanksprotokoll.

Man hade alltså starka skäl att i de äldre sparbankerna söka bli kvitt andra insättningar än dem, för vilkas mottagande sparbankerna tillkommit, d. v. s. småfolkets. *Därför* införde man i reglementena bestämmelser om vissa maximibelopp, som en person under loppet av ett och samma år fick på eget namn insätta (t. ex. 100 rdr b:co) eller överhuvud ha inestående till förräntning (t. ex. 666 rdr 32 s. b:co). Men man förlorade icke ur sikte syftet med dessa *inskränkningar i rätten att ta sparbankens tjänster i anspråk*. De voro riktade mot de mera bemedlade, vilka under rådande utlåningssvårigheter själva borde draga försorg om att göra sina medel fruktbarande och f. ö. icke borde tillåtas att profitera av den höga sparbanksräntan. När någon person ur »arbets- och tjänste-

hjonsklassen» bad om tillåtelse att få insätta mera, medgav man gärna undantag från de snäva bestämmelserna, ofta med uttrycklig motivering att utlåningsmöjligheterna f. t. voro någorlunda goda.

Den höga inlåningsräntan utövade dock en alltför stor dragningskraft för att icke sådana maximibestämmelser skulle kringgåås och i längden visa sig otillräckliga. Det enda naturliga och därför också enda säkra medlet till svårigheternas avhjälpande — räntesänkning — dröjde det länge innan man kom sig för att tillgripa, helt visst därför att man — i sparbankerna liksom annorstädes — saknade den erforderliga insikten om sammanhanget i det ekonomiska samhällslivet för att förstå dess naturlighet. Ett fortsatt reglementerande med skärpta restriktioner fick ersätta prisbildningens funktion som regulator på tillgång och efterfrågan. Längst på den vägen gick man troligen i Malmö, där sparbanken på 1840-talet helt stängdes för insättningar från den kringliggande landsbygden¹.

Klart är, att kreditgivningen under nu skildrade omständigheter icke kunde komma att framstå som någon självständig uppgift för sparbanksverksamheten. Insättaremedlen utlånades visserligen inom orten, men denna utlåning tedde sig för sparbanksledningen endast som ett medel att förränta insättarnas pengar så högt som möjligt och erbjöd endast ur den synpunkten något intresse. Hade andra medel stått till buds, t. ex. insättning mot ränta i statskassan såsom i England eller placering i obligationer såsom nuförtiden, så hade dessa ur principiell synpunkt lika gärna kunnat komma till användning.

Anmärkas bör dock att man icke överallt var helt främmande för tanken, att sparbankerna även vid placeringen av sina medel kunde ha en särskild mission att fylla. Man tänkte emellertid då närmast på att de genom lån mot dräglig ränta skulle kunna rädda den i tillfällig förlägenhet stadda från att falla i ockrares händer — ett välgörenhetsinslag alltså även här. Denna konsumtionskredit kunde dock ej ta stora summor i anspråk och insikten om att dess be-

¹ Om Göteborgs sparbanks försök att med fasta räntesatser brida spärr mot de allmänna ekonomiska lagarna» se C. G. WEIBULL, Göteborgs sparbank 1820—1920, det värdefullaste bidraget till samlingen av svenska sparbanksmonografier.

redande var en sparbanksuppgift kunde därför ej rubba den åskådningen, att mera bemedlades insättningar borde utestängas.

Situationen blev med tiden helt förändrad. Ett tecken till en modernare uppfattning om sparbankernas roll i samhällslivet skönjer man redan 1839 vid grundandet av den första häradsparbanken i Skåne, Färs härads sparbank i Sjöbo. Dess uppgift skulle nämligen enligt det äldsta reglementet bl. a. vara »att genom utlåning, i synnerhet till mindre jordbrukare inom häradet, bereda dessa ett förslag till verkställande av odlingar och förbättringar». 1841 gå samma ord igen vid grundandet av Västra Göinge härads sparbank¹ och 1848 uppdyka de i reglementet för Kullens sparbank. När under senare delen av 1800-talet sparbanker bildades ute på landsbygden, var ett av mötiven säkerligen i de flesta fall önskan att vinna en bättre organisation av ortens lånemarknad och därmed ökad bekvämlighet och stadga i kreditförhållandena. Det var framför allt jordbrukets intensivering, som påkallade åtgärder i detta syfte, i mån som de ökade driftsutgifterna icke kunde finansieras med jordbrukarens egna medel.

Sparbankerna kommo nu att bli verkliga kreditinstitut, vilkas uppgift till gagnet om också icke till nämnet lika mycket låg i den aktiva (utlånings-)rörelsen som i den passiva (inlåningsrörelsen), så visst som i en kreditförmedlingsrörelse båda dessa grenar äro oundgängliga element, vilka med hänsyn till vikten svårligen låta sig över- och underordnas. Sparbankerna infogades som delar i den för modern produktion och avsättning oundgängliga apparaten och kommo som sådana att ur folkhushållets synpunkt spela en vida viktigare roll än som agerande i den filantropiska hjälpverksamheten.

Med näringslivets växande behov av produktionskredit minskades svårigheterna att få insättaremedlen utlånta. Därtill kom, att man efter hand lärde sig inse den rörliga räntans betydelse för sparbanksverksamheten. Utlåningsproblemet, vilket berett de äldre sparbanksstyrelserna så många bekymmersfyllda stunder, förenk-

¹ SOMMARIN, Det skånska jordbrukets ekonomiska utveckling 1801—1914 (Lund 1917), s. 119.

lades därigenom med ett slag till ett problem om lämplig räntesättning och klokt val mellan placeringsmöjligheter, vilka vid riktig räntepolitik aldrig behövde tryta.

Det fordrades sedan endast, att man övergav den gamla föreställningen, att sparbankerna voro till för att idka välgörenhet mot mindre bemedlade i form av onaturligt hög räntegottgörelse, för att sparbankstypens förvandling från filantropisk inrättning till modern kreditanstalt i princip skulle vara fullbordad. Sedan nya institutioner tillkommit, vilka lika bra som eller bättre än sparbankerna voro ägnade att handhava sparmedelsuppsamlingen bland småfolket (postsparbanken, privatbankerna) och underlätta dettas självgardering mot allehanda risker (hjälpkassor, försäkringsbolag, socialförsäkringen), upphörde dessa båda arbetsuppgifter att betraktas såsom speciellt knutna till sparbanksrörelsen.

Sparbanksverksamhetens innehåll hade förändrats, men de hävdvunna *formerna* stodo kvar. Deras urvuxna trånghet kändes icke omedelbart besvärande. När den gjorde det, sprängdes de dock icke. De ej ens förändrades, väl på grund av vanebundenhet och människors ej sällan överdrivna pietet för vad gammalt är. Så ha på många håll de snäva inlåningsbestämmelserna bibehållits, fastän de för den moderna sparbanksrörelsen äro icke endast överflödiga utan direkt hinderliga.

Den moderna sparbankens huvuduppgift ligger i den lokala kreditförmedlingsverksamheten. Denna har blivit så mycket mera betydelsefull, som utvecklingen inom privatbanksväsendet gått i riktning av allt starkare koncentration. Av de gamla lokal- och provinsbankerna har den ena försvunnit efter den andra. De ha sammanslagits med eller till storbanks, som visserligen genom filialer låta sig representeras på alla mera betydande platser i landet, men vilka ledas från huvudkontor i Stockholm eller Göteborg. En skåning behöver t. ex. endast erinra sig sådana namn som Skånes enskilda bank, Malmö folkbank, Skånska handelsbanken och Bankaktiebolaget Södra Sverige för att förstå vad denna utveckling betytt för hans provins i minskat ekonomiskt självstyre. Där fordom avgörandet låg i Malmö eller Hälsingborg, där ligger det nu i huvudstaden eller Göteborg.

Utvecklingen mot stordrift inom bankväsendet har naturligtvis

ur många synpunkter varit till nytta. Att den står i närmaste samband med stordriftens utveckling överhuvud inom det svenska näringslivet lär väl ingen vara hågad att bestrida¹. Men även om man av flera skäl icke skulle vilja ha vår svenska bankkoncentration i stort sett ogjord, torde man svårligen kunna undgå den reflexionen, att storbanksväsendet också har sina vådor.

Det ligger en fara i den starka maktanhopningen hos ett fåtal storbankschefer, på vilkas rådslag enskilda människors och hela samhällsgruppers välfärd kan komma att hänga.

Det ligger också en olägenhet i storbanksfilialernas bristande förutsättningar att lika bra som de lokala bankerna tillgodose de ortsliga kreditbehöven. Här kunna emellertid sparbankerna gripa in. Den ingående personalkännedom, som en sparbanksstyrelse besitter inom sparbankens begränsade verksamhetsområde, vunnit genom års och kanske decenniernas samlevnad på en ort, skänker åt sparbankens utlåningsrörelse en helt annan smidighet än åt storbanksfilialens.

Det ligger slutligen en fara i den frestelse till en monopolistisk räntepolitik, vilken bankkoncentrationen icke torde kunna undgå att väcka till liv. Det förtjänar i detta sammanhang att bringas i erinran, vad som framgick ur undersökningar av 1917 års bankkommitté², att privatbankernas genomsnittsmarginal mellan ut- och inlåningsräntan under perioden 1904—1913 utgjorde omkring 1,7% men vid mitten av 1918 2,56%, att den alltså under denna tid vidgats med inemot 1%.

Det måste ur nationalekonomisk synpunkt anses angeläget, att de skadliga verkningar, som äro förknippade med storbanksväsendet, i möjligaste mån *neutraliseras*. Maktkoncentrationen inom bankväsendet torde icke kunna hejdas genom ett legalt förbud mot formella banksammanslagningar. Så starka ekonomiska krafter som de, vilka frampressat storbanksdriften, låta sig enligt all erfarenhet icke indämma med enbart lagstiftningens hjälp. Men därför är det så mycket viktigare, att man åtminstone avhåller

¹ Jfr CASSEL, Stordriftens utveckling inom det svenska bankväsendet (bilaga till 1917 års bankkommittés betänkande nr 3, Sthlm 1918).

² SOMMARIN, Marginalen mellan privatbankernas ut- och inlåningsräntor (bilaga 2 till 1917 års bankkommittés betänkande nr 6, Sthlm 1919).

sig från sådan lagstiftning, som direkt arbetar monopolintresset i händerna.

Nu lär det svårligen kunna bestridas, att bland de inrättningar, som överhuvud kunna komma ifråga såsom konkurrenter till privatbankerna ifråga om räntesatserna, sparbankerna intaga det ojämförligt viktigaste rummet. Till antalet inemot 500, med ett insättareklientel av mellan 1 och 2 millioner personer¹, och med en inlåning av mer än 2 milliarder kronor äga de inom provinser, där de i större utsträckning äro tillfinnandes, en avsevärd konkurrenskraft, vilken ingen av de där företrädda privatbankerna kan undgå att räkna med².

På en modern sparbankslagstiftning bör man därför bl. a. ha rätt att ställa det kravet, att den icke i annan mån än den, som betingas av omsorgen om sparbankernas solvens och likviditet, lägger hinder i vägen för deras konkurrens med privatbankerna, att den t. ex. icke i onödan beskär deras inlåningsrätt.

Ovanstående reflexioner över sparbankernas förändrade uppgift föränledas närmast av 1920 års sparbankssakkunnigas förslag om förbud för sparbank att för en och samma insättares räkning emottaga penningar till belopp över 20,000 kronor³. Avsikten har varit att visa, att en sådan begränsning av sparbanks inlåningsrätt saknar varje historiskt berättigande. Väl är det nämligen sant, att i sparbankernas egna reglementen från början funnits bestämmelser, vilka begränsat *allmänhetens rätt* att taga sparbankens tjänster i anspråk för förräntning av större summor. Men häri kan ju icke ligga något skäl att nu beskära *sparbankernas rätt* att emottaga

¹ Antalet utestående motböcker vid 1919 års slut var 2,2 mill. Antalet personer, som använde sparbank för penningförvaltning, var avsevärt mindre bl. a. av den anledningen, att en och samma person ofta innehar flera sparbanksböcker. Den i Sveriges officiella statistik, Allmän sparbanksstatistik, förekommande kolumnrubriken »antal insättare» (t. ex. 1919 i tab. 4 kol. 4—8) är vilseledande och borde utbytas mot »antal motböcker».

² På sparbankshåll söker man ofta värja sig mot misstanken, att sparbankerna skulle vilja konkurrera med privatbankerna. Menar man månne, att konkurrens i och för sig är av ondo?

³ Förslag till lag om sparbanker m. m., avgivet av inom Kungl. finansdepartementet tillkallade sakkunniga (Sthlm 1921), 3 § 10 mom. med vissa undantagsbestämmelser i 75 § 6 mom.

större insättningar, när detta utan olägenhet eller med fördel kan ske. Till yttermera visso ha de skäl, som på sin tid föranledde sparbankerna att på nämnda sätt frivilligt begränsa sin inlåningsrörelse, numera upphört att gälla. Att många sparbanker ännu icke kommit sig för att höja insättningsmaxima, kan icke anses utgöra giltig anledning för fastställandet av ett legalt maximibelopp, som i fortsättningen skulle hindra dem att göra det.

Sparbankerna äro icke längre välgörenhetsinrättningar, som skötas av oavlönade funktionärer till tjänst för de ekonomiskt sämst ställda samhällsgrupperna, och vilkas klientel måste begränsas, för att dessa funktionärers arbete ej skall tagas i anspråk mera än rimligt. De ha för länge sedan och med rätta upphört att se sin väsentliga uppgift i beredandet av högsta möjliga (i betydelsen av särskilt favoriserande) inlåningsränta åt nämnda samhällsgrupper och i stället allt allmännare anslutit sig till en räntepolitik, vilken åt räntan anvisar dess naturliga roll som ett pris, vilket reglerar tillgång och efterfrågan efter kapital och åt den disponibla kapitalmängden ger den ekonomiskt bästa användningen, men vilken därjämte som ett fundamentalt krav uppställer iakttagandet av största möjliga sparsamhet uti administrationen och som resultat därav allmänhetens belastande med minsta möjliga avgift (räntemarginal) för kreditförmedlings- och riskbärande verksamheten. Sparbankernas ledare bli för varje år allt klarare medvetna om att det är å ena sidan i verksamheten som lokala kreditgivare, å andra sidan i egenkapen av för de räntekartellerade privatbankerna oåtkomliga konkurrenter på penning- och kapitalmarknaden, som sparbankernas huvudsakliga samhällsekonomiska funktioner ligga. Ett legalt insättningsmaximum skulle icke blott försvåra utövandet av dessa båda funktioner, det skulle också betyda ett underkännande av dem i princip från lagstiftarens sida och därmed till skada för folkhushället försena sparbanksväsendets tekniska anpassning för dess moderna uppgifter¹.

¹ Det får väl antagas ha berott på annan mening om förslagets principiella innebörd, att en av de sakkunniga biträdd detsamma trots tidigare i tryck framförda åsikter om sparbanksväsendets samhällsekonomiska uppgifter, av vilka logiskt synes ha bort följa en från sakkunnigmajoritetens avvikande mening beträffande lämpligheten av ett legalt insättningsmaximum (jfr SOMMARIN, Om reformeringen av huvudmannainstitutionen i sparbankerna, Statsv. tidskr. 1920, h. 4).

1910 års sparbankskommitté föreslog fastställande av ett legalt insättningsmaximum och framhöll som motiv för detta förslag bl. a., att sparbankernas uppgift vore att mottaga verkliga sparpenningar; således mindre belopp, men ej att förränta kapital, större eller mindre, samt att den konkurrens om kapital emellan bankbolagen och sparbankerna, som möjliggjordes genom att sparbankerna kunde emottaga insättningar till obegränsade belopp, lätt föranledde ett onaturligt uppdrivande av räntesatserna. Detta förslag bottnade sålunda i en föråldrad uppfattning av sparbankernas uppgift, vilken förbisåg deras betydelse som lokala kreditinstitut, och *avsåg dessutom direkt att försvåra sparbankers konkurrens med privatbanker, om inlåningen.* Det nu framförda förslaget bygger icke på en sådan motivering, vilken likväl kan vara nyttig att hålla i minnet, när den antyder, huru förslaget genomförande skulle komma att verka.

De skäl, som 1920 års sparbankssakkunniga ansett påkalla införande av ett legalt insättningsmaximum, sammanfattas i motiven (sid. 78) på följande sätt:

»Frånsett, att det från nationalekonomisk synpunkt måste anses riktigt, att sparbankerna icke taga hand om medel, som naturligen kunna göras fruktbärande i annan ordning, kunna de sakkunniga för sin del ej finna annat än att det skulle innebära en icke obetydlig garanti för en sund och betryggande sparbankspolitik, att en — givetvis med hänsyn till sparbankernas uppgift avpassad — maximigräns för insättningarna i lagen fastställdes. Härigenom skulle vinnas dels att sparbankerna icke i följd av behovet att göra stora depositioner fruktbärande skulle kunna tvingas till mindre lämpliga placeringar och dels att sparbank icke skulle riskera olägenheter genom uppsägning av en enda eller ett fåtal större tillgodohavanden.»

Denna motivering är så iögonfallande svag, att det knappast kan vara erforderligt att taga denna tidskrifts utrymme i anspråk för dess utförliga bemötande. Sålunda saknar det nationalekonomiska argumentet, vilket svårligen kan tänkas nedskrivet av någon skolad nationalekonom, på grund av sin vaga formulering varje beviskraft. Dess räckvidd blir ju helt beroende av den innebörd, som ges åt orden »naturligen» och »fruktbärande i annan ordning».

Den nationalekonomiskt förnuftigaste meningen i orden skulle väl vara, att sådana medel, som ägaren kan använda för utvidgning av eller tekniska förbättringar i ett eget företag, också böra få en sådan användning. Därmed avskiljer man emellertid alla de fall, då medlens ägare icke är självständig företagare och därför måste göra dem fruktbärande antingen genom utlåning eller genom att inträda som delägare i ett företag, t. ex. under aktiebolagsformen. Det lär bli svårt att bevisa, att i sådana fall just utlåningen via en sparbank skulle vara ett nationalekonomiskt olämpligt tillvägagående. Allmänt erkännes ju, att inskjutande av en förmedlare mellan långivare och låntagare utgör ett av de stora framstegen på kreditväsendets område under 1800-talet. De sakkunnigas mening kan väl näppeligen ha varit, att sparbankerna ur nationalekonomisk synpunkt genomgående äro privatbankerna underlägsna såsom kreditförmedlare.

Men orden kunna även med den här försökta tolkningen ingalunda godtagas som ett nationalekonomiskt axiom. (Att de dessutom icke skulle kunna motivera ett generellt insättningsmaximum är ovan visat.) Strängt tillämpade skulle de ju nämligen leda till sådana uppenbart orimliga konsekvenser som att exempelvis en jordbrukare, vilken fått ett arv i kontanter, skulle nedlägga dem i sitt jordbruk, oavsett utsikterna till förräntning. Nationalekonomiskt sett vore väl dock ingenting skadligare än om den knappa kapitalmängd, varöfver ett folkhushåll förfogar, på detta sätt skulle hindras från att få den mest ekonomiska användningen, d. v. s. den som bäst lönar sig. Något dylikt kunna knappast heller de sakkunniga ha avsett, så mycket mindre som de bland sig även räknat framstående nationalekonomisk sakkunskap. Det får alltså antagas, att ordet »naturligen» här avser att antyda, att medlens användande i det egna företaget endast bör ifrågakomma, då däri-genom normal ränta synes möjlig att uppnå.

Innebörden av de sakkunnigas gåtfulla nationalekonomiska recept får alltså tänkas vara, att en företagare, som förfogar över kontanta medel, bör använda dem i sitt eget företag, när han däri-genom kan vänta att uppnå normal kapitalränta. Då frågas emellertid: riskerar man verkligen, att den enskilde företagaren ej själv bäst skall förstå att handla efter en sådan ordination, vilken ju

dock anvisar den för honom ekonomiskt fördelaktigaste kapitalanvändningen? Och om denna fråga av läsaren mot förmodan besvaras jakande: kan man rätta till hans dispositioner genom att i sparbankslagen införa ett legalt insättningsmaximum, vilket på sin höjd kan hindra honom att i en sparbank insätta mera än ett visst belopp, då vi enbart i Skåne ha omkring 140 sparbanker och dessutom väl inemot hundra privatbankskontor, i vilka senare ingen lagstiftare hindrar honom att insätta ens millioner, om han så skulle önska och förmå.

Av de båda sparbankspolitiska motiven kan det ena visserligen åberopas som skäl för att i lagen icke ålägga sparbank *skyldighet* att emottaga insättningar till större belopp men näppeligen för att beröva sparbank *rätten* att överhuvud mottaga större insättningar. Avgörandet i frågan när större summor *ur sparbankssynpunkt* lämpligen kunna mottagas, torde knappast kunna läggas i mera kompetenta händer än sparbanksstyrelsens egna. Beträffande det andra motivet måste man fråga sig, å ena sidan om *ur likviditets-synpunkt* verkligen något står att vinna på den här föreslagna vägen¹, å andra sidan om i så fall icke detta och mera kunde uppnås på annat och bättre sätt, t. ex. genom skärpning av likviditetskravet för sparbanker, som mottaga insättningar från en och samma person till större belopp än, säg gärna, 20,000 kronor.

¹ Endast genom en omfattande och dyrbar kontrollapparat skulle stadgandets noggranna efterlevnad i de större sparbankerna kunnat säkerställas — en användning av arbetskraft, vars enda nytta vore det utmärkta exempel ur praktiskt liv på ett i djupaaste mening improduktivt arbete, som det skulle erbjuda undervisaren i nationalekonomi.

YTTERLIGARE NÅGRA SPÖRSMÅL RÖ- RANDE KONUNGENS AMNESTIRÄTT ENLIGT SVENSK STATSÄTT:

AV

KANSLISEKRETERAREN ISRAEL MYRBERG.

I en uppsats rörande den svenska amnestirätten i ett föregående häfte av denna tidskrift uttalade jag en förhoppning att framdeles kunna belysa ytterligare några spörsmål i fråga om samma rätt, nämligen om existensen av denna rätt, om grunden för samma rätt samt om amnestibegreppet. Då jag i denna uppsats vill söka besvara dessa frågor, måste den anmärkningen förutskickas, att vad särskilt beträffar frågan om grunden för amnestirätten uppsatsen av utrymmesskäl fått en begränsning, som ursprungligen ej av mig varit avsedd.

Ordet amnesti har, såsom professor Malmgren anmärker, icke använts i våra grundlagar; och första gången det förekommer i ett amnestidekret är i det av Karl XIV Johan den 20 oktober 1834 meddelade. Men under tiden förut hava i själva verket amnestibeslut i ganska stor utsträckning utfärdats under namn av pardonsplakat; den genom dessa plakat givna amnestin benämndes helt enkelt nåd. Dylika amnestibeslut hava sedan år 1631 förekommit till ett antal av omkring 46¹. 12 av dessa beslut hava utfärdats vid vissa högtidliga tillfällen, nämligen vid kröningar 8, vid en omy-

¹ Under Gustaf II Adolfs regering 1, drottning Kristinas 6, Karl XI:s 6, Karl XII:s 1, Ulrika Eleonoras 1, Fredrik I:s 8, Adolf Fredriks 7, Gustaf III:s 7, Gustaf IV Adolfs 6, Karl XIII:s 1, Karl XIV Johans 2.

dig konungs 15:de födelsedag 1; vid dop av kronprins 2 och för firande av en viss årsdag, sedan konung kommit till Sverige ävensom till tacksamhet för att farsot avtagit 1. De återstående pardonsplakaten hava samtliga utfärdats, utan att särskilda högtidligheter därtill synas hava givit anledning, till förmån för rymmare, de flesta tillhörande krigsmakten, en del pardonsplakat även till förmån för andra än krigsmän, som utan tillstånd lämnat landet.

Innehållet av de 12 till den första av nu nämnda grupper hänförliga pardonsplakaten utvisar, att de äro att anse såsom verkliga amnestidekret¹. Synnerligen belysande i detta avseende äro de sinsemellan i det hela likalydande pardonsplakat, som utfärdats den 10 november 1778, den 15 november 1799, den 3 april 1800 och den 29 juni 1809. I dessa pardonsplakat förklarades, att »eho, vare sig av krigsmakten till lands eller sjöss, Näringsidkare eller andre Våre undersåtare, som utur Riket och des underliggande Landskaper rymt och olovligen sig begifwit» samt icke begått vissa undantagna missgärningar, skulle stå öppet att inom ett år från pardonsplakatets dag utan fruktan för straff eller krigstjänst i riket återkomma, men om det ej kunde ske så snart, borde den eller de, som ville tillgodonjuta detta tillstånd, inom samma tid anmäla sig hos svensk beskickning eller svenskt konsulat i utlandet². Därjämte skulle de vid återkomsten, om brottet vore så beskaffat, förlika målsäganden och undergå kyrkoplikt. — Vidare förskonades av nämnda pardonsplakat de rymmare av krigsmakten, som uppehöll sig inom riket och dess landskap, från allt straff för rymningsbrottet, dock med det villkor, att de genast efter pardonsplakatets kungörande med all möjlig skyndsamhet begåve sig i sin förra krigstjänst vid det regemente eller kompani, varunder de hörde. — Dessutom skulle alla de, som för andra brott än de i pardonsplakaten undantagne, redan

¹ Dessa utfärdades den ²⁸/₉ 1675, ¹⁷/₃ 1719, ³/₅ 1720, ²⁶/₁₁ 1751, ²⁸/₃ 1772, ¹⁰/₁₁ 1778, ¹/₁₁ 1792, ¹⁵/₁₁ 1799, ³/₄ 1800, ²⁹/₆ 1809, ¹¹/₅ 1818 och ²⁰/₁₀ 1834.

² Enligt pardonsplakatet den ³/₄ 1800: »hos någon af Våre på Utrikes ort warande sändigebud, Agenter och Consuler», enligt pardonsplakatet den ²⁹/₆ 1809: »hos någon af Våre på utrikes ort warande sändningebud, agenter och Commisarijer»; »de, hwilka wistas i sådana länder, der, under närvarande krig, de ej kunna om detta nådiga Pardonsplakat erhålla kunskap», skulle enligt sistnämnda pardonsplakat äga att en lika nåd tillgodonjuta, när de inom ett år efter slutad fred iakttoge, vad sålunda var föreskrivet.

efter dom voro i fängelse eller arbete eller ock endast därtill dömda, men domen å dem ännu ej verkställdt, därifrån lösgivas, när de utstått halva fängelse- eller arbetstiden (pardonsplakatet ¹⁰/₁₁ 1778: »men i fall någre hemmansbrukare för oloflig Bränwinstilwerkning eller undandölgd Bränvins-redskap skulle till Fästningsarbete dömda wara, will Wi dem derifrån helt och hållet förskona och befria, ehwad domen kommit till verkställighet eller icke»). Vidare ville Kungl. Maj:t i avseende å de brott, som blivit begångna före den högtidliga tilldragelse, i sammanhang med vilken respektive pardonsplakat utfärdats, men ännu icke voro slutligen avhulpna, låta den brottslige någon nåd vederfaras, när underdånig ansökning därom gjordes; målsägaren sin rätt och ersättningstalan likväl förbehållen. (Pardonsplakatet ¹⁰/₁₁ 1778: »Dock hwad angår förbrytelser emot Bränwinsförfattningarna, wele Wi nu genast i nåder förklara, det Wi eftergifwe alla Hemmansbrukare Wår och Kronans andel uti de böter, hwartill de sig skyldige gjort och hwilka icke erlagde eller utbetalte blifwit»). Slutligen befriades enligt förberörda pardonsplakat ifrån allt åtal alla de, som i brist av bevis eller egen bekännelse blivit ställda under framtiden och icke varit för de undantagna missgärningar anklagade.

Från pardonsplakaten undantogs de, som gjort sig skyldiga till smädelse mot Gud och avfall från den rena evangeliska lärans sanna och välgörande grunder; förräderi och brott mot rikets säkerhet, de som lasteligen talt emot Konungen, gjort myteri och uppror, de som voro dömda att ej komma under pardon eller sökt Kungl. Maj:ts lejd och därpå fått avslag, de som begått mordbrand, mord och nidingsverk, dråp eller slag å föräldrar (Pardonsplakaten ¹³/₁₁ 1799, ²⁰/₆ 1809: »dråp, slag å föräldrar» etc.), rån och röveri, blodskam, svek och bedrägeri emot kronan eller banken och andra, stöld av vad beskaffenhet den vara må, de som voro dömda till fängelse eller arbete på livstid, evad missgärning de ock begått, de som under ådömd fängelse- eller arbetstid något nytt brott förövat¹ och slutligen de, vilka kunde övertygas-hava varit så djärva, att de i förväntan på kungl. nåd vid tillfället i fråga begått någon missgärning.

Att även genom amnestibesluten av den ¹¹/₅ 1818 och den ²⁰/₁₀ 1834 avsetts meddelandet av amnesti framgår av deras innehåll.

¹ Detta synes ej omnämnt i 1809 års pardonsplakat.

I pardonsplakatet av den ^{11/5} 1818 förklarade sig Karl XIV Johan vilja lämna vedermåle av sin ömhet och faderliga omsorg även om dem av undersåtarna, som förbrutit sig emot lagarna utan att därföre genom grövre brott hava stört allmän ordning och säkerhet; och stadgades i sådant ändamål:

1:o) »Att alla de, som äro dömda till penningböter och således icke övertygade om brott, vilka, jämlikt 17 kap. 32 § Rättegångsbalken, jämförd med Förordningen av den 20 Januari 1779 anses för Urbota, men i brist av tillgång till böternas gäldande hållas i fängelse med eller utan arbete eller ock vid vatten och bröd, må lösgivas, när halva fängelsetiden förflutit.

2:o) Att de, vilka gjort sig skyldiga till enahanda ansvar, som nyss nämnt är, men ännu icke hunnit dömas, må av vederbörande domstol vederfaras en lika lindring, utan att sådant i varje särskild händelse behöver Oss hemställas.

3:o) Att de, som före Vår kröning, begått förbrytelse, därå endast penningböter i Lag utsatte äro, eller eljest förbrutit sig och lärofvänföre icke äro nämnde eller undantagne, må äga förvänta någon eftergift i ådömdt, men ännu icke till verkställighet befordradt ansvar, när de med underdånige ansökningar derom till Oss inkomma; Målsäganden hans rätt och ersättning likväl alltid förbehållen.»

Slutligen stadgades i 4:o, att när en pardonsansökning gjordes av någon ibland krigsmakten, som rymningsbrott begått, skulle han från straff därföre bliva förskonad, så framt icke samma förbrytelse varit föranledd av eller åtföljd av ett annat brott, varigenom hans felaktighet försvårades; »kunnande likväl den person, som sålunda förunnades Nåd och tillgift från straff, ej vidare uti krigstjänst warda antagen».

Enligt pardonsplakatet av den ^{20/10} 1834 lovade Karl XIV Johan:

»1:o) Att Wi, genom en allmän och fullständig Amnesti efterskänke allt straff åt dem som, allt sedan Vår ankomst till Sverige, blifwit dömda för politiska förbrytelser eller Högmåls-Brott;

2:o) att, till följe af nästföregående moment, de, som för sådana förbrytelser blifwit till landsflykt dömda, äga tillstånd att till Sverige återvända, samt warda återställda i full utöfning af de dem, före domen, tillkommande medborgerliga rättigheter;

3:o) att den eller de, som, till följe af domar för ofwan antydda slags brott, nu hållas uti fängsligt förwar, skola utan uppskof i frihet försättas.»

Den andra huvudgruppen av pardonsplakat¹ avsåg uteslutande *rymmare*, antingen tillhörande krigsmakten eller ock sådana andra personer, som lämnat riket utan vederbörligt tillstånd. Så förklarades i nästan alla pardonsplakat av detta slag, att alla *utur riket* intill tiden för pardonsplakatens utfärdande *avvikna ryttare, dragoner, soldater etc., som hos främmande makter vistades och där antagit tjänst*, skulle vara alldeles fria och förskonade från allt straff och tilltal, vartill de för ett sådant lastbart avvikande gjort sig skyldiga, om de godvilligt inställde sig i riket och tjänsten inom viss tid från det respektive pardonsplakat blev kunnigt å det ställe, där de vistades. Enligt pardonsplakaten den ¹¹/₈ 1766, den ¹⁹/₈ 1783 och den ²⁶/₁ 1802 skulle under denna pardon inbegripas *de undersåtar, som icke varit antagna i Kungl. Maj:ts krigstjänst (1783: tjänst) och olovligen begivit sig ur riket utan att hava begått något brott*, som föranlett dem till rymmandet. Förfogade de sig till riket inom ovannämnda tid, skulle de vara fria från värvning (enligt pardonsplakaten av år 1783 och 1802: från straff och värvning); och enligt pardonsplakatet av år 1766 skulle jämväl de, som rymt från regementena och inom berörda tid förfogade sig tillbaka till riket, icke vara förbundna att åter träda i den krigstjänst, vari de stått före avvikandet. Enligt pardonsplakatet den ²⁴/₁ 1790 ville Konungen under pardonsplakatet hava inbegripet *dem av allmogen, som för sådana förbrytelser hade rymt ur riket, som utan kroppsstraff kunnat försonas*, dock med villkor att målsäganden bleve behörigen och skäligen förnöjd. De skulle vara skyldiga att inom sex månader från den tid, pardonsplakatet blev kunnigt å den utrikes ort, där de vistades, åter begiva sig till sitt fädernesland. Slutligen bör erinras därom, att enligt pardonsplakaten av den ²⁴/₈ 1788, den ²⁴/₁ 1790,

¹ Denna grupp omfattar följande pardonsplakat: av den ⁶/₁₁ 1631, ¹⁰/₄ 1635, ⁶/₄ 1638, ²/₁ 1644, ¹/₂ 1645, ²⁰/₁₁ 1649, ²/₅ 1650, ²⁸/₉ 1661, ²⁸/₄ 1665, ¹²/₄ 1670, ²⁵/₉ 1681, ¹⁸/₁₂ 1687, ²⁸/₁₂ 1715, ¹⁰/₅ 1722, ¹⁷/₁₁ 1727, ²⁰/₇ 1741, ²³/₆ 1742, ²³/₂ 1743, ¹²/₃ 1743, ¹⁶/₈ 1748, ²⁷/₄ 1756, ⁹/₃ 1759, ¹⁸/₈ 1761, ⁴/₂ 1763, ¹⁶/₃ 1764, ¹¹/₈ 1766, ¹⁹/₉ 1783, ²⁴/₅ 1788, ²³/₄ 1789, ²⁴/₁ 1790, ¹⁶/₉ 1790, ²⁶/₁ 1802, ²⁹/₁₀ 1807 och ²¹/₃ 1808. Av nu nämnda pardonsplakat har jag tagit del av innehållet endast av dem, som utfärdats sedan frihetstidens början.

den $16/9$ 1790 och den $21/3$ 1808 skulle alla de förskonas från straff för av dem begångna rymningsbrott, *som inom riket undanhölle sig från krigstjänsten*, om de inom viss tid från dag, respektive pardonsplakat blivit kungjort, åter infunne sig i sina tjänster.

Att utfärdandet av pardonsplakaten före tillkomsten av 1809 års regeringsform varit att anse såsom olagligt, lär icke med fog kunna påstås. Dessa plakat stodo tvärtom fullkomligt i överensstämmelse med rättsåskådningen under den tid, då de utfärdades; något annat lär icke heller hava blivit ifrågasatt. Att de tidigare pardonsplakaten utfärdats i kraft av en konungen tillkommande benådningsrätt synes framgå av de i nämnda plakat begagnade ordalag. I dessa plakat förklarade sig konungen »benåda och tillgiva», »nådeligen hava tillåtit», benåda och förskona» o. s. v. Dessa uttryck torde icke kunna anses såsom fraser utan reell betydelse, utan med desamma torde hava avsetts att just uttrycka en bestämning med avseende å den handling, som innefattades i utfärdandet av respektive pardonsplakat, och denna bestämning innebar, att handlingen i fråga skulle uppfattas såsom en konungens *nådeakt*¹. Då konungens be-

¹ I Ulrika Eleonoras pardonsplakat den $17/8$ 1719 förklarades, att nämnda drottning »benådar och tillgifwer» etc. Vidare förklarades i pardonsplakatet den $3/5$ 1720, att alla, »som — — — warda benådade och tilgifne samt i Kongl. Maj:ts hägn och försvar upptagne». Vidare förklarades i pardonsplakatet den $12/8$ 1743, att Kungl. Maj:t ville »af gunst och nåde härmed hafwa förklarad» etc., i pardonsplakatet den $16/8$ 1748, att Kungl. Maj:t funnit gott. »af Kongl. Nåd och mildhet» etc., i pardonsplakaten den $26/11$ 1751 och den $26/8$ 1772: »Men från denna tilgift och Pardon skola» etc., i sistnämnda pardonsplakat: »ty hafwe Wi — — — likaledes med nåd och tilgift sådana» etc., »och wele Wi under denna tilgift och Pardon» etc., i pardonsplakatet den $10/11$ 1778: »Och wele Wi — — — nådeligen hafwa tillåtit» etc., »Men ifrån denna allmänna tilgift och förskoning» etc., i pardonsplakatet den $1/11$ 1792: »Ifrån delaktighet i denna Wår nu förkunnade Kongl. Nåd» etc., i pardonsplakatet den $15/11$ 1799: »och Wi — — — icke — — — om Wår böjelse för nåd och mildhet, enär den med Lagarnes kraf och Samhällets säkerhet i någor måtto kan förenas; så hafve Wi — — — och wele Wi — — — Nådeligen hafwa» etc.; »Men ifrån denna allmänna tilgift och förskoning» etc.; i pardonsplakatet den $3/4$ 1800: »at emedan både i äldre — — — at wid deras kröningar benåde och förskona dem — — — ty hafwe Wi — — — funnit för godt, at lemna — — — öfwertygelse om Wår böjelse för nåd och Mildhet, enär densamma med Lagarnes kraf och Samhällets säkerhet i någor måtto kan förenas. Och wele Wi — — — Nådeligen hafwe tillåtit» etc.; »Men ifrån denna allmänna tilgift och förskoning» etc.; i pardonsplakatet den $29/6$ 1809: »at — — — wid

nådningsrätt reglerades i 1772 års regeringsform och 1789 års förenings- och säkerhetsakt, synes även rätten att utfärda pardonsplakat i och med detsamma hava fått sin rättsgrund i dessa grundlagar. Att amnestirätten ansetts innefattad i den i dessa grundlagar konungen tillerkända allmänna benådningsrätten synes jämväl framgå därav, att i Finland, där nämnda grundlagar varit ända till senaste tid i gällande kraft, utfärdades av ryske kejsaren den 22/9 juli 1906 ett amnestimanifest »på grund av de Oss enligt landets grundlagar tillkommande rättigheter»¹. Till berörda uppfattning hava även nämnda lands statsrättslärare anslutit sig (Hermansson, Erich), liksom hos oss Rydin (Om konungens rätt att göra nåd, sid. 23).

Vid tillkomsten av 1809 års regeringsform synes man ej hava avsett att göra någon ändring i vad som förut gällde beträffande amnestirätten. Detta framgår dels av en jämförelse mellan benådningsparagrafernas ordalydelse i 1772 års regeringsform, 1789 års förenings- och säkerhetsakt och första punkten av 1809 års regeringsform, i vilka lagrum konungens benådningsrätt synes vara ungefär lika allmänt återgiven², dels ock därav att frågan om denna

deras kröningar *benåda och förskona* dem — — — Ty hafwe ock Wi — — — funnit för godt at lemna — — — öfwertygelse om *Wår böjelse för Nåd och Mildhet*, när den samma med Lagarnes kraf och Samhällets säkerhet i någon måtto kan förenas; och wele Wi fördenskull — — — *nådeligen* hafwa tillåtit — — — Men *ifrån denna allmänna tillgift och förskoning*» etc.; i pardonsplakatet den 11/6 1818: »— — — hafwe Wi — — — welat lemna *wedermåle af Wår ömhet och faderliga omsorg* — — — kunnandes likwål *den person, som sålunda förunnas Nåd och tillgift från straff*» etc.; i pardonsplakatet den 9/8 1759: »Ehuruwål — — — at *den förstædes* (i k. k. den 27/4 1756) *»erbudne nåd* — — — hwarföre Kongl. Maj:t för godt funnit härmedelst *af gunst och nåde* — — —»; i pardonsplakaten den 4/2 1763, den 10/9 1783, 23/4 1789, 20/1 1802, 28/10 1807 och 21/8 1808: »— — — har Kongl. Maj:t — — — af *Kongl. Nåd och mildhet*»; i pardonsplakatet den 21/8 1808: »at lemna — — — *et förnyat wedermåle af Wår Kongl. Nåd*»; i pardonsplakaten den 24/1 1790 och 16/9 1790: »af *Kongl. mildhet och nåd*».

¹ Detta manifest innehöll bestämmelser, innefattande både amnesti och abolition.

² I 1772 års regeringsform stadgades: »Konungen allena tillkommer att göra nåd, återgiva ära, liv och gods i alla brott, som ej uppenbarligen strida mot Guds ord». 1789 års förenings- och säkerhetsakt innehöll bl. a. den bestämmelsen, att arvkonungen ägde »full makt att — — — göra nåd, återgiva liv, ära och gods», etc. I benådningsparagrafen i 1809 års regeringsform återfinnes stadgandet, att »Konungen äger att i brottmål göra nåd, mildra livsstraff samt återgiva ära och

rätt icke blev föremål för meningsutbyte vid de debatter i stånden, som föregingo antagandet av sistnämnda regeringsform. Vid sådant förhållande torde det synas ganska klart, att konungen jämväl efter år 1809 äger en dylik rätt och att denna rätt har sin rättsgrund i § 26 av regeringsformen, som efterträtt de gustavianska grundlagarna. Att rätten fortfarande ansetts förefinnas, torde jämväl framgå därav, att efter tillkomsten av 1809 års regeringsform utfärdats pardonsplakaten av den $29/6$ 1809 och den $11/5$ 1818 samt amnestibeslutet av den $20/10$ 1834. Dessa beslut hade alla vid utfärdandet ansetts lagliga och såsom sådana av myndigheterna tillämpats. Mot deras utfärdande hava inga anmärkningar framställts av vederbörande konstitutionsutskott. Särskilt anmärkningsvärt är, att — såsom jag redan tidigare haft tillfälle att påpeka — vid tiden för utfärdandet av pardonsplakatet av den $29/6$ 1809 B. B. von Platen och G. G. Adlerbeth tillhörde regeringen; nämnda två personer hade kort förut varit ledamöter av det konstitutionsutskott, som utarbetade förslaget till regeringsformen. Slutligen må framhållas, att de flesta författare, som behandlat denna fråga, hava tillerkänt konungen amnestirätt. Detta är fallet med bl. a. Rydin, Reuterskiöld, Winroth och Malmgren¹. Samma mening uttalade jämväl 5 av de 7 av högsta domstolens ledamöter, som, på sätt förut nämnts, år 1916 yttrade sig i denna fråga. Dessa 5 ledamöter förklarade vidare, att amnestirätten borde anses »innefattad i den rätt att göra nåd, som i § 26 regeringsformen är konungen tillerkänd» (justitierådet Wedberg). I enahanda riktning uttalade sig justitieråden Edelstam, Molin, Svedelius och Skarstedt. Justitieråden Améen ansåg, att § 26 regeringsformen borde så förstås, att den konungen medgivna benådningsrätten kunde utövas även på konungens eget initiativ utan att någon nådeansökning föreläge, och att ordalagen ej syntes förbjuda, att under en benådningsakt innefattades ett flertal till en angiven brottstyp hänförliga förbrytelser, begångna av olika icke uttryckligen namngivna personer. Justitierådet Quensel yttrade: »För befrielse från straff, evad den-

till Kronan förverkat gods». På sätt framgår av min föregående uppsats i ämnet anser jag endast första meningen i § 26 i 1809 års regeringsform avse all slags nåd, sålunda även amnesti och abolition. Mera härom längre fram.

¹ Av annan mening Naumann och Hagman.

samma avser ett individuellt bestämt brottmål i vanlig bemärkelse, eller *vissa slag av brott utan hänsyn till de brottsligas personer* (amnesti), lärar nämligen ej kunna hämtas annat stöd än den i § 26 regeringsformen meddelade föreskrift att konungen äger i brottmål göra nåd».

Av vad ovan anförts torde framgå, att jag, i likhet med professor Malmgren, anser, att åtminstone enligt svensk rätt amnestirätten icke utan vidare kan anses såsom ett naturligt utflöde ur konungamakts statsrättsliga ställning. Tanken att prerogativet skulle vila på hävd, avvisas av professor Malmgren därmed, »att det vore oförenligt med ett konstitutionellt statsskickets grundprinciper att konungen för ett enskilt fall eller för en viss grupp av personer utan uttryckligt bemyndigande i grundlag eller allmän lag ensidigt försatte ur kraft bestämmelser i allmän lag, stiftad av konung och riksdag gemensamt». Riktigheten av detta påstående torde kunna bestridas. Det lärar icke kunna anses inkonstitutionellt, att konungen utövar en honom tillkommande, på gammal sedvanerätt grundad rätt, enligt vilken i särskilda fall kunna sättas ur kraft bestämmelser i allmän lag, stiftad av konung och riksdag gemensamt, naturligen under förutsättning, att ifrågavarande sedvanerätt innehåller verklig rätt och ej endast är ett uttryck för en olaglig praxis, ävensom att samma sedvanerätt icke kan anses upphävd av senare tillkommen lag — grundlag eller allmän lag. De, som anse, att konungens amnestirätt är grundad på sedvanerätt, hålla före, att ifrågavarande rätt icke på något sätt reglerats, än mindre upphävs av regeringsformen eller annan grundlag eller andra lagar och författningar. Anhängarna av berörda uppfattning torde kunna anföra åtskilliga bärkraftiga skäl för sin mening. Vår statsrätt innehåller i större omfattning kanske än vad fallet är med något annat lands utom Englands rättssatser, som vila direkt på rättsed och ej på en för ändamålet stiftad lag. Till stöd för berörda uppfattning skulle vidare kunna åberopas en mycket gammal sed, som i allmänhet följt vissa bestämda normer, utan att dessa på ett närmare angivet sätt blivit i lag fästade i de tid efter annan utfärdade grundlagarna. Själva ordalagen i en del av pardonsplakaten synas antyda, att deras utfärdande grundade sig på gammal

rättssed¹. Slutligen skulle man med angivna uppfattning undgå varje svårighet vid tolkningen av nuvarande § 26 regeringsformen med avseende å frågan om hänförandet under nämnda lagrum av konungens amnestirätt. Emellertid torde det kunna antagas, att ju mer grundlagarna på förevarande område utbildades både med avseende på innehåll och form, dess mindre fanns rum för en *uteslutande* på hävd vilande rätt med så vittgående följder som amnestirätten. Då jag vid sådant förhållande och på grund av vad jag i övrigt anfört för min del anser denna rätt hava sitt direkta lagliga stöd i § 26 regeringsformen, måste likväl, så vitt jag förstår, i varje händelse frågorna om själva rättens omfattning och innehåll, dess utövning och de därvid benådades ställning till den dem genom amnestien meddelade benådningen i huvudsak bedömas med ledning av rättssatser, som vila direkt på rättssed.

Vad själva amnestibegreppet beträffar ser professor Malmgren det för amnestien karaktäristiska framför allt i det sätt, varpå de benådade angivas. »Medan genom nåd i vanlig mening en eller flera *namngivna* personer fritagas från straff, utfärdas amnestien till förmån för en viss *kategori* eller *grupp* av brottslingar; amnestien är en kollektivbenådning. Härav följer som en konsekvens, att den, i varje fall teoretiskt, aldrig motiveras av hänsyn till de individer, som tillhöra den benådade kategorien, och som mycket väl kunna, ja, i verkligheten ofta nog äro för den benådade okända. Vill man då sätta 'statskloketsskäl' som gemensam beteckning för alla de mångskiftande motiv, som icke ha något med de benådades personer att skaffa, så kan man mycket väl säga, att ett amnestibeslut alltid förestavas av statskloketsskäl. Däremot kan man

¹ Så t. ex. har ingressen till pardonsplakatet av den ²⁹/₆ 1809, som för övrigt är ordagrant likalydande med ingressen till pardonsplakatet av den ³/₄ 1800, följande lydelse: »Wi — — — — Göre weterligt: At emedan både i äldre och senare tider av framfarne Sweriges Konungar warit brukeligt, at wid deras Kröningar benåda och förskona dem, som för vissa brott och missgerningar flykten tagit eller i fängelse sitta; Ty hafwe ock Wi wid denna Wår och Wår Högtskkelige Gemåls Drottningens Krönings-Fest, hwilken den Högste Guden wälsignat och gjort lyckelig, likaledes funnit för godt at lemna äfwen de olyckelige och irrande ibland Wåre undersåtare öfwertygelse om Wår böjelse för Nåd och Mildhet, när den samma med Lagarnes Kraf och Samhällets säkerhet i någon måtto kan förenas; och wele Wi» etc. Ungefär enahanda lydelse hade ingressen till pardonsplakatet av den ¹¹/₅ 1818.

icke säga, att varje benådning av sådana bevekelsegrunder är amnesti¹.»

På sätt förut antytts måste enligt min uppfattning den svenska statsrättens *amnestibegrepp* bestämmas med ledning av innehållet i de i vårt land hittills utfärdade pardonsplakaten och amnestidekreten. I enlighet härmed torde med den i dessa beslut meddelade benådning förstås den benådningsakt, enligt vilken konungen förordnar om förekommande eller nedläggande av åtal eller befrielse från eller lindring av ådömt straff till förmån för personer, som blivit bestämda, icke individuellt utan abstrakt, i allmänhet med hänsyn till det eller de brott, vartill de gjort sig skyldiga — och i så fall antingen med hänsyn till brottets beskaffenhet eller ock med hänsyn till tiden för brottets begående, t. ex. till den omständigheten att brottet blivit begånget före den högtidliga tilldragelse, i samman-

¹ Med detta angivande av amnestibegreppets innebörd torde böra jämföras de uttalanden om nämnda begrepp, som år 1916 gjordes i ovanberörda utlåtande av vissa högsta domstolens ledamöter. Justitierådet QUENSEL fann amnesti, innebära en befrielse från straff, i vad densamma avser vissa slag av brott utan hänsyn till de brottsligas personer; justitierådet SKARSTEDT ansåg amnesti innebära ett efterskänkande av påföljd för brottslig gärning åt ett obestämt antal personer med avseende å mer eller mindre likartad brottslighet i ett eller annat hänseende. Justitierådet AMÉEN såg det för amnestien utmärkande i det motiv, som ligger till grund för densamma. Vid nåd efterskänkes straffet för brottslingens skull, men vid amnestien av statskloket, d. v. s. för att i politiskt gynnsam riktning påverka sinnesstämningen hos större eller mindre grupper inom samhället. Emellertid ansåg han benådningrätten enligt § 26 regeringsformen kunna utövas även på konungens eget initiativ utan att någon nådeansökning föreläge. Ej heller syntes enligt hans mening ordalagen i berörda paragraf förbjuda, att under en benådningsakt innefattades ett flertal till en angiven brottsgrupp hänförliga förbrytelser, begångna av olika, icke uttryckligen namngivna personer. Justitierådet SVEDELIUS ansåg såsom ett tänkbart fall, då konungen oberoende av ansökning kunde bevilja nåd, vara att konungen av politiska skäl funne lämpligt att efterskänka eller lindra alla de straff, som t. ex. under en viss tidsperiod ådömts för visst brott eller vissa slag av brott. Enligt justitierådet WEDBERGS mening innebure amnestirätten en rätt till efterskänkande för ett obestämt antal personer av straff, ådömda för vissa brott. Justitierådet MOLIN angav amnestien såsom ett efterskänkande av påföljd för brottslig gärning för ett mer eller mindre obestämt antal personer i avseende å visst eller vissa slag av brott. Slutligen fann justitierådet EDELSRÄM meddelandet av amnesti vara en akt, varigenom lagstadgade påföljder av brottsliga gärningar av viss beskaffenhet för framtiden återgavs för alla de personer, som gjort sig skyldiga därtill eller för någon viss grupp av sådana personer.

hang med vilken pardonsplakatet utfärdats — eller ock till det eller de straff, vartill de blivit dömda, med vilket fall jämväl torde kunna likställas det fall, att personerna i fråga icke alls blivit dömda till något straff utan ställde under framtiden. Antalet av de personer, som av ett utfärdat amnestibeslut beröras, likasom den omständigheten att de i verkligheten vid amnestibeslutets meddelande äro till antal och personer kända för regeringen, är för amnestibegreppet utan betydelse; emellertid hava i verkligheten så gott som undantagslöst alla i vårt land utfärdade amnestidekret berört flera personer, som varit för regeringen okända både till antal och personer. På sätt professor Malmgren och de flesta av högsta domstolens ledamöter i de av dem år 1916 gjorda uttalanden angivit, äro motiven för ett meddelat nådebeslut utan avgörande betydelse för bedömmande av frågan, om genom beslutet meddelats amnesti eller nåd i inskränkt bemärkelse. Amnestibeslut kunna åtminstone tänkas, för vilkas utfärdande saknas helt och hållet politiska motiv, och å andra sidan kan man tänka sig möjligheten av att ett politiskt motiv utgör det enda motivet för utfärdandet av ett beslut om nåd i inskränkt bemärkelse. Bakom de amnestibeslut, som i vårt land utfärdats, eller åtminstone de flesta av dessa beslut, torde emellertid hava legat politiska motiv.

Av det ovan anförda torde sålunda framgå, att under det allmänna amnestibegrepp, vilket, på sätt nämnts, kan härledas genom en undersökning av pardonsplakaten, falla både amnesti i inskränkt mening och det slag av abolition, som har avseende å i benådningensbeslutet abstrakt bestämda personer. Med amnesti i inskränkt mening förstås då den benådningssakt, enligt vilken konungen meddelar befrielse från eller lindning av *ådömt* straff till förmån för personer, som i benådningensbeslutet blivit *abstrakt* bestämda. Abolition åter innebär den benådningssakt, enligt vilken konungen i ett benådningensbeslut förordnar om förekommande eller nedläggande av åtal för brott till förmån för personer, som i beslutet blivit antingen individuellt eller abstrakt bestämda.

Således kan enligt min mening i ett amnestibeslut meddelas beslut om abolition. Detta lär vara otvivelaktigt, därest aboli-tionsbeslutet innebär beslut om förekommande av åtal¹. Avser be-

¹ I detta sammanhang kan erinras därom, att Gustaf III erjudit deltagarna

slutet nedläggandet av redan begynt rättegång, torde beslutets laglighet måhända kunna ifrågasättas. En sådan konungens amnestirätt förutsattes emellertid i pardonsplakatet av den $\frac{1}{11}$ 1792. Däri stadgades, att tilltal å förbrytelser, som vore inbegripna under pardonsplakatet och varöver högre eller lägre domare sig ännu icke slutligen yttrat, jämte de angivelser av dylik egenskap, som hädanefter torde förekomma, borde ovidrörda vila, intill dess Kungl. Maj:t medhunnit att något ytterligare därom stadga¹. Vidare torde det kunna tagas för givet, att i vissa fall, där i ett utfärdat pardonsplakat utlovats straffrihet åt förrymda personer, om de återvände till riket eller till tjänsten, den utlovade straffriheten kommit även de rymmare tillgodo, mot vilka rättegång redan blivit anhängiggjord. Slutligen kan framhållas, att i pardonsplakaten i allmänhet saknas bestämmelser, som utesluta från plakatens tillämpning personer, som stått under tilltal men ej ännu blivit dömda. Härvid förbiser jag icke, att vissa pardonsplakat eller vissa bestämmelser i andra pardonsplakat endast avsett personer, som blivit dömda till straff. Vid den tid de flesta av pardonsplakaten utfärdades torde man för övrigt i allmänhet ej avsett att skarpt markera skillnaden mellan beviljandet av nåd för det fall, att talan ännu icke väckts, att rättegång redan anhängiggjorts men dom icke fallit och slutligen att till straff blivit dömt, naturligen under förutsättning att annat ej framgår av pardonsplakatens ordalydelse. Sålunda torde enligt min mening i ett amnestidekret kunna meddelas såväl amnesti som abolition, vare sig abolitionen har till ändamål förekommande eller nedläggande av talan.

Ehuru frågan om förefintligheten enligt svensk rätt av sådan abolition, som har avseende å individuellt bestämda personer, faller utom ramen för denna uppsats, torde en undersökning av

i Anjalaupproret full förlåtelse, om de skriftligen erkände, att de felat, vilket erbjudande synes hava meddelats dem före deras häktande. Rydin (Några anmärkningar om konungens rätt att göra nåd; Upsala univ. årsskrift 1861, sid. 23) synes åberopa nämnda omständighet såsom ett bevis för konungens amnestirätt. Erbjudandet synes emellertid avse abolition. Se Odhner, Sveriges historia under konung Gustaf III:s regering, III sid. 155.

¹ Ifrågavarande pardonsplakat åsyftade förseelser mot en författning (K. F. $\frac{20}{12}$ 1787), som föll inom området för konungens ekonomiska lagstiftningsrätt, och man kunde finna det under sådana förhållanden naturligt, att konungen ägde rätt att nedlägga rättegången i mål angående dylika förseelser.

nämnda fråga i detta sammanhang erbjuda ett visst intresse. Till förmån för åsikten att nämnda slags abolitionsrätt förefinnes talar den omständigheten, att åtminstone enligt min mening abolition kan meddelas i ett amnestibeslut, vare sig beslutet avser att nedlägga en redan väckt talan eller att förekomma anhängiggörandet av åtal. Om denna vidsträckta abolitionsrätt måste anses tillkomma konungen, torde man i denna omständighet kunna finna ett skäl för att tillerkänna konungen den i visst avseende mera begränsade rätten att meddela abolition, därest densamma avser en individuellt bestämd person. Vidare torde till förmån för åsikten om en sådan abolitionsrätts existens kunna anföras det av Rydin (a. a. sid. 23) åberopade kungl. brevet av den 25 september 1777, enligt vilket Gustaf III förbehöll sig att, då vid domstol skett angivelse av majestätsbrott, avgöra, huruvida, efter sig företeende omständigheter, saken finge alldeles nedläggas eller med rannsakingen fortfaras, »en rätt», yttrar Rydin, »som ännu anses tillhöra konungamakten och vars behörighet ej kan annat än ur den giltighet, nämnda kungl. brev erhållit av konungens benådningsmakt förklaras». För övrigt torde kunna anmärkas, att Gustaf III efter 1772-års revolution förordnade om nedläggande av vissa åtal mot personer, som ej blivit dömda. Se Odhner, a. a. I, sid. 165, not 1. Att jämväl i Finland, där 1772 års regeringsform och 1789 års förerings- och säkerhetsakt intill senaste tid varit i gällande kraft, abolitionsrätten tillämpats med avseende på individuellt bestämda personer, torde vara otvivelaktigt. Sålunda inställdes av riksförståndaren, kort innan Finlands nya regeringsform fastställdes, åtgärder för åtalände av tre namngivna ålänningar för deras åtgöranden i Ålandsfrågan¹. Att enligt min mening abolitionsrätten under gustavianska statsskickets tid tillkom konungen, vare sig abolitionen meddelades i ett pardonsplakat eller avsåg individuellt bestämda personer, torde av det föregående vara klart. Och lika litet man vid antagandet av 1809 års regeringsform avsett att inskränka eller upphäva konungens amnestirätt, synes man hava velat genom antagandet av nämnda grundlag göra något intrång på konungens rätt att meddela abolition, jämväl därest denna avsett indi-

¹ Se HERMANSSON. R. F., Åland, Rättsvetenskapliga och historiska synpunkter, Hälsingfors 1920, sid. 70.

viduellt bestämda personer. Att icke sista punkten i 26 § regeringsformen torde kunna åberopas till stöd för en motsatt mening, skola vi sedermera söka visa. Slutligen kan anföras till stöd för rätten för konungen att meddela individuellt bestämda personer abolition, att Kungl. Maj:t, på sätt Naumann erinrat¹, efter tillkomsten av 1809 års regeringsform i särskilda fall i skrivelser till justitiekanslersämbetet förordnat om nedläggande av åtal, så enligt skrivelse den $\frac{4}{2}$ 1817 i ett mål mot en statssekreterare A. L., tilltalad för åtskilliga ämbetsfel under den tid denne varit krigsråd i krigskollegiet, enligt skrivelse den $\frac{18}{2}$ 1818 i ett mål mot en kapten J. H. v. S., anklagad för bristande redovisning, enligt skrivelse den $\frac{14}{11}$ 1829 i ett mål mot en riksdagsman, angiven för förfalskning (i sistnämnda fallet anhöllo båda parterna gemensamt om målets nedläggande), enligt skrivelse den $\frac{15}{10}$ 1831 mot en ryttmästare A. L., åtalad för hot mot annans personliga säkerhet och ärekränkning (även i detta fall anhöllo båda parterna om målets nedläggande). Enligt skrivelse den $\frac{6}{8}$ 1841 till justitiekanslersämbetet förordnade Kungl. Maj:t att åtal icke borde äga rum mot en riksdagsman för det denne lämnat oriktiga uppgifter i en till Kungl. Maj:t ingiven ansökning beträffande en häradsallmanning.

Emellertid torde åtskilligt kunna invändas mot denna konungens vidsträckta abolitionsrätt. På sätt jag i en föregående uppsats om konungens amnesföret i denna tidskrift sökt uppvisa, torde sista punkten av 26 § regeringsformen endast hava avseende å individuellt bestämda personer. Enligt punktens ordalydelse avser den samma uppenbarligen enbart nåd i inskränkt mening, d. v. s. nåd i sådana fall, i fråga om vilka straff redan blivit ädömt. Att utsträcka punktens tillämpning att avse även rätt för den genom abolitionen benådade att välja mellan att bliva åtalad eller icke, eller att få ett anhängiggjort åtal nedlagt eller icke, synes knappt låta sig göra, då grundlagen näppeligen synes giva fog för en sådan tolkning. Att åter en åtalad person icke skulle äga befogenhet att få ett mot honom anhängiggjort åtal, som blivit på regeringens befallning nedlagt, fullföljt, kan i vissa fall för honom, såsom professor Malmgren erinrat, icke vara någon förmån utan tvärtom. Med-

¹ Sveriges statsförfattningsrätt, andra uppl. II, sid. 185.

delas abolitionen i ett amnestibeslut, äro olägenheterna av nämnda förhållande relativt mindre, men annorlunda ställer sig saken, när abolitionen avser en individuellt bestämd person. Det synes icke finnas någon förnuftig anledning att tillerkänna en person denna valrätt, därest han blivit dömd, men fränkänna honom samma valrätt, innan han blivit dömd. Vidare torde mot konungens abolutionsrätt till förmån för individuellt bestämda personer kunna anföras Kungl. Maj:ts beslut den $\frac{14}{9}$ 1809¹ och den $\frac{3}{1}$ 1873². Den $\frac{14}{9}$ 1809 anmäldes i justitiekonseelj en av hovsekreteraren J. M. Båth ingiven skrift, som tycktes åsyfta, att Kungl. Maj:t ville tillåta, att den talan, som blivit i följd av Kungl. Maj:ts remiss till justitiekanslersämbetet anbefalld mot Båth i och för tillmälen mot riksdrotset och justitiestatsministern, greve Trolle Wachtmeister samt emot denne nyttjade skrivsätt, måtte av gunst och nåde få avstanna och förfalla. Högsta domstolen yttrade rörande denna anhållan: »Då den av hovsekreteraren Båth sökta nåd ej hade avseende på något av domaren honom redan ådömt ansvar utan angick nedläggandet av en talan, varpå tredje mans rätt beror, har högsta domstolen funnit, att uti så beskaffat fall nåd ej ägde rum»; och hemställde högsta domstolen därför om avslag å ansökningen; denna hemställan bifölls ock av Kungl. Maj:t. Enligt beslutet den $\frac{3}{1}$ 1873 biföll Kungl. Maj:t en hemställan av högsta domstolen, det Kungl. Maj:t måtte rörande en viss nådeansökning förklara: att då N. N. icke blivit för uppgivna förseelsen till ansvar dömd, nådeansökningen ej förtjänade vidare avseende. För övrigt har lagkommittén (förslaget till allmän kriminallag, 2:a uppl., Stockholm 1839, motiverna sid. 127) förmenat, att i vårt land abolition, d. v. s. benådning, innan åtal och dom föregått, ej kunde meddelas.

Av författarna erkännes abolutionsrätten av Rydin utan varje inskränkning. Naumann åter synes förneka denna rätts förefintlighet. Hagman anser rätten förefinnas i det fall, att regeringen själv anbefallt åtalet och åberopar till stöd för denna sin åsikt instruktionen för justitiekanslern den $\frac{29}{11}$ 1878 § 4 mom. 1 och rege- ringsformen § 27; i övrigt anser han abolition ej äga rum och anför

¹ Se NAUMANN, a. a. sid. 184. Naum. Tidskr. 1864, sid. 270.

² Se NAUMANN'S Tidskrift 1873, sid. 551.

Kungl. Maj:ts beslut den $14/9$ 1809 och den $3/1$ 1873. Winroth¹ anser det däremot tvivelaktigt, huruvida abolition kan äga rum. »Därför talar» — yttrar han — »att så förut varit förhållandet».

Att träffa det riktiga avgörandet i denna fråga är synnerligen vanskligt. Självklart är, att vad som anförts mot abolitionsrättens existens (för så vitt denna rätt avser individuellt bestämda personer) är ganska vägande. Emellertid torde enligt min mening skälen luta till förmån för den motsatta ståndpunkten. Valrättens förefintlighet för en benådad i ett fall men icke i ett annat fall, tämligen ensartat med det förra fallet, är visserligen en oegentlighet och olägenhet, men därav, att *valrätten* för den benådade ej finnes i det senare fallet, behöver dock ej följa, att *benådningsrätten*, i detta fall ej alls förefinnes. Någon bestämmelse i grundlagen torde för övrigt, såsom Rydin redan påpekat, icke finnas, som uttryckligen för nåd förutsätter, att straff skall vara ådömt. Vad beträffar Kungl. Maj:ts beslut den $14/9$ 1809 kunde invändas, att Kungl. Maj:t vid åtminstone fyra senare tillfällen meddelat beslut i alldeles motsatt riktning ävensom att såsom skäl för beslutet av år 1809 åberopats ej blott att sökanden då ännu icke blivit ådömd något ansvar, utan även att den i ärendet innefattade ansökningen anginge nedläggande av en talan, varpå tredjemans rätt berodde. Riktigheten av motiveringen till beslutet den $3/1$ 1873 torde för övrigt kunna ifrågasättas. Enligt lagkommitténs här ovan av oss anförda yttrande skulle konungen ej alls äga någon abolitionsrätt, och sålunda ej heller i ett amnestibeslut kunna meddela abolition. Då jag däremot erkänner förefintligheten av konungens abolitionsrätt, därest abolitionen meddelas i ett amnestidekret, följer därav, att jag ej kan tillerkänna lagkommitténs berörda yttrande någon större beviskraft. Grundlagen torde icke lämna tillräckligt stöd för Hagmans mening, att tillerkänna konungen abolitionsrätt, därest åtalet anbefallts av regeringen, men däremot icke i andra fall.

Professorn Malmgren har nu yttrat, att om man vill räkna amnestien som en art av benådning, borde den ej rätt gärna anses omfatta abolition. Att utfärda en förordning av innehåll, att vissa brottsliga gärningar icke skulle föranleda laga beivran, eller att en

¹ Rättshistoriska föreläsningar i straffrätt sid. 91.

redan påbörjad rättegång skulle avbrytas, bleve icke *nåd*, ty *nåd* förutsatte alltid med nödvändighet en förbrytelse, som blivit inför domstol konstaterad. Häremot torde kunna med skäl invändas, att uttrycken *benåda* etc. i de talrika i vårt land utfärdade pardonsplakaten torde böra tolkas på sätt plakatens eget innehåll angiver. Av det föregående torde vara klart, att de *avsett jämväl abolition* i många fall. Uttrycket *nåd* i § 26 regeringsformen torde *jämväl böra tolkas i överensstämmelse härmed*.

På grund av det anförda torde framgå, att enligt min mening första punkten av § 26 regeringsformen omfattar såväl *amnesti och nåd* i inskränkt mening som alla slag av *abolition*; under det att andra punkten av samma paragraf endast har *avseende å nåd* i inskränkt mening och sådan *abolition*, som meddelas till förmån för individuellt bestämda personer. Den sista punkten av nämnda paragraf torde endast hava *avseende å nåd* i inskränkt bemärkelse.

I frågan om anledningen till stadgandet i tredje punkten av RF:s § 26 att på den brottslige skall ankomma att mottaga den *nåd*, konungen honom förunnat, eller undergå det straff, vartill han blivit dömd, har enligt vad JR:t Wedberg haft vänligheten att för mig påpeka Crusenstolpe yttrat sig i en av sina skrifter. Yttrandet återfinnes i »Skildringar ur det inre av dagens historia De närvarande», Stockholm 1834, sid. 366 och har följande lydelse:

»1809 års grundlag — ett lappverk, vars stiftare tyckte sig hafva gjort ett mästerstycke, då de från inträffade missbruk hemtade anledning att förbjuda deras förnyande under *samma* form — berättigar, genom särskild § (25:te Regeringsformen) en sakfälld person, att »emottaga den *nåd*, Konungen honom förunnar, eller undergå det straff, hvartill han blifvit dömd». Orsaken åter till detta stadgande ligger i följande tilldragelse under FörmyndareRegeringen. Aminoff (som sedermera blef Chef för Björneborgs Regemente och Generalmajor), invecklad i Armfeltska högmålet, vardt dömd till döden, begärde *nåd* och fick förskoning till lifvet; men dömdes i stället genom sjelfva nådutslaget förlustig äran, hvilken sjelfva dödsdomen ej berövat honom. Denna skymfliga välgärning måste Aminoff hålla till godo, intill dess Hertig Carl afträdde regeringen åt sin myndig vordne Konung, den 1 December 1796, då Gustaf

Adolph lät, under samma dag, för Aminoff utfärda en resolution, som återställde honom i alla sina medborgerliga rättigheter. Han erhöll sedermera af f. d. Konungen nyssnämnda befordringar, tillika med Kommendörstecknet af Svärdsordens Stora Kors och Friherrligt stånd 1808. Sverige står hos honom i förbindelse för kapitulationen i Calix, som till stor del bedrefs genom hans bemedling. Också blef Aminoff, som skyndadé att gå i Rysk tjenst, sedermera tid efter annan: Geheimeråd, Vicekansler för Åbo Akademi, Grefve samt hugnad med Presidents namn, heder och värdighet.»

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

Den polska republikens författning av den 17 mars 1921.

I *Statsvet. Tidskrift* ha vid skilda tillfällen lämnats redogörelser för de genomgripande författningsomdaningar, som i samband med världskriget ägt rum i Europa. I årg. 1919 behandlas sålunda bl. a. den engelska, den nederländska och den franska valreformen samt den ryska rådsrepublikens, Finlands och det nya Tyska rikets författningar, i årg. 1920 den dansk-isländska unionen, den norska och den danska valreformen, varjämte det franska valsystemet ytterligare exemplifieras. I årg. 1921 slutligen finnas framställningar av republikerna Österrikes och Preussens författningar jämte den för det nya Tysklands struktur karaktäristiska »länderparagrafen» i riksförfattningen. Å annat ställe i föreliggande häfte skildras författningen i ett av de tyska »länderna», nämligen Hamburg, en gång den europeiska kontinentens främsta sjöstad. Här nedan skall den polska republikens författning behandlas. Det nuvarande Polen kommer i invånartal närmast stormakterna, mellan dessa och Spanien, utgör, med inräknande av Sovjet-Ryssland, med avseende på folkmängd Europas sjätte stat. Enligt STEN DE GEER, »Det nya Europa» — ett arbete, vilket är att livligen rekommendera för den, som närmare vill lära känna vår världsdels nuvarande politiska karta — når Polens folkmängd nära 29,500,000 förkrigs-invånare eller c:a 25,000,000 faktiska invånare; andelen invånare, som tala polska, utgör emellertid allena 55 %.

Författningen av den 3 maj 1791 har för polackerna stått som den sista yttringen av deras frihet att själva bestämma över sina statliga former. Vad som sedan under tidernas lopp kommit till var endast påtvungna konstitutioner. Så Grodnoförfattningen 1793, författningen 1807 för hertigdömet Warschava och den mellan 1815 och 1832 gällande författningen för det ryska konungariket Polen. Signalerna till Polens återupprättande under världskriget kommo från de makter, vilka en gång medarbetat till lan-

dets upplösning: först Ryssland, så Tyskland och Österrike-Ungarn. Det tysk-betonade Polen blev en episod, som tog slut med Tysklands nederlag och vapenvilan den 11 nov. 1918. En konstituerande församling sammanträder den 9 februari 1919. Till följd av den mångfald svårigheter, som den nya staten får att kämpa med, bl. a. också krig med det bolschevikiska Ryssland, tar det emellertid en rundlig tid, innan författningsarbetet är bragt i land. Härunder bryta sig meningarna skarpt mot varandra, särskilt rörande frågorna om en- eller tvåkammersystem ävensom om statschefskapets organisation. Omsider blir emellertid författningen färdig. Den är daterad den 17 mars 1921. För dess innehåll skall nu redogöras, varvid författningens egen uppställning följes¹.

I en högtidlig inledning ägnas försynen och generationers hjältemodiga ståndaktighet den polska nationens tacksamhet över befrielsen ur ett och ett halft sekels slaveri, och framställas de höga mål, som nationen skall till fäderneslandets lycka söka förverkliga. Därpå följer ett första kort kapitel med »republiken» till överskrift, däri statsformen och dess principer fixeras. Den polska staten är en republik. Den suveräna makten tillhör folket. Dess organ äro för lagstiftningen lantdagen och senaten, för verkställigheten republikens president, handlande i gemenskap med ansvariga ministrar, och för rättskipningen oberoende domstolar.

Uppräkningen av statsorganen anger för lagstiftningen tvänne korporationer — lantdagen och senaten — och icke endast en. Den polska författningen har sålunda liksom den tyska, den österrikiska, den preussiska och den tschechoslovakiska accepterat *tvåkammersystemet*. I Tyskland och Österrike motiveras detta av den federativa basis, på vilken staten uppbyggts; i Preussen företräder »statsrådet» den provinsiella autonomien. Polens författning proklamerar också, att republiken skall grundas på en vidsträckt territorial självstyrelse. Men debatten i frågan »en- eller tvåkammersystem» torde hava förts huvudsakligen med utgångspunkt i den allmänna teorien. Frågan var som antytt den i den konstituerande församlingen mest omstridda. Resultatet av meningsbrytningarna blev en kompromiss, genom vilken visserligen en övre kammare inrättades men med en sammansättning och en maktställning, som illa motsvarade önskemålen hos den dualistiska organisationens vänner. Detta skall framgå av den närmare granskningen för de båda korporationernas sammansättning, verksamhetsformer och ömsesidiga maktförhållande.

Lantdagen utgör det till konstitutionell ställning främsta

¹ Den polska författningen är utgiven på franska av MICHEL POTULICKI under titeln »Constitution de la république de Pologne du 17 mars 1921», Varsovie et Paris 1921, med en historisk inledning. I *Zeitschrift für öffentliches Recht*, II Bd, 3 u. 4 H., Wien und Leipzig 1921, lämnar ALEX. KOHL en framställning av »Die neue Verfassung der polnischen Republik vom 17 März 1921». — Här må också hänvisas till prof. KNUD BERLINS komparativa uppsats i *Ugeskrift for Retsvæsen* 1921, 25 juni: »Nye Statsforfatninger efter Verdenskrigen».

folkrepresentativa organet och över huvud författningens tyngdpunkt. Den väljes för en period av fem år efter allmän, hemlig, direkt och lika rösträtt, så bestämd, att den tillkommer alla över 21 år gamla män och kvinnor, som äro i åtnjutande av statsborgerliga rättigheter och åtminstone sedan en dag före valets kungörande bo i valkretsen, dock med undantag av militärer i aktiv tjänst; såsom utslutningsgrunder gälla vissa förbrytelser. Valbarheten, vilken omfattar jämväl militären, är knuten vid 25 års ålder och oberoende av bostad. Ämbetsmän, med undantag av de centrala, kunna icke väljas i sina egna valkretsar. Utnämning till innehavande av avlönad statstjänst medför representantmandatets förlust utom för ministrar, understatssekreterare och den högre undervisningens funktionärer. Valsättet är liksom i alla de nya författningarna proportionellt. Efter tyskt mönster uraktlåter författningen att stadga någon bestämd siffra för lantdagens ledamotsantal, och likaledes efter tyskt mönster läser icke heller vallagen fastställa någon sådan utan ställa antalet lantdagsmän i relation till röstningsfrekvensen, på sådant sätt, att på varje 25,000-tal avgivna röster skall falla en representant (jfr *Statsvet. Tidskr.* 1921 s. 352 f.).

Senaten är namnet på den korporation, som är att betrakta som den vanliga tvåkammarschablonens »övre» kammar. De moment i reglerna för dess sammansättning, vilka skulle vara ägnade att giva den en från lantdagen särskild karaktär, äro icke av sådan effekt, att de båda korporationerna kunna förväntas uppvisa någon mera djupgående olikhet. Även valrätten till senaten är allmän, hemlig, direkt och lika, och liksom lantdagen väljes även senaten efter proportionell valmetod. Karaktärsskillnaden skall åstadkommas dels — liksom t. ex. i Sveriges, Danmarks och tidigare Belgiens samt bland revolutionsförfattningarna Tschecoslovakiens författningar — genom en förhöjd valrättsålder, här 30 år (vartill kommer kravet på ett års bofasthet i valkretsen för åtnjutande av valrätt¹), och en likaledes förhöjd valbarhetsålder, 40 år, dels genom större valkretsar (ståthållarskapen) och mindre ledamotsantal (en fjärdedel av lantdagens). Någon skillnad mellan de båda församlingarna med avseende på valperioden förefinnes däremot icke. Liksom lantdagen väljes senaten för fem år; bägge omväljas för varje gång i sin helhet. — Om ämbetsmännens valbarhet samt om verkan av utnämning gälla för senaten samma regler som för lantdagen.

Författningsskottet hade planerat en senat, som såg helt annorlunda ut till sin sammansättning än den som blev den definitiva stadgade. Enligt utskottets förslag skulle 70 medlemmar väljas av lantdagen enligt proportionell valmetod (senare ändrat

¹ Dock icke gällande för kolonister, som till följd av agrarreformen och för arbetare, som till följd av förändring av arbetsplats hava skiftat bostad, samt för ämbetsmän.

till: ett antal motsvarande en fjärdedel av lantdagens storlek väljas genom allmän och proportionell rösträtt), men därjämte skulle provinsernas och de fyra största städernas självförvaltningar vara företrädare med vardera 2 representanter (struket i samband med nysnämnda ändring), ävensom det katolska episkopatet och de största övriga religionssamfund, de lärda institutionerna, den högsta rättskipningen, den högsta representationen för landets ekonomiska liv samt advokatståndet. Detta program med inslag från äldre europeisk överhusorganisation lyckades icke vinna gehör.

Såväl lantdagen som senaten åtnjuta arvode. Stadgandet om deras oberoende av instruktioner återfinnes här som annorstädes, och deras rättsställning i övrigt är ordnad efter samma linjer som i andra västerländska författningar.

Vad angår de båda församlingarnas verksamhetsformer, må nämnas, att det är presidenten som sammankallar dem, öppnar, ajournerar (i vissa fall dock med lantdagens bifall) och avslutar deras sessioner; på begäran av $\frac{1}{3}$ av lantdagsmedlemmarna är han skyldig kalla till extraordinarie session. Presidenten kan också upplösa lantdagen, dock, i likhet med förhållandet i Frankrike, endast efter senatens bifall, varvid för lämnande av detta bifall fordras en majoritet på $\frac{3}{5}$ av hela antalet. Lantdagen kan emellertid också själv åvägabringa sin upplösning förmedelst beslut fattat med en majoritet på $\frac{2}{3}$ av de röstande under närvaro av minst hälften av hela medlemsantalet. Senatens upplösning följer som ett korrolarium av lantdagens. Nyvalen skola äga rum inom 90 dagar från upplösningdagen. Församlingarna utse givetvis själva sina talmän och andra funktionärer samt fastställa sina arbetsordningar. För beslutsfattande erfordras i regel endast absolut majoritet; undantag äro stadgade för upplösningsbeslut (se ovan), beslut om grundlagsändringar, om åtal mot de högsta styrelseorganen och om avsättning av medlemmar i den högsta kontrollkammaren samt för lantdagens definitiva avvisande av senatens ändringsanmärkingar till lagförslag (om alla dessa fall se nedan).

Kapitlet om lantdagen och senaten är rubricerat »den lagstiftande makten». Denna utövas således av de nämnda statsorganen. Det avgörande ordet vilar emellertid hos lantdagen. Senaten spelar endast rollen av en invändningsinstans utan synnerligt avsevärd utsikt att kunna giva definitiv effekt åt sina anmärkingar, alldeles som förhållandet är i de övriga revolutionsförfattningarna med tvåkamrarsystem. Det tillvägagångssätt vid lagstiftningen, som författningen föreskriver, är följande. Initiativet tillkommer regeringen och lantdagen, men icke senaten. Vårje av lantdagen beslutat lagförslag skall underställas senaten. Där- efter består för denna en frist på 30 dagar, inom vilken den kan för lantdagen tillkännagiva sin avsikt att ändra eller förkasta lagförslaget. Har fristen förlupit utan något sådant tillkännagivande, har presidenten att kungöra lantdagens beslut såsom lag. Kungöran- det kan på senatens hemställan ske även före de 30 dagarnas utgång.

Har åter senaten delgivit lantdagen sitt negativa ställningstagande till förslaget, stå ytterligare 30 dagar till buds för utformande av anmärkningarna. Före denna tids utgång har senaten att till lantdagen återsända lagförslaget med de modifikationer, som föreslås. Om lantdagen godtager dem, är ju saken klar. Avslår däremot lantdagen, är lagen likaledes i regel färdig till kungörande genom presidenten. Endast i det fall, att lantdagens beslut fattats med en ringare majoritet än $\frac{11}{20}$ av de röstande, leder senatens motstånd till avsedd verkan. Med en synnerligen stark minoritet i lantdagen till bundsförvant kan alltså senaten vinna seger.

Såsom lagar fastställas enligt författningen jämväl den årliga budgeten, liksom också anordningar med avseende på statens förmögenhet, offentliga pålagor och skatter, tullar, monopol, myntväsende och statsfinansiella förbindelser.

Makten att effektivt kontrollera styrelsen tillkommer lantdagen allena. Senaten spelar därvidlag ingen eller ringa roll. Varje år skall regeringen förelägga statsräkenskaperna till lantdagens godkännande. Författningen föreskriver inrättande av ett särskilt högsta ämbetsverk för granskning av hela finansförvaltningen, en högsta kontrollkammare, bildad på ett sätt, som garanterar åt densamma domstols oavhängighet, varom en blivande organisationslag skall träffa närmare bestämmelser. Medlemmarne skola emellertid kunna entledigas på beslut av lantdagen fattat med $\frac{3}{5}$ majoritet. Det höga ämbetsverket har att till- eller avstyrka lantdagen ansvarsfrihets beviljande. Till frågan om de högsta regeringsorganens ansvarighet inför lantdagen, politisk som juridisk, återkomma vi nedan. Liksom annorstädes står interpellationsinstitutet till förfogande såsom ett bland de politiska kontrollmedlen, och detta icke blott för lantdagens utan även för senatens medlemmar. I likhet med vad fallet är med folkrepresentatio- nerna i åtskilliga andra republiker, har lantdagen (icke senaten) rätt att för särskilda frågor tillsätta undersökningskommissioner med vidsträckta befogenheter.

På kapitlet om den lagstiftande makten följer såsom det tredje i författningen kapitlet om den verkställande makten. Dess organ äro republikens president och ministerkonse- ljen.

Vid organiserandet av presidentskapet ha de nyblivna re- publikerna haft till ledning de amerikanska, franska och schwei- ziska exemplen. I Tyska riket och Finland har presidentinsti- tutionen liksom i Förenta staterna baserats på allmänna folkval. I Österrike, Tschecoslovakien och Polen däremot väljas presidenterna, i överensstämmelse med det fransk-schweiziska systemet, av de båda kamrarna i gemensamt sammanträde, i de tyska »länderna» av deras enkammarlantdagar. Den polska författningens stadgande på denna punkt innehåller, att presidenten utses för sju år av lantdagen och senaten, förenade till en nationalförsamling, och att

för valet erfordras absolut majoritet; förslag var emellertid framme i den konstituerande församlingen, att presidenten skulle väljas av hela folket. Liksom övriga revolutionsförfattningar efter världskriget med undantag av de tyska »ländernas», vilka följt Schweiz' monistiska exempel, har den polska författningen gjort republikens president till den närmast endast representativa statschefen, vilken har att utöva de honom tillkommande befogenheterna genom en ministär, i spetsen för vilken står en ministerpresident. Republikens president utnämner och entledigar visserligen ministerpresidenten och på dennes förslag de övriga ministrarna. Men liksom alla de nya författningarna har även den polska grundlagfäst det parlamentariska styrelsesättet. Medan republikens president åtnjuter parlamentarisk oansvarighet, äro ministrarna ansvariga inför lantdagen (icke inför senaten) för alla styrelseåtgärder och de måste enligt författningens uttryckliga ord avgå, om lantdagen så fordrar. Juridiskt är såväl republikens president som ministrarna åtkomliga för anklagelse, beslutad av lantdagen vid närvaro av minst halva antalet ledamöter med en majoritet på $\frac{3}{5}$ av de avgivna rösterna; såsom riks rätt fungerar en hög domstol, statsdomstolen, bestående av högsta domstolens president såsom ordförande samt tolv domare, varav åtta valda av lantdagen och fyra av senaten utanför deras egna led.

Presidenten behöver ej nödvändigt vara katolik, såsom ursprungligen var meningen. Däremot är hans ämbetsed formulerad så, att den icke kan avläggas av en person, som bekänner sig till den mosaiska läran.

Presidenten är statens högsta exekutivorgan. Han kungör till efterlevnad de av lantdagen beslutade lagarna, utfärdar administrativa förordningar och utnämner civila och militära ämbetsmän. Han är vidare högste chef för arméen, men författningen frånskriver honom rätten att i krig föra överbefälet; därtill skall utnännas någon annan. Presidenten har benådningsrätt, men amnesti gives i lagstiftningsväg. Presidenten representerar slutligen staten utåt, mottager och avfärdar sändebud samt avslutar och ratificerar överenskommelser med främmande makter, dock med reservation för lantdagens medbestämmanderätt i fråga om traktater rörande i författningen angivna ämnen, bland dem även allianser. Börja krig och sluta fred kan presidenten liksom presidenterna enligt andra republikanska författningar, gamla som nya, endast med folkrepresentationens, d. ä. lantdagens samtycke. — Med hänsyn till lagstiftningen är presidentens makt så gott som ingen utöver det initiativ, som tillkommer honom, och den betingade upplösningsrätt, som ovan omnämnts och som i obetingad form tillkommer presidenterna i Tyska riket, Finland och Tschekkoslovakien. Att han saknar veto, överensstämmer med förhållandet i alla övriga republiker, i praktiken dock frånsett den amerikanska. Men han saknar jämväl den återremitteringsrätt, som är given hans franske och tschekkoslovakiske kolleger, och den möjlighet

att vädja till folket, som står den finske (genom nya val) och den tyske (genom referendum) till buds. Det må dock bemärkas, att det parlamentariska styrelsesättet medför, att de nämnda befogenheterna icke beteckna något avsevärt plus till vederbörande rikspresidenters egen maktställning, vilket de däremot skulle hava gjort, ifall de givits presidenterna i den form, som från högerhåll yrkades i Tyskland, nämligen såsom funktioner, vilka presidenten kunde utöva, på egen hand, utan ministeriell kontrasignation. Formellt är emellertid den polske presidentens kompetens inskränktare än de ovannämnda presidenternas och kommer närmare presidenternas i Österrike och de tyska länderna.

För rikets administrativa organisation fastställer författningen vissa principer. Sålunda fastslår den bl. a. »dekoncentrationens» grundsats, varmed avses ett understrykande av den lokala självförvaltningen såsom ett huvudmoment i organisationen. Av visst symptomatiskt intresse är stadgandet i en av författningens artiklar om ekonomisk självförvaltning för det ekonomiska livets olika grenar: jordbruks-, handels-, industri-, hantverks-, lönarbets- och andra kammare. Tillsammans skola de bilda en republikens högsta ekonomiska kammare. Genom lag skola fastställas detaljbestämmelser härom och särskilt om det sistnämnda centralorganets, »samverkan med statsmyndigheterna vid den gemensamma förvaltningen av det ekonomiska livet och på lagstiftningsverksamhetens område». Hela stadgandet har sin förebild i den republikanska tyska riksförfattningen, vilken i sin sista artikel, före övergångsbestämmelserna, föreskriver bildandet av dels arbetarråd, dels blandade »ekonomiska råd», vilkas spets utgöres av »Reichswirtschaftsrat» med rådgivande befogenheter och rätt till förslag i socialpolitiska och ekonomiska frågor. De omnämnda bestämmelserna äro i bägge författningarna residua av strävanden från socialistiskt håll av vida mera långtgående art, åsyftande inrymmande av politisk betydelse åt en arbetarnas klassrepresentation — utflöden från rådssystemets idékrets.

Författningens fjärde kapitel behandlar den dömande makten. Domarna utnämnas, i den mån lag icke annorlunda bestämmer, av republikens president, dock med undantag av fredsdomarna, vilka i regel väljas av folket. Ingen får utses till domare, som ej fyller lagstadgade kompetensvillkor. Domarna äro oberoende av både lagstiftande och verkställande statsorgan, de kunna icke avsättas utan genom laga dom. Jury stadgas för svårare och för politiska brottmål. En särskild domstol till slitande av kompetens tvister mellan förvaltningsmyndigheter och domstolar skall upprättas. Av intresse är författningens uttryckliga stadgande, att domstolarna icke hava rätt att pröva gilligheten av på regelmässigt sätt kungjorda lagar.

I kapitel V ägnar författningen ett långt utrymme åt de medborgerliga plikterna och rättigheterna. Däri före-

skrivs bl. a. obligatorisk och kostnadsfri folkskoleundervisning. Den privata äganderätten erkännes principiellt, men med vissa reservationer särskilt med hänsyn till de agrariska förhållandena. Arbetet karaktäriseras såsom huvudkällan till statens välstånd och varje medborgare tillerkännes rätt till socialförsäkring för arbetslöshet, sjukdom och olycksfall. Strävandena att grundlagfästa den fria strejkrätten lyckades icke. Särskilt är vidare att frambålla stadgandena angående de nationella och religiösa minoriteterna. De förra tillförsäkras skydd för språk och bruk; särskilda lagar skola träffa bestämmelser om »den fullständiga och fria utvecklingen av deras nationella sedvänjor, med hjälp av autonoma minoritetsförband, utrustade med offentlig-rättslig karaktär», dock inom gränserna för den självstyrelse, som kan komma att medgivas självstyrelseenheterna i övrigt. Ej blott de nationella utan även de religiösa minoriteterna erhålla frihet till självförvaltning av sina kulturella institutioner och till att därvid fritt använda sitt språk och iakttaga sin religions föreskrifter. De judiska medlemmarna av den konstituerande församlingen hade yrkat skarpare utpräglande bestämmelser rörande de nationella och religiösa minoriteterna, gående ut på dels bildande av autonoma provinser av sådana områden, som till övervägande del hade icke-polsk befolkning, dels en innehållsrikare utformning av den kulturella självstyrelse, som borde tillkomma ej blott nationella utan även religiösa minoritetsförband. — Religionsfriheten över huvud ingår givetvis i raden av medborgerliga rättigheter. Alla erkända konfessioner åtnjuta lika behandling, men den romersk-katolska kyrkan, såsom räknande till sig statsborgarnas majoritet, tillerkännes främsta platsen; dess förhållande till staten ordnas på basis av överenskommelse med den heliga stolen. — Till sist må omnämnas artikeln om belägringstillståndets proklamerande. Detta tillkommer ministerrådet med republikens presidents bifall. Men beslutet skall, om lantdagen är samlad, omedelbart underställas dess prövning; är lantdagen icke samlad och belägringstillståndet avser ett större område än en provins, skall lantdagen inom åtta dagar sammankomma för att behandla frågan. Väger lantdagen sitt bifall, häves belägringstillståndet omedelbart.

Författningen avslutas med ett sjätte kapitel, »allmänna bestämmelser», varibland förekomma reglerna angående grundlagsändring. Motion om en sådan måste undertecknas av $\frac{1}{4}$ av lantdagsmedlemmarna. För beslut stadgas ett kvorum i såväl lantdagen som senaten på halva antalet ledamöter samt en kvalificerad majoritet på $\frac{2}{3}$ av de avgivna rösterna. Vart tjugofemte år skall emellertid författningen underkastas en revision på med vanlig majoritet fattat beslut av lantdagen och senaten förenade till nationalförsamling. Som en tillfällig bestämmelse gäller, att den andra lantdagen efter författningens tillkomst kan revidera författningen genom beslut fattat med $\frac{3}{5}$ majoritet vid närvaro av minst halva antalet ledamöter.

Såsom av den lämnade redogörelsen framgår, rör sig den polska författningen i stort sett inom samma idéfär, som de övriga revolutionsförfattningarna. Ett påfallande drag är emellertid *frånvaron av referendum*. Frånsett Finland här man överallt anorstådes vid författningarnas omstöpning ansett sig böra komplettera parlamentarismen med folkomröstningsinstitutet, tillämpat inom vissa gränser. Även under den polska författningens tillblivelse påyrkades detta från vissa håll, särskilt från socialdemokraterna, men utan resultat.

S. W—n.

Hamburgs författning av år 1921.

Grunden till Hamburgs senare författningsutveckling lades genom den s. k. huvudrecessen år 1712, enligt vilken rådet och »die erbgessene Bürgerschaft» tillsammans voro innehavare av högsta makten i staten. Vid mitten av 1800-talet trädde i stället för »die erbgessene Bürgerschaft» en *vald* borgarrepresentation, och samtidigt inskränktes rådets rätt till självkomplettering. Åren 1860, 1879 och 1906 markera viktiga stadier i fråga om den hamburgska författningens utveckling. Den vid tiden för den senaste revolutionen gällande författningen var daterad den 13 okt. 1879.

För de kretsar, som kommo till makten i Hamburg genom de revolutionära omvälvningarna i slutet av år 1918, framstod det som en självklar sak, att den gamla borgarrepresentationen ej vilade på en tillräckligt bred demokratisk basis för att kunna fylla uppgiften som författningsgivande församling i den gamla hansestaden. Fördenskull utfärdade Hamburgs arbetar- och soldatråd den 11 febr. 1919 en förordning angående val till en ny borgarrepresentation, varvid rösträtt tillerkändes alla i Hamburg bosatta minst 20 år gamla män och kvinnor, t. o. m. om de ej voro tyska medborgare, blott de voro födda i Tyskland — kanske den i vissa avseenden mest utsträckt rösträtt, som tillämpades i Tyskland vid denna tidpunkt, då man i de olika staterna skred till val av författningsgivande församlingar. Den nya representationens förnämsta uppgift blev att giva Hamburg en ny författning, vilken blev färdig efter halvtannat års arbete och daterades *den 7 januari 1921*. Vid utarbetandet av här följande redogörelse för denna författnings huvudpunkter har utom lagtexten jämväl anlitats en i *Deutsche Juristen-Zeitung*, febr. 1921, förekommande artikel av D:r NÖLDEKE, medlem av Hamburgs senat.

Statsmakten utgår från folket, säges det uttryckligen i författningens artikel 2. Senaten, som är Hamburgs regering, betraktas ej längre som medinnehavare av högsta makten i staten. En borgarrepresentation (die Bürgerschaft), bestående av 160 leda-

möter, ger ett medelbart uttryck för folkviljan, men denna kan även direkt, på den allmänna folkomröstningens väg, göra sig gällande.

Rösträtt vid val till *borgarrepresentationen* tillkommer alla minst 20 år gamla män och kvinnor, vilka äro tyska medborgare (Reichsangehörige) och bosatta inom det hamburgska statsområdet. För valbarhet fordras en ålder av minst 25 år samt att minst ett år ha varit tysk medborgare. Även medlemmar av senaten äro valbara, vilket ej förut var fallet. Valperioden är 3 år. En proportionell valmetod tillämpas.

Enligt 1906 års vallag utsågs endast hälften av borgarrepresentationens 160 medlemmar genom allmänna val. Härvid voro dock väljarna inom det egentliga *stadsområdet* efter storleken av sin inkomst delade i tvenne klasser med rätt för den första klassen (omfattande valmän med över 2,500 märks årlig inkomst) att utse dubbelt så många representanter som den andra (omfattande alla övriga inkomsttagare). Rösträtt fick endast utövas av män, som erlade inkomstskatt och voro fyllda 25 år. Beträffande de övriga 80 medlemmarna av borgarrepresentationen utsågos 40 av fastighetsägarna inom själva staden och 40 av de s. k. notablerna (dåvarande eller f. d. medlemmar av domstolar och vissa förvaltande myndigheter). Valperioden var 6 år; hälften avgick vart tredje år. Så gott som över hela linjen användes proportionellt valsätt.

Någon rätt för senaten att upplösa borgarrepresentationen existerade ej under det gamla systemets tid. Ej heller nu tillerkännes senaten en dylik befogenhet. Däremot kan en upplösning åvägabringas genom beslut av över hälften av representationens egna medlemmar, sedan förslag i den riktningen senast en vecka tidigare väckts av minst en fjärdedel av samtliga medlemmar.

Förutom de fall, då borgarrepresentationen sammanträder på kallelse av sitt eget presidium eller efter eget beslut, stadgar författningen bl. a., att den även skall samlas, då minst 20 av dess medlemmar så begära och mer än två månader förflutit efter det sista sammanträdet.

Om senaten eller minst 30 medlemmar av representationen resa kravet på att ett sammanträde skall hållas inom lyckta dörrar, beslutar församlingen härom vid möte, dit allmänheten ej har tillträde. Utan vidare skall emellertid ett yrkande av senaten i denna riktning hörsammas, ifall ärendet berör Hamburgs relationer till riket eller till utlandet. Ombud för senaten äga rätt att närvara vid och deltaga i borgarrepresentationens och dess utskotts förhandlingar; senaten kan av dessa korporationer även åläggas att låta sig representeras. Interpellationer skola från senatens sida besvaras inom en tid av två veckor; debatt följer, om minst en tredjedel av närvarande medlemmar av borgarrepresentationen därom framställer yrkande. Ett skriftligt svar är till fyllest,

om interpellanten på förhand förklarar, att han nöjer sig med ett dylikt.

Representationen kan tillsätta undersökningskommissioner. Ombud för senaten deltaga i dessas förhandlingar endast efter beslut av vederbörande kommission.

Det s. k. *borgarutskottet* har man bibehållit. Det består av borgarrepresentationens president och 20 av dess övriga medlemmar, utsedda av församlingen själv med tillämpning av proportionellt valsätt (d'Hondts regel). Utskottets sammanträden äro ej offentliga; dock äga borgarrepresentanter närvara, även om de ej tillhöra utskottet. Dettas uppgift är att vaka över den offentliga rättens efterlevnad. Utskottet kan av senaten infordra upplysningar angående statsangelägenheter och har för övrigt en begränsad bevillningsrätt samt rätt att i brådskande fall utfärda vissa förordningar, vilka sedan skola underställas borgarrepresentationen och av denna behandlas i vanlig ordning.

Senaten är, som redan nämnts, Hamburgs regering (»Landesregierung»). Antalet av dess medlemmar bestämmes genom vanlig lag, för närvarande äro senatorerna 16. Under det gamla systemets tid skulle av de dåvarande 18 senatsmedlemmarna 9 vara jurister och minst 7 köpmän. Denna begränsning i urvalet har borifallit; valbar är den, som fyllt 30 år, minst ett år varit tysk medborgare och ej är utesluten från rösträtt. En senator får ej innehåva något annat avlönat offentligt ämbete; däremot kan han med senatens begivande samtidigt utöva annan yrkesverksamhet. Dock är det tydligen författningens mening, att senatorerna helt skola ägna sina krafter åt arbetet inom senaten, medan förut endast de 9 juridiskt skolade av dess medlemmar voro »Vollsenatoren». Tidigare skulle ett senatorsval förberedas i ett slags konklav, där representanter för senat och representation efter omständliga och ofta mycket långvariga förhandlingar upprättade ett förslag, inom vilket borgarrepresentationen hade att träffa sitt val. Numera förberedes valet av ett utskott på 20 personer, valt på samma sätt som borgarutskottet. Endast efter kallelse av utskottet äga senatorer deltaga i dess överläggningar. Själva valet förrättas av borgarrepresentationen; absolut majoritet är erforderlig. En senator väljes på obeslämd tid, en vakans skall i regel fyllas inom en månad. Senaten väljer bland sina medlemmar för ett år i sänder en president (»erster Bürgermeister») och dennes ställföreträdare (»zweiter Bürgermeister»). Båda kunna återväljas. De äro blott »primi inter pares».

Enligt riksförfattningens artikel 17 måste en delstats regering åtnjuta vederbörande folkrepresentations förtroende. I anslutning härtill heter det också i den hamburgska författningens 36 artikel: »Die Mitglieder des Senats sind einzeln und in ihrer Gesamtheit von dem Vertrauen der Bürgerschaft abhängig und haben von ihrem Amte zurückzutreten, wenn die Bürgerschaft ihnen ihr Vertrauen durch ausdrücklichen Beschluss entzieht». Förutsättning

för att dylikt misstroendevotum skall komma till stånd är, att minst 40 borgarrepresentanter framställa skriftligt yrkande därom. Senast en vecka före frågans upptagande på dagordningen skola samtliga borgarrepresentanter och senatorer erhålla offentlig kännedom härom. För bifall fordras absolut majoritet av samtliga borgarrepresentanter, alltså minst 81 röster. Därtill kommer, att, om yrkandet ej samlat $\frac{2}{3}$ majoritet bland de vid tillfället närvarande representanterna, en andra överläggning och omröstning skall äga rum tidigast efter en veckas förlopp. Gäller ett misstroendevotum hela senaten eller ställer denna sig solidarisk med en enskild senator, som drabbats av ett dylikt votum, har senaten rätt att vädja direkt till folket, i vilket fall genom en allmän folkomröstning avgöres, om senaten eller borgarrepresentationen skall nyväljas. Givetvis har man i författningen även bestämmelser om huru förfaras skall vid ett juridiskt inskridande mot senatens medlemmar, när dessa med uppsåt eller av grov vårdslöshet brutit mot författningen eller vanlig lag.

Samtliga grenar av *förvaltningen* sortera direkt under senaten. Ett försök att med hänsyn till den politiska sammansättningen av senaten göra den egentliga förvaltningsapparaten mera oberoende av denna strandade. Såsom Nöldeke framhäver, ligga förhållandena härutinnan annorlunda till i en stadsstat än i en territorialstat. Senatorerna ha vid sin sida »statsråd» (»zur Unterstützung und erforderlichenfalls zur Vertretung seiner Mitglieder in ihren Verwaltungssämtern»). Folkets medverkan i förvaltningen har man sört för genom att bereda plats för det rena lekmannelementet i statens förvaltande myndigheter.

Lagstiftningen tillkommer i princip borgarrepresentationen. Senatens propositioner underkastas två läsningar, såvida de ej i den första bifallits med $\frac{2}{3}$ majoritet. Andra läsningen får ej äga rum samma dag som den första, om någon reser invändningar däremot. Motioner skola under alla omständigheter underkastas tvenne läsningar med ett mellanrum av minst sex dagar. Senaten skall ofördröjligen underrättas om resultatet av den första läsningen. Med dess tillstånd kan den andra läsningen äga rum tidigare, än ovan sagts, men senaten kan å andra sidan påyrka ända till en månads uppskov med andra läsningen. Inom en månad kan senaten inlägga sitt veto gentemot en av borgarrepresentationen beslutad lag, varefter den senare församlingen har att ånyo upptaga frågan. För att lagen nu skall anses som bifallen, fordras anslutning av över hälften av representationens samtliga medlemmar. Emellertid kan senaten, om borgarrepresentationen sålunda vidhåller sin mening, inom en månad åvägbringa en folkomröstning angående lagen i fråga, dock ej, om lagen antagits av borgarrepresentationen med $\frac{2}{3}$ majoritet och $\frac{3}{4}$ av dess medlemmar varit närvarande vid beslutets fattande och det ej varit fråga om en författningsändring, i vilket fall vädjan till folket *alltid* står öppen för senaten. En allmän folkomröstning kan

upphäva ett beslut av borgarrepresentationen endast i det fall, att över hälften av samtliga röstberättigade *dellagit* i den-
samma.

Förslag om ändring av författningen fordrar bifall av borgar-
representationen vid *två* olika tillfällen. Mellan de båda besluten
skola minst 14 dagar ha förflutit, och båda gångerna måste minst $\frac{3}{4}$
av samtliga medlemmar ha varit närvarande och med $\frac{2}{3}$ majoritet
röstat för det föreliggande ändringsförslaget, om detta skall anses
vara bifallet. Genom folkomröstning kan en författningsändring
åvägabringas blott om över hälften av samtliga röstberättigade
röstat för ändringen (jfr ovan).

Promulgationen av en lag skall uppskjutas 2 månader, om
minst 60 borgarrepresentanter därom framställa begäran, såvida
ej borgarrepresentationen och senaten förklarar lagen vara av
brådskande natur. En lag, vars promulgation på nu nämnt sätt
blivit uppskjuten, skall underkastas folkomröstning, ifall $\frac{1}{20}$ av
samtliga röstberättigade så yrkar.

Initiativ i lagsiftningen tillkommer även folket. $\frac{1}{10}$ av samt-
liga röstberättigade kan framföra ett lagförslag, som skall vara
vederbörligen utarbetat. Förslaget går närmast till senaten, som
jämt yttrande överlämnar det till borgarrepresentationen. Om
denna antager förslaget oförändrat, går detta ej till folkomröstning,
vilken i motsatt fall måste äga rum.

Borgarrepresentationen bestämmer statens inkomster och ut-
gifter. Senatens initiativ är härvid av grundläggande betydelse.
Tvenne läsningar erfordras, ifall representationens beslut ej är
grundat på ett förslag från senaten eller om det avviker från ett
dylikt. Blott med senatens begivande kan andra läsningen äga
rum före utgången av 6 dagar. Senaten kan under mellantiden
taga avstånd från det i första läsningen fattade beslutet med an-
givande av skäl för avståndstagandet, och i sådant fall fordras i
andra läsningen bifall av över hälften av samtliga borgarrepresen-
tanter för att beslutet skall vinna laga kraft. En folkomröstning får
i dylika fall ej äga rum. Endast vid utomordentliga tillfällen få
medel anskaffas lånevägen och då i regel blott för produktiva än-
damål. Vad nyss anförts om sättet för behandling av budgets-
frågor, gäller även här. —

Enligt en av författningens slutparagrafer skall skolungdomen
hibringas kännedom om den hamburgska konstitutionens grund-
drag. Efter slutad skolgång erhåller varje lärjunge ett tryckt
exemplar av författningen.

J. E. Nilsson.

II. Statistik och ekonomi.

Ny statistisk specialutredning av socialstyrelsen. Socialstyrelsen har i dagarna utgivit en ny specialundersökning i serien av sina monografier över arbets- och löneförhållanden. Det gäller denna gång arbetsförhållandena för *hotell- och restaurangpersonalen* i Sverige. Materialet har insamlats i huvudsak för åren 1914—15, men sedermera kompletterats med uppgifter jämväl för år 1920.

Ekonomisk översikt. Såsom fortsättning av de förra året av kommerskollegiet och socialstyrelsen i förening med särskilt tillkallade sakkunniga utgivna två *översikterna över det allmänna ekonomiska och sociala läget* (juli och november 1921) har kommerskollegiet den 13 februari d. å. utgivit en publikation benämnd *Ekonomisk översikt*. Publikationen skall jämlikt kungl. brevet den 31 december 1921 utkomma kvartalsvis såsom bilaga till Kommersiella meddelanden och, i den mån dess spridande därav befordras, till Sociala meddelanden.

Svensk Försäkrings-Årsbok. Svensk försäkrings-årsbok för år 1921 har nu utkommit. Årsboken utgives numera på uppdrag av Svenska försäkringsföreningen under överinseende av dess sekreterare av H. DURLING och S. STJERNSTRÖM. Årsboken innehåller omfattande statistiska tabeller rörande det privata försäkringsväsendet.

Statistiska böcker. Det har förut (i häft. 1, 1921) framhållits huru året 1920 varit exceptionellt med hänsyn till antalet böcker behandlande statistiska ämnen. Året 1921 har i detta hänseende icke stått tillbaka. Medan det ännu för några år sedan, t. ex. då studieplanen i statistik för Lunds universitet uppgjordes, mötte vissa svårigheter att erhålla moderna läroböcker behandlande ämnets olika delar råder nu snarare »embarras de richesse» härutinnan. Sålunda har under år 1921 tre stora läroböcker kommit till, och må de här i korthet omnämnas.

Den särskilt bland matematici och försäkringsmän, men även bland statistici välkände och högt skattade författaren till det stora standardverket: *Wahrscheinlichkeitsrechnung und ihre Anwendung auf Fehlerausgleichung, Statistik und Lebensversicherung* (av vilket verk ny upplaga nyligen utkommit) professor E. CZUBER utger hos Seidel & Sohn i Wien en lärobok med titel *Die statistischen Forschungsmethoden*. Arbetet är något i samma stil som YULES bekanta *Introduction to the theory of statistics*, vilket verk författaren också citerar såsom sin förnämsta källa. Liksom den Yule'ska boken är Czubers bok elementarmatematisk med talrika numeriska exempel. Vad den statistiska teorien beträffar för CZUBER sin framställning endast till en viss punkt, eller ungefär dit där den egent-

liga matematiska statistiken börjar. Endast helt flyktigt kommer han in på eller omnämner de problem, som varit föremål för den matematisk statistiska forskningen under senare år. Arbetet torde vara synnerligen lättläst för var och en, som har någon vana vid de matematiska uttrycksmedlen. Exempelen underlätta också i hög grad studiet.

Även det andra i ordningen av de nu till behandling upptagna arbetena har till författare en känd tysk statistiker, nämligen professor ZIZEK i Fränkfurt am Main. Hans arbete bär titeln *Grundriss der Statistik* och är tryckt hos Duncker & Humblot i München. Arbetet är av helt annan typ än det nyss nämnda; ingen matematisk formel förekommer däri. I stället inriktar sig författaren framför allt på att giva en omfattande systematisk behandling av den statsvetenskapliga statistiken i hela dess vidd. Sålunda behandlas såväl befolkningsstatistiken som särskilt närings- och socialstatistiken med stor utförlighet och även moralstatistiken, bildningsstatistiken, sanitetsstatistiken och den politiska statistiken komma till behandling. Arbetet omfattar ej mindre än 470 sidor i stort format. Det är uppdelat i tvenne huvudavsnitt: »Allmän statistisk metodlära» (med huvudvikten lagd vid den allmänna systematiken och tekniken, 203 sidor) samt »Materiell statistik och speciell metodlära» (260 sidor).

Det tredje arbetet är ett stort standardverk på franska i trenne delar: *Principes de statistique théorique et appliquée*, av ARMAND JULIN och försett med förord av chefen för Statistique général de la France, LUCIEN MARCH. Endast den första delen föreligger och omfattar den teoretiska statistiken. De två återstående delarna skola ägnas åt den ekonomiska statistiken och åt arbetsstatistiken. Förelärande volym sträcker sig över ej mindre än 690 trycksidor. Mer än hälften av boken ägnas åt metoderna för analys av statistiskt material och bär, fastän framställningsmetoden och beteckningssättet är mindre »matematiskt» än i Czubers lärobok, likväl vittnesbörd om att författaren tillhör den matematiskt orienterade riktningen inom statistiken. Följande rader ur Lucien Marchs förord må anföras såsom betecknande i detta hänseende: »Exercé depuis longtemps aux enquêtes et à l'étude monographique des faits sociaux, M. Julin ne sacrifie point la description analytique des faits au besoin de synthèse, mais il arme cette synthèse de l'appareil mathématique qui en assure la solidité, sans d'ailleurs aller au delà de l'indispensable».

Under år 1921 utkomna officiella statistiska publikationer i Sverige.

Sveriges officiella statistik.

Folkmängden och dess förändringar. Folkmängden inom administrativa områden den $31/12$ 1920, av stat. centr.-byrån. Dödsorsaker år 1916, av stat. centr. byrån. Ut- och invandring år 1920, av stat. centr. byrån.

Hälso- och sjukvård. Allmän hälso- och sjukvård år 1919, av medicinalstyrelsen. Sinnessjukvården i riket år 1919, av medicinalstyrelsen. D:o för år 1920. Det civila veterinärväsendet år 1919, av medicinalstyrelsen. Hälso- och sjukvård vid armén år 1920,, av arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse. Hälso- och sjukvården vid marinen år 1920—21, av marinöverläkaren.

Jordbruk med binäringar. Jordbruk och boskapsskötsel år 1919, av stat. centr.-byrån. Årsväxten; preliminär redogörelse år 1920, av stat. centr.-byrån. Mejerihantering år 1919, av stat. centr.-byrån. Fiske år 1919, av stat. centr.-byrån.

Skogshushållning. Kungl. Domänstyrelsens förvaltning år 1919, av domänstyrelsen.

Industri- och bergshantering. Industri år 1919, av kommerskollegiet. Bergshantering år 1920, av kommerskollegiet.

Handel. Handel år 1919 av kommerskollegiet.

Sjöfart. Sjöfart år 1919, av kommerskollegiet.

Lotsverket. Lotsverket år 1920, av lotsstyrelsen.

Järnvägar. Statens järnvägar år 1919, av järnvägsstyrelsen. D:o för år 1920: Vagnslastgodstrafiken år 1919, av järnvägsstyrelsen (bilaga till föregående vart tredje år). Allmän järnvägsstatistik år 1918, av järnvägsstyrelsen. D:o för år 1919.

Postverket. Postverket år 1920, av generalpoststyrelsen.

Telefon och telegraf. Telefon och telegraf år 1920, av telegrafstyrelsen.

Statens vattenfallsverk. Statens vattenfallsverk år 1920, av vattenfallsstyrelsen.

Sparbanker. Postsparbanken år 1920, av styrelsen för postsparbanken. Allmän sparbanksstatistik år 1919, av stat. centr.-byrån.

Försäkringsväsen. Allmänna pensionsförsäkringen år 1919, av pensionsstyrelsen. Riksförsäkringsanstalten år 1919, av anstalten. Registrerade sjukkassor år 1916—18, av socialstyrelsen. Enskilda försäkringsanstalter del I årg. 1919, del II årg. 1919, del III årg. 1918 och 1919, av försäkringsinspektionen.

Socialstatistik. Kollektivavtal i Sverige år 1920, av socialstyrelsen. Arbetsinställelser i Sverige år 1920, av socialstyrelsen. Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön inom Sveriges jordbruk år 1920, av socialstyrelsen. Byggnadsverksamheten i rikets stadssamhällen åren 1918—20, av socialstyrelsen. Kooperativ verksamhet i Sverige åren 1917—19, av socialstyrelsen. Olycksfall i arbete år 1917, av socialstyrelsen. Undersökningar angående alkoholens sociala skadeverkningar, av socialstyrelsen.

Förmögenhet och inkomst. Taxeringen till inkomst- och förmögenhetsskatt år 1917, av stat. centr.-byrån.

Fattigvård. Fattigvården år 1919, av stat. centr.-byrån.

Rättsväsen. Brottsligheten åren 1915—1916, av stat. centr.-byrån.

Fångvården. Fångvården år 1919, av fångvårdsstyrelsen.

Undervisning. Folkskolorna och högre folkskolorna redovisningsåret 1919—20, av skolöverstyrelsen. Statens allmänna läroverk läsåret 1919—20 samt realskol- och studentexamina år 1920, av skolöverstyrelsen.

Allmänna val. Riksdagsmannavalen åren 1918—20, av stat. centr.-byrån. Kommunala valen år 1920, av stat. centr.-byrån.

Finanser. Accispliktiga näringar tillverkningsåret 1919—20, av kontrollstyrelsen. Rusdrycksförsäljningen år 1919, av kontrollstyrelsen.

Statistiska meddelanden.

Ser. C. Månadsstatistik över handeln år 1921, av kommerskollegiet. Ser. D. Järnvägsstatistiska meddelanden 1921, av järnvägsstyrelsen. Ser. E. Uppgifter om bankerna år 1921, av bank- och fondinspektionen. Ser. F. Sociala meddelanden år 1921, av socialstyrelsen.

Särskilda publikationer.

Yrkesinspektionens verksamhet år 1920, av socialstyrelsen. Statens förlikningsmäns verksamhet år 1920, av socialstyrelsen. Svenska fartygs sjöolyckor år 1919, av kommerskollegiet. Svenska handelsflottans krigsförluster åren 1914—1920, av kommerskollegiet. Kommersiella meddelanden, häft. 1—24 år 1921, av kommerskollegiet. Sveriges industriella produktion, preliminär redogörelse år 1919, bilaga till föregående. Preliminär redogörelse för Sveriges in- och utförelse år 1920, d:o. Konsulers och handelsattachéers berättelse år 1921, d:o. Översikt över det allmänna ekonomiska och sociala läget juli 1921, av kommerskollegiet och socialstyrelsens med anlitande av särskilda sakkunniga. D:o för november 1921. Tabell över Sveriges införelse av vissa varor åren 1913—1920, av kommerskollegiet. Interskandinavisk handelsstatistik åren 1912—1918, utgiven i förening med Norge och Danmark. Allmänna väghållningsbesväret på landet år 1920, av jordbruksdepartementet. Kungl. Mynt- och justeringsverket år 1920, av myntdirektören. Uppgifter om hypoteksbanken och hypoteksföreningarna år 1920, av bank- och fondinspektionen. K. Lantbruksstyrelsens berättelse år 1918, av lantbruksstyrelsen. Årsbok, av statens meteorologisk-hydrografiska anstalt. Banavdelningens berättelse år 1920, av järnvägsstyrelsen. Trafikavdelningens berättelse år 1920, av järnvägsstyrelsen. Maskinavdelningens, förrådsavdelningens och huvudverkstädernas berättelse år 1920, av järnvägsstyrelsen. Statens järnvägsbyggnaders berättelse år 1920, av järnvägsstyrelsen. Månadsstatistik för tjänstebruk år 1921, av järnvägsstyrelsen. Statens järnvägsbyggnader: lönestatistik år 1921, av järnvägsstyrelsen.

Årsböcker. Statistisk årsbok för Sverige år 1921, av stat. centr.-byrån. Årsbok för Sveriges kommuner år 1921, av stat. centr.-byrån.

Stockholms stads statistik.

(Serie utgiven av Stockholms stads statistiska kontor.)

Statistisk årsbok för Stockholms kommunalförvaltning år 1921. Berättelse angående Stockholms kommunalförvaltning år 1919. Berättelse från Stockholms stads hälsovårdsnämnd jämte översikt av stadens sanitära statistik år 1920. Statistisk redogörelse för Stockholms stads fattigvård år 1919. Statistisk månadsskrift år 1921. Veckoöversikt av Stockholms sanitära statistik 1921. Berättelse angående Stockholms stads brandväsen jämte översikt av brand- samt sjuk- och djurtransportstatistiken år 1920. Berättelse angående Stockholms stads arbetsförmedling jämte statistisk översikt rörande verksamheten år 1919. Statistisk översikt av Stockholms handel och sjöfart m. m. år 1920. Statistisk översikt av fabriksindustrien och hantverkerierna i Stockholm år 1920. Berättelse angående Stockholms stads renhållningsväsen jämte statistisk översikt rörande verksamheten år 1920. Statistisk redogörelse för allmänna val i Stockholm år 1920.

S. D. W.

Översikt av nyutkommen svensk nationalekonomisk litteratur 1919—1921.

»Der er grøde i den svenske nationaløkonomi» — det yttrandet fälldes för något mera än ett halvt år sedan av en dansk nationalekonom. Det avsåg närmast de teoretiska arbeten, som utgivits av BAGGE (1917), LINDAHL (1919) och ROHTLIEB (1921)¹. Det kunde emellertid hava inbegripit även G. SILVERSTOLPE, *Kapitalbildning*, en teoretisk-ekonomisk undersökning (1919) samt ARTHUR MONTGOMERY, *Svensk tullpolitik 1816—1911* (1921) och *Svensk traktatpolitik 1816—1914* (1921)².

Vilka män hedern tillkommer i första hand för den sådd, som nu ger äring i svensk nationalekonomi, ha landets yngre nationalekonomer själva angivit i tvenne festskrifter, som under titeln *Nationalekonomiska studier* tillägnats prof. David Davidson (1919) och prof. Knut Wicksell (1921). Den första av dem utkom vid D:s avgång från professuren i nationalekonomi och finansrätt vid Uppsala universitet, »efter 40-årig akademisk verksamhet»; den andra överlämnades på W:s 70-årsdag, då hans vetenskapliga livsgärning, under vilken han så länge var knuten till Lunds universitet, fick erkännande i bl. a. *Economic Journals* decemberhäfte. — Bland bidragen i den första märkes en uppsats av W. om »*Riksbanken och privatbankerna*, förslag till reform av det svenska

¹ Dessa arbeten ha utförligt omnämnts i denna tidskrift, Årg. 1921, s. 278 ff., och 1922, s. 56 ff.

² M:s skrifter, av vilka den första utgivits såsom akademisk avhandling, ingå båda i Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. De torde komma att omnämnas utförligare i ett följande häfte av tidskriften.

penning- och kreditväsendet». Reformen skulle gå ut på, att riksbankens sedelutgivning löstes från beroendet av guldkassan för alltid och reglerades räntepolitiskt med sikte på oföränderlighet i penningvärde och prisnivå (efter Socialstyrelsens index), på samma gång som banken till väsentlig del övertog »den rent passiva förmedlingen av kredit mellan spararna å ena sidan¹ och de otvivelaktigt säkra eller med tillräckliga säkerheter försedda låntagarna å den andra». Detta verksamhetsområde skulle banken underlägga sig, om den införde samma räntesatser för sin in- och utlåning, vilket en statsbank givetvis skulle kunna göra, eftersom staten kan bortse från all vinst å rörelsen. Genom överlägsen specialisering på vissa affärsgebit skulle privatbankerna och bankirerna alltid ändå kunna bevara möjligheterna till en utsträckt kreditgivning mot högre ränta. Sannolikt har W. därvid främst tänkt på emissionsväsendet. Bankiren har emellertid alltid varit rara avis i vårt land och blir det väl ännu mera, sedan banklagen intagit förbud för bankirer mot inlåning från allmänheten på bankräkningar (1918), och våra privatbanker avveckla emissionsverksamheten med stora förluster efter de gyllne åren 1915—1918, som först sågo dylik verksamhet vidsträcktare organiserad. Motiveringen för sitt radikala reformförslag ger W. principiellt därmed, att den allmänna in- och utlåningen i bankerna kan skötas mycket automatiskt med vanlig ämbetsmannarutin, och praktiskt-politiskt med att koncentrationen i storbanker medför faror för näringslivet, allmänheten och staten, vilkas undvikande icke synes möjligt utan utsträckt statlig verksamhet inom kreditväsendet. Eljest varnar han mycket bestämt för tanken på en »statens affärsverksamhet», emedan statsverksamhet på affärslivets egentliga gebit »allenast bleve att ersätta en genom långvarig erfarenhet utbildad, snabb och för ändamålet väl avpassad mekanism med en doktrinär, tungvindig och ökonomisk apparat». — Davidson har i festskriften för W. bidragit med några sidor »Till frågan om den rådande depressionens genesis», vari han gör gällande, att den restriktiva bankpolitik, som inaugurerades i Förenta staterna med årsskiftet 1919—20², visserligen kunnat hejda prisstegringen, men varit av mindre betydelse för framkallandet av det senare inträffade prisfallet. Detta framkallades mera genom för hastig realisation i stor skala av förråd, som de krigförande länderna och alldeles särskilt ententen samlat i och för krigföringen. Vid realisationen, som tryckte priserna i

¹ W. har sålunda räknat med, att allmänheten måste komma att överlämna sina besparingar till en statsbank med samma förtroende som till en privatbank. Därmed kan man dock naturligtvis icke räkna, om ej starka garantier skapas, för att statsbankens förvaltning göres möjligast oberoende av tillfälliga riksdagsmajoriteter och politiska stämningar. De över riksbanken maktägande ha tyvärr alltför ofta under riksbankens långa historia visat bristande förståelse i fråga om villkoren för en sund penning- och bankrörelse, utan att de kunnat beskyllas för en mala fides, som eljest ej alltid är helt utesluten, där det drives politik.

² Och accepterades av 1920 års finanssakkunniga i Sverige; se nedan.

närmast berörda branscher, utbredde sig en fruktan för ett allmänna prisfall; vilken gjorde alla köpare återhållsamma, och med den s. k. köpstrejken inträdde avsättningssvårigheter, som tvingade producenterna att sänka priserna, så att snart en allmän prisnedgång gjorde sig allt starkare kännbar. Den föranledde också driftinskränkningar och driftinställelser i stigande omfattning med växande arbetslöshet. Ändring i dessa bedrövliga konsekvenser kunna icke väntas, förrän prisnivån stabiliseras och producenterna återfå förtroendet till marknaden¹. — Bidrag till båda festskrifterna ha signerats av HECKSCHER, OHLIN, ROHTLIEB, SILVERSTOLPE och SOMMARIN; i den första finnas bidrag även av HELANDER, JACOBSSON och V. KOCH; i den andra av BRISMAN, JOSEPHSSON, LINDAHL och ÅMARK; den innehåller dessutom ett brev från Carl Menger (till Böhms-Bawerk rörande kapitalränteteorien) och ett brev från Böhms-Bawerk (till Wicksell rörande Marshall's kapitalränteteorier) samt en utförlig uppsats av Borkiewicz (Objektivismus und Subjektivismus in der Werttheorie). — Prof. HECKSCHERS första uppsats är avsedd att ge de teoretiska grundlinjerna till »Utrikeshandelns verkan på inkomstfördelningen» och hänvisar för bedömandet av ett frihandels- resp. tullskyddssystem verkan på den totala nationalinkomsten till FABIAN V. KOCHS framställning »Om frihandels- och tullskyddsteorier». H:s andra uppsats rör »Verkan av för låg räntefot» och anknyter direkt till Wicksells teori om penningrätans inverkan på varupriserna. — Den allmänna prisnivåns beroende av förhållandet mellan mängden utlöppande sedlar och mängden varor, som omsättas med dessa betalningsmedel, d. v. s. dess beroende av kvantiteten utlöppande sedlar (oavsett sedeltäckning o. d.), hade man, som bekant, i vårt land ledsamma erfarenheter av på 1700- och under början av 1800-talet, liksom man haft sådana under de gångna krigsåren, och erfarenheterna debatterades i talrika skrifter. Dessa behandlas i BERTIL OHLINS första uppsats, »Kvantitetsteorien i den svenska litteraturen»;² i den andra uppsatsen, »Till frågan om skogarnas

¹ I den mån statistiskt material till bevisning av den sålunda skisserade utvecklingsgången framkommer, torde det komma att visa sig, att statsförråden, även där de avyttrades till sänkta priser, närmast övertogos en gros av spekulanter, som försökte och delvis förmådde hålla priserna uppe eller t. o. m. att stegra dem. Avsättningen från återförsäljarna stötte däremot på svårigheter, med vilka det fördröjda prisfallet insatte. Om kreditåtstramningen icke varit avgörande för prisfallet, kunna kreditlätnader näppeligen väntas bli pålitliga och tillräckliga hjälpmedel att få produktionen i gång. Man får då också därutinnan lita till objektiva förbättringar i marknaden, när lagren tömts och efterfrågan förnyas.

² Eftersom ämnet ursprungligen givits för uppsats i fil.-kand.-ex. i Lund, beklagar jag, att det icke tillräckligt genomarbetats. De enskilda författarnas ej sällan oklara och stridiga uttalanden förefalla visserligen vägda, så att det för envar väsentliga kommer till sin rätt, men vägningen av författarna mot varandra är alltför onöjaktig: Ett påpekande, att Hans Samuel Collin utglömts, genom vilket materialsamlingens fullständighet i viss mån diskrediteras, har förlämnat O. till mycket betänkliga undflykter i Ekon. tidskr. 1921, s. 179—181, genom vilka denne för sin tid förstklassigt skolade nationalekonoms systematiska och

omloppstid», har han upptagit till förnyad diskussion efter klarare linjer en viktig fråga i vår folkbushållning och kommer, så vitt jag förstår, också till ett bättre motiverat och formulerat resultat, än tidigare debatter gett. — ROHTLIEB skriver först om »*Näringslivets rationalisering*» med syfte att visa, i vad mån livsmedelsproduktionen omlades under kristiden efter en rationellare behovsskala, bl. a. mot mera vegetabilisk och mindre animalisk produktion; därvid omnämnas andra »artificiella» förskjutningars tidigare historiska förespråkare och de näringspolitiska medlen att befordra sådana. »*De slumrande miljonerna*» är titeln på R:s andra uppsats, som betonar betydelsen av, att staten ej lägger sin döda hand på det enskilda initiativet, den faktor som kan väntas uträdda mest till väckandet av våra slumrande miljoner. — SILVERSTOLPE publicerar i den första festskriften en uppsats om »*Jevon's kapitalbegrepp*» och skriver i den andra om »*Växelkursernas periodiska fluktuationer*». — SOMMARINS uppsatser betitlas »*Kapital*» och »*Kapitalränta*» (terminologi), HELANDERS »*Riksbankens rediskontering*» (statistik), PER JACOBSSONS »*Gästgiveri- och skjutsningsbesvärens uppkomst och äldsta utveckling*», BRISMANS »*Åttatimmarslagen*», LINDAHL'S »*Intresseprincipens tillämpning inom kommunalbeskattningen*» och ÅMARKS »*En svensk prishistorisk studie*» (diagram med preliminär kurva för den allmänna prisnivåns förändringar 1732—1913); slutligen meddelar ORVAR JOSEPHSSON intressanta uppgifter om »*Gemensamma styrelseledamöter i banker och övriga bolag i Sverige*». — Festskrifterna ingå såsom sluthäften i respektive årgångar av *Ekonomisk tidskrift* (1919, 1921).

Förhandlingar vid nordiska nationalekonomiska mötet i Stockholm den 31 augusti—2 september 1920 utgavos i slutet av samma år (250 + 20 s.; jämte särskilt utkommen Promemoria rörande Sveriges, Norges och Danmarks statsfinanser under åren 1914—1920, 75 s.). — Bostadsfrågan i hela dess sociala vidd upptogs av prof. Jens Warming, som förordade offentlig byggnadsverksamhet, utan tvivel starkt påverkad genom personliga intryck av bostadsnöden i Köpenhamn (s. 12—29). Direktör I. Rummelhoff hänförde sig till liknande intryck från Kristiania och redogjorde för åtgärder i Norge, vilka borde fullföljas efter mera enhetlig plan och finansieras genom en nationalfond, åstadkommen genom en extraordinär förmögenhetskatt (s. 29—41). Den svenska korreferenten prof. GÖSTA BAGGE koncentrerade sig på spørsmålet privat eller offentligt bostadsbyggande. Det senare kunde ej vän-

»stilistiskt glänsande» framställning bagatelliseras på den grund, att den icke innehåller något, som ej sagts förut. Efter den metoden skulle t. o. m. epokerande arbeten komma att underordnas dagspolitiska, skrivelier, utan reda och sammanhang, i vilka man kan utläsa strödda tankar, »första gången framkomna». Metoden är ökad från tyska dogmhistoriker. Hänsyn till författarnes rang och inflytelse ur skilda synpunkter kan icke lämnas därhän utan ohjälplig skada för en idéhistoriks värde.

tas åstadkomma vare sig bättre tillgång på bostäder — när det mera än motvägdes av minskning i privat företagsamhet — eller lägre byggnadskostnader. Det torde däremot resultera i understöd åt breda lager medelst hyror under självkostnaderna, något som icke vore ens socialpolitiskt försvarligt. Offentliga uppoffringar krävdes med större rätt för stadsplanepolitiken, kommunikationsväsendet, utexperimenterandet av billigare bostadstyper och organisation av den sekundära fastighetskrediten (s. 41—47). Det norska finansieringsprogrammet försvarades av uppslagsgivaren, direktör Throne Holst, i den följande debatten (s. 47—53). — Penning- och valutafrågan inleddes av prof. Oskar Jaeger, som i ett enkelt och klart föredrag utvecklade de teoretiska synpunkter, som allmänt omfattas i Skandinavien (s. 54—67). KNUT WICKSELL supplerade dem såsom korreferent med sin plan att återföra prisnivån till utgångsläget 1914 i samband med ett omfattande kompensationsförfarande, vars praktiska genomförbarhet alltmera torde finnas omöjlig (s. 67—72). I den följande diskussionen (s. 72—88) replikerades prof. HECKSCHER, som utvecklade ett program för återvändandet till guldmynntfoten, men säkerligen underskattade våra praktiska bankmäns klokhet och erfarenhet, av bankdirektör O. RYDBECK. Denne anslöt sig till den teoretiska åskådningen, men avrådde hästkurer i kreditlivet. Den danske bankiren Torben Meyer gjorde sig till tolk för praktikernas misstro till diskontopolitiska åtgärders både lämplighet och effektivitet. Frågans behandling blev sålunda nog så representativ, men föga givande. — De statsfinansiella behovens täckande efter kriget behandlades av greve G. LAGERBJELKE, som därvid kunde hänvisa till den utförliga promemorian (se ovanföre). Avtagande skatteinkomster måste förutses och borde mana till sträng sparsamhet vid offentliga utgifter. En sådan komme givetvis att nödvändiggöra uppskov med kostsamma socialpolitiska åtgärder, även om man tillgrepe ökad indirekt beskattning (s. 89—103). Direktör N. Rygg i Norges bank redogjorde för norska skatteförslag m. m. (s. 103—109). Andre korreferent var prof. HECKSCHER, som förordade förenklingar i administrationen, förbättrat taxeringsväsen och återställandet av den indirekta beskattningens betydelse i budgeten (s. 110—117). Diskussionen blev relativt kort (s. 117—128). — Kräver nutidens ekonomiska utveckling, att den bestående jordäganderätten inskränkes? var en fråga, som uppställdes från danskt håll och som inleddes med ett jordreformistiskt föredrag av departementschefen Waage (s. 129—152). Det kritiserades av korreferenten SOMMARIN (s. 152—159.) Landskamrer OTTO V. LANDÉN gjorde ett längre inlägg i debatten (s. 159—174). — Arbetarnas andel i de ekonomiska företagens ledning behandlades inledningsvis av prof. Aarum (s. 175—191) med korreferat av byråchefen O. JÄRTE (s. 191—199). Det norska kommissionsförslaget till dylik s. k. industriell demokrati kritiserades ur olika synpunkter i debatten (s. 199—212). — De nordiska ländernas handels-

politik efter kriget gav inledaren, konsul K. BERGENDAL, tillfälle att redogöra för det skandinaviska samarbetet under krigsåren. Med hänsyn till framtida samarbete påpekades bl. a. önskvärdheten av minskad olikhet i uppställningen och tarifieringen inom de nordiska ländernas tulltaxor och handelsstatistik. Deras export är väsentligen inriktad på världsmarknaden och under normala förhållanden finnes föga utrymme för åtgärder till främjande av vartdera landets export till de andra. Men samarbetet gentemot utlandet blir av betydelse vid framtida internationellt rättslig reglering av handelspolitiken (s. 213—240). Direktör Rygg varnade mot att spänna förhoppningarna för högt och fann samarbetet böra begränsas, så att vartdera landet bibehölle fullt herravälde över sin medverkan (s. 240—245). Diskussionen blev helt kort (s. 245—250). — De bilagda tjugo sidorna innehålla en promemoria rörande industriell demokrati (lagar, lagförslag och åtgärder i England, Tyskland, Österrike och Norge). — Mötet arbetade träget, men beredde deltagare från de olika länderna även tillfällen till samvaro under mindre publika former. Ett nytt möte ställdes i utsikt (Kristiania 1923).

(Översikten fortsättes i följ. häfte.)

E. F. K. S—n.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

ERIK LINDAHL: *Die Gerechtigkeit der Besteuerung*, eine Analyse der Steuerprinzipien auf Grundlage der Grenznutzentheorie (Lund 1919). — IX + 226 s.

Rättvisa i beskattningen är ett etiskt krav, som grundar sig i den naturliga rättskänslan. Docenten Lindahl gör i sitt arbete det kravet till ett slags översta princip, vilken den moderna finansvetenskapens övriga principer böra och kunna underordnas. Utan en rättvis förmögenhets- och inkomstfördelning kan ideell rättvisa i beskattningen visserligen icke förverkligas. Men finansteoriën måste i all huvudsak begränsa sig till den rättvisa, som kan finnas uppnåelig vid givna samhällsförhållanden, varvid i beskattningens väg möjliga minskningar i erkända orättvisor icke behöva undgå uppmärksamheten. — Den inledande översikten över avhandlingsämnets vikt och vidd, som härmed endast kunnat antydvas, har i avhandlingen utförts prägnant och detaljrikt och utmynnar i en motivering för avhandlingens hela disposition (s. 1—19).

Första delen (s. 20—98) preciserar de finansteoretiska grundbegreppen. Ut i så materiella ting som dem, vilka ekonomi och finanser väsentligen röra sig om, är det icke möjligt att räkna med ett överindividuellt statsväsen, och L. visar, att ett sådant förblivit främmande för finansvetenskapen. Den offentliga hushållningens *subjekt* äro individerna själva, vilkas strävanden och syften resultera i en statsvilja. Dess *objekt* ser L. i de nyttiga tjänster (och även nyttiga sakföremål), som framkomma och förbrukas, produceras och konsumeras i de offentliga hushållen. Andra meningar i subjekt- och objektsfrågorna kritiseras skarpsinnigt efter sträng analys, bl. a. uppfattningen av staten såsom kollektivenhet hos De Viti de Marco, *Il carattero theoretico dell economia finanziaria* (Rom 1888), och uppfattningen av de behövliga materiella medlen såsom den offentliga hushållningens egentliga objekt hos Emil Sax, *Grundlegung der theoretischen Staatswirtschaft* (Wien 1887). Från utgivandet av dessa båda arbeten räknar L. den nya epok i finansvetenskapen, som kännetecknas av gränsnytteteoriens genombrott. De *offentliga behoven* äro individernas behov, nämligen inom ramen av vad medborgarna finna sig kunna bäst tillgodose genom sam-

verkan i stat och kommun, alltså individernas *kollektivbehov*, för så vitt man i detta begrepp icke inlägger något för individerna främmande, vilket L. finner omotiverat (i kritik av Adolph Wagner m. fl.); även de behovens tillfredsställande kräver individernas aktivitet (vilken underskattats av Cassel). — Efter en skickligt gjord exposé av värde- och prisbildningen i det ekonomiska samhällslivet på basis av gränsnytteläran visar L. samma ekonomiska lagars principiella giltighet inom finansväsendet, om än deras tillämpning där modifieras genom politiska faktorerers inverkan. Från denna abstraheras riktigt nog till en början vid behandlingen av problemet, huru skatternas belopp och fördelning bestämmes, i det L. förutsätter styrkan och rangordningen av de offentliga behoven såsom given, täckningen uteslutande och helt och hållet bestridd med skatter samt maktfördelningen mellan de politiska grupperna och partierna avvägd så, att de kunna göra sina intressen gällande i samma grad, som dessa äro av betydelse nationalekonomiskt och finansiellt. Under dessa förutsättningar måste den offentliga hushållningen komma att inriktas med ledning av individernas värdesättning och kostnaderna för densamma komma att fördelas, såsom om de tillskjutits frivilligt: prisbildningen blir underkastad samma lagar som i marknaden vid fri konkurrens mellan säljare och köpare, producenter och konsumenter. Det sålunda funna grundschema för det finansiella samspelet av verksamma faktorer vid bestämmandet av mål och medel i den offentliga hushållningen modifieras givetvis genom politisk maktövertikt för vissa klasser och partier. För ett djupare förstående av sammanhängen i finanslivet är ett dylikt grundschema emellertid oundgängligt. I det politiska livet ter sig budgetens anlagande såsom en kompromiss mellan regeringsparti och opposition. Beloppets totalstorlek och dess fördelning avväges samtidigt och det politiska hästbyteriet måste därför komma att gravitera till en uppgörelse, vid vilken båda parternas intressen tillgodoses i förhållande till deras relativa uppskattningar av uppoffringar och fördelar samt makt att göra respektive uppskattningar gällande. Under ovan antydda förenklade förutsättningar blir jämviktsläget ekonomiskt determinerbart. Priset för kollektivbehovens tillgodoseende tenderar nämligen att bli proportionellt mot intressenternas gränsnytta. Problemet kompliceringar i praktiken antydas i korthet, liksom de deviationer som måste föranledas av ojämn maktfördelning, aktualiseringen av speciella anslagskrav, för vilka en grupp är beredd till stora uppoffringar, medan dess motståndare vägra att inse nyttan av ens de minsta o. s. v. Under alla förhållanden och trots alla finansiella illusioner vägs det med ekonomiska vikter och mot maktövertag grepp reser sig i alla civiliserade stater med växande styrka en naturlig fordran på rättvisa.

Andra delen (s. 99—143) innehåller en redogörelse för teoretiska principer. Emedan rättvisa i beskattningen förutsätter rättvisa i förmögenhets- och inkomstfördelningen, måste klarhet i första hand

vinnas rörande till vilken grad man bör kunna använda beskattning såsom det bästa medlet att reglera den bestående egendomsfördelningen rättvisare. Därför ägnas första kapitlet i denna del åt den s. k. *socialpolitiska beskattningsprincipen*, som äger relativt inskränkt tillämplighet både teoretiskt och praktiskt och bör hållas strängt i sär från de rent finansiella principerna. Det allmänna strävandet inom vårt ekonomiska liv att under fri konkurrens uppdra produktionen till största möjliga effektivitet och sålunda bereda mesta möjliga resurser för konsumtion och kapitalbildning blir i huvudsak oberört av ett beskattningssystem, som ådrager skattdragarna minsta möjliga uppoffringar för uppnående av sådan gemensam behovstillfredsställelse, som den offentliga hushållningen är avsedd att bereda dem. Ett på »offerminimumsprincipen» byggt beskattningssystem kan, såsom Edgeworth och Carver visat, göras måttligt progressivt, och det medger såväl därigenom en hårdare beskattning av de rikare klasserna, som genom vissa konfiskatoriska specialskatter undertryckandet av icke önskvärda förvärvsgrenar och återhåll i lyxkonsumtion o. d. En rationell arbetsdelning mellan den offentliga och enskilda hushållningen för tillfredsställelse av medborgarnas gemensamma resp. privata behov kräver dock alltid en ändamålsenlig jämvikt mellan offentlig och enskild förmögenhet. För dess upprätthållande nödvändiggjorde tidsutvecklingen även före världskriget vidsträckt överförande i beskattningssvåg av enskild förmögenhet i offentlig ägo, bl. a. genom arvs- och gåvoskatt samt tillfälliga förmögenhetsskatter (i egentlig mening). — I en kort exkurs om upplåning och beskattning uttalar L. sig mycket kategoriskt för den sistnämndas företräden. En utförligare behandling av detta ämne skulle helt visst lett till större försiktighet och mera nyansering i omdömena. — Bland de *rent finansiella beskattningsprinciperna*, som avhandlas i andra delens andra kapitel, uppställas *intresseprincipen* såsom högsta norm. Dess äldre och naivare formuleringar hos Hugo Grotius m. fl. kritiseras. Mycket riktigt förutsatte G. m. fl., att staten var till för individernas skull, och att dessa naturligtvis hade en relativ skatteplikt i och för statsverksamhetens upprätthållande, genom vilken de bereddes statens skydd. Den i Tyskland under 1800-talet framträdande läran om en absolut skattepliktighet, grundad i den absoluta nödvändigheten av statens bestånd, avvisas: för statens oinskränkta rätt att ta synes denna lära L. alltför mycket glömma, vad dock staten ger, d. v. s. att faktiskt ett do-ut-des- förhållande äger rum. Den absoluta skattepliktens förfäktare, anhängarna av den s. k. organiska statsuppfattningen, lägga principen »skatt efter förmåga», *skatteförmågeprincipen*, till grund för skattefördelningen. Denna princip kan icke, menar L., följas utan sidoblickar på förmånerna av de offentliga åtgärder, som med skattebidragen bekostas. Den ger håller icke ledning rörande vilka som böra vara skattepliktiga (utlåningar?) eller till vilken höjd skattetungan på det hela får bestiga sig. Att till täckningen av sådana statsutgifter, som be-

reda alla medborgare samma fördel, taga envar i anspråk i förhållande till hans skatteförmåga, kan icke fullt motiveras annat än ur intressesynpunkt. Skatteförmågeprincipen bör därför enligt L:s resonnemanng betraktas icke såsom en självständig beskattningsnorm, utan såsom en praktisk norm vid vissa tillämpningar av intresseprincipen. — Resonnemanget verkar härdraget och föga övertygande. Det förefaller anmälaren, som om rationell finans teori och nutida finanspolitik ginge isär allt för mycket för att möjliggöra kongruens. Den förra måste i L:s utformning, om denna skall bli anmärkningsfri, vida mera räkna med framtidens rationella politik och vida mindre adapteras efter den nutida verkligheten, som av historiska och andra skäl allt för mycket avviker från den ekonomiska rationalismen. Dessa avvikelser har L. sökt förklara på sådant sätt, att de i alla fall fölle inom ramen av hans systematik. En republikansk majoritet tillerkänner L. sålunda rätten att beskatta en monarkisk minoritet icke efter dennas faktiska intresse i statsverksamheten, utan, »efter ett från en viss elisk ståndpunkt normerat intresse»¹ (s. 140). Räckvidden av denna eftergift åt en absolut tvångsbeskattning ur skattlagaresynpunkter, med motivering ur medborgarnas skyldigheter såsom medborgare, synes L. hava underskattat. Den försvagar väsentligen hela hans argumentering för intresseprincipens supremati.

Tredje delen (s. 144—224) redogör för *praktiska principer* vid beskattningen. De gälla i första hand normerna för utövning av beskattningsrätten. Därvid erbjuder sig för rättvis beskattning efter intresseprincipen naturligtast såsom norm den s. k. *självbeskattningsprincipen*. En förutsättning för dess tillämplighet utgör givetvis folkets rätt att sig själv beskatta², och denna rätt måste tillika utövas av representationer, inom vilka alla skattdragare äro representerade och minoriteterna i stånd att hålla sina intressen okränkta. Genomförd proportionell röstning ger de oumbärligaste garantierna för detta senare. Budgeten måste dock dessutom specialiseras och varje beslut om anslag förbindas med anvisning till utgiftens täckande. En grupp, som är särskilt intresserad av visst anslag, kan då vinna de andras medverkan därtill genom att övertaga en relativt större andel av kostnaderna, och i regel böra besluten då kunna komma till stånd genom samfällad överenskomelse (enstämighet). Oinskränkt vetorätt för en minoritet är en praktisk omöjlighet och L. gör därför området för den av Wicksell³ i nyssnämnda riktningar utbildade självbeskattningsprincipens praktiska användbarhet till föremål för sin undersökning. Resultat

¹ Jfr härtill definitionen på skatteförmågeprincipen å s. 182.

² Prof. Bircb har i en mycket berömmade recension i Nationalökonomisk tidskrift 1920, s. 234 ff., gjort uppmärksam på, att självbeskattningsprincipen tillämpats i stor utsträckning under medeltiden, då bönderna åtog sig skatter och därvid förhandlade med kronan både om deras storlek och former.

³ Se Kuylenstierna, Bidrag till frågan om principerna för en rättvis beskattning i Statsvet. tidskr. 1919, s. 196 ff.

tatet av densamma sammanfattas på det sättet, att med kvalificerad majoritet ($\frac{2}{3}$ — $\frac{3}{4}$) självbeskattningen utan fara för minoriteternas förtryckande bör kunna tillämpas inom hela den kommunala hushållningen och inom statshushållningen med undantag endast för socialpolitiskt¹ motiverade specialskatter och utgifter av statsrättslig natur. De förra taga i anspråk de mest bemedlade skatte- dragarna till förmån för de minst bemedlade. För de senare, som erfordras för upprätthållandet av statsmakten, måste majoritetens vilja bli avgörande. — Såsom man torde finna, framkomma här åter synpunkter, som äro svårförenliga med intresseprincipens primat. — De inkomster, som de offentliga hushållen förskaffa sig genom avgifter för tjänster, för vilka enskilda medborgare taga statsverksamhet (eller kommunalverksamhet) i anspråk, täcka i vissa fall endast självkostnaderna för sådan verksamhet, men kunna i andra fall tilltagas högre och lägre, än de bort bliva enligt en dylik *kostnadsprincip*. Göras de högre, medföra de ett slags indirekt beskattning, t. ex. genom finansmonopol. Göras de lägre, måste tillskott kunna påräknas ur vanliga skatteinkomster, vilket ej sällan blir fallet vid låga taxor inom kommunikationsverken. Sådana komma alla konsumenter till godo — låga frakter, billigare priser — och i samma grad höra de allmänna omkostnaderna för verken täckas genom beskattning efter intesseprincipen. — Bidrag till utgifter, med vilka offentliga åtgärder och anstalter bekostas, som medföra objektiva fördelar för vissa personer, utkrävas av intressenterna. Avkastningsskatter av fastigheter och näringsföretag låta sig likaledes hänföra under *de objektiva fördelarnas princip*, såsom L. i detta sammanhang benämner intesseprincipen. Fördelningen av en näringskatt, som pålægges produktvärdet och ej kan avvältas på konsumenterna, mellan (produktionskostnaderna för) arbete, kapital och jord göres till föremål för en gränsproduktivitetsteoretisk exkurs (s. 174—178): — *Skatteförmåge-* och den därmed ofta såsom identisk uppfattade *lika-offer-principen*² («skatten skall trycka alla lika») behandlas i det något fragmentariska slutkapitlet (s. 179—229). Den behovstillfredsställelse, som skattdragaren offrar genom att avstå medlen därtill vid skattebetalningen, bör vara lika kännbar för en person med högre realinkomst som för en person med lägre. Hur denna princip motiverar skattefrihet för existensminimum och en avtagande progression vid beskattningen av högre inkomster diskuteras med tillämpning på olika skatteformer³. L. ger därvid, liksom genomgående i sitt arbete, en omfattande

¹ Principerna vid en praktisk utformning av de s. k. socialpolitiska beskattningsmetoderna utföras icke i arbetet.

² Fr. Neumann m. fl. finna skatteförmågan bedömbär endast ur hänsyn till den uppoffring, som fordras för skattebetalningen. L. motiverar i en kritisk dogmhistorik samma uppfattning, att lika-offer-principen är en beteckning, genom vilken skatteförmågeprincipen får gripbar mening.

³ Siffervalet i vissa enkelt konstruerade exempel!

och förträfflig kritisk orientering i den moderna finansvetenskapliga litteraturen rörande de behandlade teoretiska och praktiska skatte-spörsmålen.

I sin helhet är arbetet en prestation av mycket hög rang. Det lär ha kommit till användning i den finansvetenskapliga undervisningen vid Köpenhamns universitet. En notis i *Economic Journal* röjer en förbluffelse över dess fördjupning i abstrakta teoretiska problem, som påtagligen visar, att omnämmandet icke anförtrots åt rätt person. Georg Schanz har värdesatt arbetet högt¹, men anmärker, att utbytet av denna bok blir tämligen måttligt för praktiker, samt att svårigheterna vid en budgetbehandling efter Wicksells idéer underskattats.

CURT ROHTLIEB: *Gränsproduktiviteten hos jordbrukets produktionsfaktorer*, en kritik av jordproduktivitetslagen (Stockholm 1921). VII + 301 s.

Förordet till detta arbete talar om en granskning av förut-sättningarna för en utvecklingskraftig jordbruksnäring. Jordproduktivitetsens biologiska och ekonomiska betingelser analyseras i detsamma med hjälp av den moderna jordbruksforskningens resultat och med tillämpning av den moderna nationalekonomiens gränsnytteteoretiska betraktelsesätt². Med tillgodogörande av båda prøvas hållbarheten av den s. k. jordproduktivitetslagen. Av arbetets sju kapitelrubriker begynna de sex med ordet »Jordproduktivitetslagen» och kritiken av denna lag genomlöper hela framställningen. Underrubriken hade därför med skäl kunnat göras till huvudtitel.

Om en ringa investering av arbete och kapital på jungfrulig jord fördubblas, ökas avkastningen måhända till mera än det dubbla (tilltagande avkastning). Men investeras successivt på samma areal en tredje, fjärde o. s. v. lika stor dos arbete och kapital, måste från och med en viss punkt varje ny dos komma att öka avkastningen med mindre än den närmast föregående (avtagande avkastning). »Denna lag ponerar ett kausalsammanhang mellan fortskridande, per arealenhet ökad jordbearbetning och därav härflytande ekonomiskt resultat» (s. 17). Sedan mera än ett århundrade har den förkunnats såsom ett nationalekonomiskt postulat, d. v. s. såsom en enkel sats, vars giltighet ej kan strängt bevisas, men kräves av sunda förnuftet. Dess förste förkunnare har ansetts hava med densamma gjort »en aprioristisk deduktion», »ej genom iakttagelser med egna ögon av lantbruk», men med stöd av det erfarenhetsmaterial, som redan i 1800-talets början innehölls »i de mångsidiga och tillförlitliga rön, som samtida litteratur erbjöd» (sid. 34).

¹ Finanz-Archiv 1920, s. 677 f.

² Se denna tidskrift 1921, s. 279.

Många ledande män inom jordbruksadministrationen, många praktiska utövare av jordbruk och kanske framför allt jordbruksundervisning, vilka funnit jordbrukets avkastning på sitt lands flesta brukningsdelar ringare, än den syntes dem kunna och höra bli vid tillämpning av rationella metoder, ha tagit anstöt av lagen och dess förkunnelse. Den har tyckts dem lika mycket strida mot deras egen på erfarenhet grundade övertygelse, som försvåra deras verksamhet bland efterblivna jordbrukare, vilka måste bringas tillit till de rationella brukningssättens företräden.

R., som under många år haft tillfälle att följa förslag till och utredningar rörande administrativa åtgärder till vårt jordbruksfrämjande såväl som sådana åtgärders realisering och resultat samt därvid synes hava ryckts med av en entusiasm, som vårt jordbruksdepartement endast kan lyckönska sig till, skriver på första sidan i inledningen (s. 1—5): »Vanligen åsyftar man med ifrågavarande sats ett likformigt avtagande, som aldrig avbryts ens av temporära avkastningsökningar». — Naturligtvis, nämligen *under eljest lika förhållanden* (*ceteris paribus*). Vid ändring av förhållandena, t. ex. genom förbättring av tekniken vid dosernas framställning, sammansättning och påförande (kapital av bättre gödningsämnen och redskap m. m., bättre metoder), förskjutes den fallande kurvan för avkastningen per dos till ett högre plan. Förskjutningen innebär ett intervall av tilltagande avkastning, under vilket lagen kan synas suspenderad, för att därefter åter göra sig gällande, utan ändring i annat än fallkurvans höjdläge och lutning, vilken senare är det karakteristiska, vare sig den förlöper brantare eller mindre brant. Denna abstrakta allmän-giltighet och oföränderlighet synes göra lagen meningslös för praktiska jordbruksentusiaster och R. gör sitt bästa för att reducera dess betydelse. Omöjligheten att komma ifrån den tvingas han därvid att medgiva, efter att ha angripit den från skilda utgångspunkter. Sådana erbjuder rikligen av de moderna hjälpetenskaperna, av filosofien med dess begreppsliga krav på en »lag», vilka jordproduktivitetslagen dock enligt R. fyller, och av jordbruksforskningens olika grenar med deras fördjupade insikter i växtproduktionens biologiska betingelser och noggrannare ekonomiska beräkningar rörande möjligheterna för dess stegring.

Jordproduktivitetslagen, sådan den upptogs i den klassiska nationalekonomien, gäller ett folks hela arbetskraft och kapital-tillgång för användning på landets praktiskt taget fast begränsade areal — befolkningens möjligheter att avvinna jorden större avkastning — d. v. s. den är i första hand att uppfatta kollektiv-historiskt. »Det formellt och ur logisk synpunkt betänkliga, att lagen alls ej utsäger något rörande *när* den apodiktiska avkastningsminskningen inträder» (s. 2), försvinner, om man, såsom rimligt är, räknar med, att den kritiska punkten i civiliserade länder längesedan är passerad, så att möjligheterna till stegrad avkastning där alltid bero av tekniska framsteg. Utan sådana

inträder vid ökad investering avtagande avkastning *alltid*; för så vitt brukarna före ökningen av eget intresse i stort sett gjort det bästa möjliga av sina sakliga och personliga resurser.

Gäller lagen om ett lands jordbruk på det hela taget, bör den emellertid givetvis äga giltighet även för de enskilda brukningsdelarna, d. v. s. gälla individuellt-analytiskt. I denna bemärkelse borde dess giltighet kunna prövas med försök och rön i fråga om resultaten av ökade arbets- och kapitalinsatser i driften. I betraktande av de många faktorer, av vilka skörderesultaten bero, och vilka icke samtidigt kunna varieras i experimentellt syfte, så mycket mindre som några av de viktigaste, solljus och fuktighet, ej medge godtycklig reglering, torde det emellertid finnas förklarligt, att sådan prövning möter svårigheter. Varierande insatser resultat bör nämligen prövas under eljest lika förhållanden. Och analysen måste ju sträckas till tillräckligt många fall under tillräckligt lång tid, för att kunna avvinnas ett generellt resultat. På den konkreta analysens väg komme man väl näppeligen ändå till en sådan abstrakt syntes, som lagen är uttryck för.

Första kapitlet om lagens logiska förutsättningar (s. 6—23) genomför oklanderligt distinktionen mellan det historiskt-kollektiva och det individuellt-analytiska betraktelsesättet. »Kan ett enda fall konstateras, då intensifieringen *under de i lagen angivna förutsättningarna* medför ökad avkastning i förhållande till avkastningen från föregående kapital och arbete, måste hela lagen revideras» (s. 21).

Andra kapitlet om lagens historiska förutsättningar (s. 24—61) ger en systematisk och kritisk historik över dogmens uppkomst och skiftande formuleringar, för vilkas bristfälligheter R. röjer en mycket skärpt blick. Tidigare dogmhistoriska specialarbeten ha visserligen kunnat tillgodogöras, men framställningen har förts utöver dem med egna referat och kritiker, som viltna om stor självständighet¹.

Tredje kapitlet om lagens naturliga och tekniska förutsättningar (s. 62—94) redogör på ett mycket instruktivt sätt för jordbruksforskningens moderna resultat i fråga om möjligheterna att stegra jordproduktiviteten. Dessa resultat kunna uttryckas i den sammanfattande satsen, att ett harmoniskt optimum av samtliga vegetationsbetingelser på varje stadium av växtens utveckling utgör förutsättningen för högsta möjliga avkastning. I betraktande av vegetationsfaktorernas mångfald kan den verkliga avkastningen ofta bli vida mindre på grund av en hinderlig brist exempelvis i visst växtnäringsämne. Om denna lätt kan avhjälpas, sker dess avhjälpande måhända icke under avtagande avkastning, utan ger tvärtom exempel på tilltagande avkastning. R. anser därmed be-

¹ Mitscherlichs betydelse såsom utformare av Liebigs mineralteori och minilag kunde måhända kommit bättre till sin rätt i detta sammanhang. Om Ms betydelse se numera även L. V. Birck, Den tekniske basis for loven om increasing og decreasing return i Nationalökonomisk tidsskrift 1921, s. 142.

visat, att jordproduktivitetenslagen *icke kontinuerligt* äger giltighet varken i individuellt-analytisk bemärkelse eller slutledningsvis i den kollektivt-historiska bemärkelsen. Intervallerna böra enligt R:s mening bli vanligare, i den mån produktionsmedel och produkter differentieras och de lönande kombinationsmöjligheterna växa, tillika med odlarnas kombinationsförmåga. »Ju högre utvecklade odlingskonst, dess större differentiering mellan varje handgrepp under odlingsarbetets fortgång från markens bearbetning till skörden. Och dess lättare faller det sig att upptäcka lönande användning av ytterligare arbets- och kapitalenheter *i nya former*» (s. 85)¹. R. framför detta våra jordbruksmissionärers »energetiska» (s. 86) betraktelsesätt såsom kritik och motbevisning av jordproduktivitetenslagen, vars relevans sålunda försvinner i betraktande av *naturens outtömliga fria förråd* på material och kraft till produktionens ökning och den dels automatiskt växande, dels av statens undervisningsanstalter kostnadsfritt utbredda *odlingsskicklighetens höjande*, som stegrar producenternas förmåga att tillgodogöra detta fria förråd. Det levande livet känner intet *ceteris paribus*, sådant det lagts till grund för jordproduktivitetenslagen. — Hur intressant kapitlet än gjorts genom meddelandena om jordbruksvetenskapernas moderna uppfattning av produktivitetens problem, finner anmälaren det ganska olyckligt turnerat. Anhängarna av jordproduktivitetenslagen i dess kollektivt-historiska bemärkelse — den viktiga teoretiskt-abstrakta generalisationen — tala visserligen om avkastningen, men glömma därvid knappast, att den i praktiken består av en mångfald växtprodukter med delvis olika vegetationsbetingelser och en mängd ladugårdsprodukter till varierande och skilda priser, lika litet som de äro okunniga om skiljaktigheterna i fråga om landets jord (åker, äng o. s. v.). De veta helt visst, att ett jordbruk aldrig är identiskt likt ett annat, lika litet som en enskild jordbrukare en annan. Men den fria energin i naturens oändliga förråd lämna de i den meningen ur räkningen, att de anse, att det behövs jord, kapital och arbete till att tillvarataga varje ytterligare uns av det fria förrådet genom intensivering, och att särskilt arbete knappast uträttar något i den vägen utan kapital i form av bättre tekniska hjälpmedel. Utan att göra sig skyldiga till det naiva och orimliga påståendet, att odlingsskickligheten är likformig och konstant hos alla brukare, betrakta de en genomsnittlig odlingsskicklighet såsom något ganska reellt och dess höjande såsom viktigt, men kostbart² och även tidsödande, kanske generationsvis. Slutsatserna ur de förutsättningarna rubbas icke av R:s utläggningar, vilka eljest äro nog så läsvärda. Bl. a. borde man inom kretsar, där man nu är så intresserad för jordbrukets bokföring, beakta, att »varje lantbruk utgör en organisk enhet, vars avkastning bestämmas av ett riktigt

¹ Kursiverat av anmälaren.

förhållande (drifts)grenarna emellan» (s. 77)¹. Detta har måhända på ett eller annat håll råkat i glömska under strävandena att klarlägga och jämföra de särskilda driftsgrenarnas ekonomi, växtodlingens resp. ladugårdsskötselns o. s. v. — Professor Birck, som vid ventilationen i Lund av R:s arbete tog ordet ex auditorio med den älskvärdhet, som hör till god ton vid dylika tillfällen i Danmark, har i sina kort efter publicerade uppsatser om avtagande och tilltagande avkastning fört den biologiska analysen av jordproduktivitetens förutsättningar längre än R., men har å andra sidan därvid tyvärr mera bortsett från kostnaderna för respektiva växt-näringsämnen, vilka väl för den praktiske lantmannen äro av avgörande betydelse, när han bestämmer sig för, huru mycket han bör öka insatsen av någondera för att förbättra utbytet².

Fjärde kapitlet om jordproduktivitetens ekonomiska förutsättningar (s. 95—152) omskriver jordproduktivitetens lagar — i själva verket med fullt erkännande av dess ofrånkomlighet i det väsentliga, under givna förutsättningar (s. 132, 138) — på den moderna nationalekonomiens gränstypeteoretiska språk, en omskrivning, som bör betraktas såsom en värdefull prestation³. I ny och vidsträcktare formulering enligt den moderna gränstypeteoretiska läran blir jordproduktivitetens lagar generellt giltiga för all produktion såsom en lag om (tendens till) avtagande avkastning. Den rätta proportionen mellan tillgången på jord (areal, material och kraft), mängden av kapital och antalet arbetare kan icke i något ekonomiskt företag rubbas genom ett för litet eller för mycket av endera av dessa tre produktionsfaktorer, utan att driftsresultatet avtar⁴. Av

¹ I detta sammanhang förekommer en formell brist i framställningen, i det den brytes och göres oklar genom mellanmeningen: »frågan bör naturligtvis vara ej antingen—eller utan både—och» (s. 77). Sådana bristfälligheter skulle kunna antecknas flera, t. ex. växternas »verkningsgrad» (s. 70) för deras assimilatoriska förmåga; »den ökade efterfrågan på ett produktionsmedel . . . framkallar en värdeförskjutning därå, uppåt eller neråt» (kurs. här; s. 119); »ökningen av den inhemska tillgången motsvaras av en minskning i den utländska», i st. för i införseln från utlandet (s. 231).

² Se not 1 till s. 5. — Den biologiska analysen av förutsättningarna för en produktivitetstegring klarlägger densamma beroende av ett flertal naturlagar. B:s försök att uppställa ett flertal motsvariga ekonomiska lagar till ersättning för jordproduktivitetens lagar är tydligen avsett att bringa den ekonomiska teorin i bättre överensstämmelse med hjälpvetenskapernas moderna resultat och den mångskiftande verkligheten, men medför givetvis en allvarlig fara för bortskymmande av det väsentliga, den teoretiska syntesen.

³ Alldeles tillfredsställande utarbetad är emellertid R:s formulering icke, och framställningssättet har icke frigjorts från en svaghet, som Knut Wicksell gett anvisningar till att undvika genom uttalanden i ämnet i Ekonomisk tidskrift 1919, s. 215.

⁴ »Produktionspriset måste antagas vara lika med produktionskostnaderna på de brukningsdelar, som producera under ogynnsammaste förhållanden» är en sats, som R. fortsätter med den olyckligt formulerade förklaringen: »där produktionselementen befinna sig längst från optimum eller äro minst harmoniska» (s. 125). Där det sistnämnda är fallet, bli naturligtvis icke produktionskostnaderna täckta. R. säger ju själv riktigt, »att jord av olika beskaffenhet får sin fördelaktigaste intensiveringsgrad med olika mängder av kapital och arbete»

denna proportionalitetslag är jordproduktivitetenslagen en variant för jordbruket, och lämpligheten av dess bibehållande kan därför ifrågasättas. I varje ekonomiskt företag nödvändiggöra ju rubbningar i yttre ekonomiska förutsättningar för driften, med hänsyn till tillgången på och kostnaderna för produktionsmedlen och med hänsyn till avsättningsmöjligheterna för produkterna, en ständig anpassning till ändrade temporära optima, varvid en eller flera enheter kapital (maskiner m. m.) substitueras för jord eller arbete o. s. v. R. visar, i vilka hänseenden »jordproduktivitetenslagen ersättande med de för nationalekonomin i dess helhet gällande grundsatser innebär en stor metodologisk fördel . . . (och) möjliggör ett exaktare och riktigare uttryck för verkligheten» (s. 121). Därvid tänker han bland annat på en större lätthet att under det gränsproduktivitetsteoretiska betraktelsesättet inordna tillfälliga växlingar uppåt och nedåt i avkastningen, av vilka de förra enligt jordproduktivitetenslagen te sig såsom undantag. I det verkliga livet kunna nämligen produktionsinsatserna icke alltid eller på alla områden varieras i atomsmå enheter, utan förekomma i större diskreta kvantiteter (byggnader, redskap, kreatur o. s. v.). »Lejer man en arbetare till, saknar han måhända full sysselsättning, och intensifieringen resulterar i sjunkande avkastning. Men därför behöver den kritiska punkten ingalunda vara uppnådd, såsom med dylika exempel alltför ofta anses bevisat. Ty köper brukaren en häst till, skaffar gödningsämnen, eventuellt redskap etc., uppnås åter en gynnsammare (värde-)proportion och de senare utläggerna medföra stigande avkastning, utan att man egentligen kan tala om övergång till någon ny teknik eller ens alltid om högre odlingsskicklighet» (s. 123). — Med sistnämnda exemplifiering illustreras emellertid också R:s påverkning av våra jordbruksentusiasternas verklighetsfrämmande optimism. En arbetare för mycket, genom vilken driften till en tid blir mindre lönande, bereder naturligtvis icke brukaren bättre råd att skaffa en häst o. s. v. En enskild brukares eventuella större odlingsskicklighet måste tillskrivas lyckligare företagaregenskaper¹ eller hänföras under högre kvalificerat arbete. Den »automatiskt växande erfarenheten», som väl i allmänhet gör en fyrtioårig brukare på samma under tio år drivna jordbruk klokare, än han var, när han först övertog det, ökas naturligtvis icke kollektivt på det sättet, då ju landet år efter

(s. 146). Den här kritiserade satsen följes av reflektionen: »Där är tydligen även odlingsskickligheten under medelmåttan». — Den här givna formuleringen av »proportionslagen» är givetvis ganska vag, men även om man vid dess tillämpning räknar med ökade insatser av kapital och arbete på given areal, t. ex. pr hektar, återstår svårigheten av »kapitalets» heterogena natur, vilken ej kommer till sin rätt, när doserna räknas i lika penningvärde. Se vidare det i föregående not citerade uttalandet

¹ Jfr härtill s. 83 med not 1. — »Överlägset företagarskap visar sig väl framför allt i reducering av produktionskostnaderna och uppsökande av mera lönande avsättningsmöjligheter, varigenom räntabiliteten vid samma bruttoavkastning per hektar blir högre än för mindre företagsamma yrkesbröder.

år genom ett årtionde räknar ungefär lika många nytillträdde o. s. v. Även den kollektiva odlingsskicklighetens framsteg i senare tid överskattar uppenbarligen R., både till snabbhet och räckvidd¹. Visserligen betyda kostnaderna för dess förvärvande mindre för enskilda jordbrukare och för våra jordbrukare i gemen, i den mån staten betalar undervisningen m. m., men lärpengar vid tillämpningen av de nya kunskaperna kommer man väl ej ifrån, och det torde vara en allmän mening inom bondekretsar, att dessa ställt sig synnerligen dryga efter införandet av konsulentverksamheten m. m. R:s ledande idé är odlingsskicklighetens såsom primus motor till en avkastningsstegring genom djupare ösande ur naturens fria förråd. Till dettas materiella outtömlighet utgör odlingsskickligheten ett slags andlig motsvarighet. Den växer automatiskt under odlarens arbete och påfyller kostnadsfritt till överflöd av staten. Hela detta ideella uppslag till ett nytt betraktelsesätt kan knappast bli av något värde i den nationalekonomiska vetenskapen, men måhända kan det inom vår svenska jordbruksadministration, om det blir accepterat där, komma att vackert illustrera illusionernas makt till framåtskridandets främjande. För att bereda rum för sin idé om odlingsskicklighetens primat inom produktionen i jordbruket och dess primära betydelse för jordproduktiviteten har R. gjort våld på det gamla hedervärda begreppet teknik, som ju notoriskt² avser dels hela apparaten av medel och inrättningar vid driften (såsom brukliga utsäden, gödningsmedel och redskap) och dels särskilt: tillbörlig konstfärdighet i deras hantering³, en bland medelgoda jordbrukare allmän fackkunskap⁴. Om en jordbrukare består dubbelt så mycket konstgödning under eljest oförändrat arbets sätt i sin drift, har han naturligtvis inte därmed ändrat driftstekniken. Men R. hävdar »den fysiska omöjligheten av oförändrad teknik under ett arbete, som själv förändrar jorden» (s. 101, not 1) och förklarar kategoriskt, »att kosta på ytterligare några enheter . . . sker . . . aldrig⁵ genom ett troget upprepande av tidigare handgrepp⁶. Och även om man försökte detta, vore det i regel omöjligt, då jorden genom det förra handgreppet omformats» (s. 84). Dessa sofistiska förirringar, som ej äro ovanliga bland dem, som mycken lärdom gjort rasande,

¹ Äro bönderna i vår tid skickligare i bruket av moderna redskap och metoder än deras förfäder voro i bruket av sin tids redskap och metoder? — det är frågan. Ty »odlingsskicklighetens» framsteg få ju ej förblandas med teknikens, även om högre teknik säges kräva högre odlingsskicklighet.

² »Tekniska åtgärder och inrättningar». J. LEFFLER i Ekonomiska samhällslivet 1: 36 (1891).

³ »Jordbrukets teknologi lärur huru man skall uppodla, dika, bereda och gödsla jorden, så, skörda, tröska m. m.» LEFFLER, a. a. 35.

⁴ Se not 1 till s. 10.

⁵ »Ett mångfaldigande av samma handgrepp eller näringstillskott i oförändrad form hör ju till undantagen» (kurs. här) s. 72. — Obs! »nästan» å s. 123.

⁶ Det betydande arbetet till att bekämpa ogräs och växtsjukdomar får ej glömmas. Sådant så att säga negativt arbete räknar R. nästan aldrig uttryckligen med.

kunde lämnas åt sitt värde, om de inte hos R. verkligen vore ett huvudtema, vars varierande mycket skadar det eljest i många hänseenden förtjänstfulla arbetet. Förskjutningar uppåt i konstfärdighetens »nivå» ske naturligtvis genom införande av högre teknik. Det återstår då av R:s speciella »odlingsskicklighet», vad som kan ligga uti, att den enskilde jordbrukaren vid användningen av gängse teknik kan »ändra formerna för sin arbets- och kapitalanvändning efter de växlande naturförhållandena» (s. 85). Utan att försöka skingra oklarheten i denna definition¹ på odlingsskickligheten kan man fråga, om R. verkligen tror, att jordbrukets framsteg under 1800-talet mera äro att tillskriva dessa de enskilda jordbrukarnas allt framgångsrikare »ändringar», än de allmänna framstegen i »teknik»².

Femte kapitlet om jordproduktivitetens aktualitet (s. 153—207) diskuterar, efter en analys av jordbrukets produktionsmedel med särskild hänsyn till kapitalets roll i driften, intensitetsmätningen och påvisar med hjälp av tillgängligt statistiskt material³, att bl. a. det svenska jordbruket sedan 1800-talets början gett »kontinuerligt stegrade skördar både per areal och per invånare» (s. 188). Med reservation för siffrornas ganska svaga beviskraft finner R. också »högst sannolikt, att för närvarande ytterligare arbets- och kapitallillskott på jorden i alla de gamla kulturländerna ofta, kanske t. o. m. på flertalet brukningsdelar, som komma under rationell skötsel, giva större avkastning än de näst föregående» (s. 206). I den teoretiska motiveringen för denna optimistiska prognos säges dock — och väl i viss strid mot nyss citerade sats — att »arbetskraftens tillväxt genom förmedling av konsumtionen (i regel) varit den drivande kraften hos intensifieringen» (hittills) — d. v. s. befolkningens tillväxt har dyrkat upp livsmedelsprisen och de högre produktprisen ha gjort ytterligare intensifiering räntabel, oavsett om det därigenom vunna produkttillskottet per insatt enhet kapital och arbete visat relativt avtagande avkastning — samt »att jordproduktivitetens lagen just därigenom innehåller en (approximativ) sanning av stor praktisk politisk betydelse» (s. 155). Karakteristiskt för det sistförflutna seklet och särskilt för dess senare del har väl också varit den starka kapitalökningen, och

¹ På s. 103 gör R. ett mycket så att säga tvunget försök att precisera skillnaden mellan teknik och odlingsskicklighet: »Teknik, varmed lämpligen kan förstås sammanfattningen av de för ett visst yrke användbara tillgängliga metoder och vetande, och odlingsskicklighet eller sammanfattningen av de hos en viss jordbrukare förefintliga färdigheter i hans yrke, förmågan att använda teknik.» Men på s. 237 talas om, att »vi ha förut nöjt oss med att betrakta de i jordbruket allmänt gängse formerna av odlingsskicklighet eller tillämpad teknik» (kurs. av R.).

² Deras gång skildras för Skåne hos ZACHRISON. Åkerbruksredskap och jordens bearbetning i Skåne 1800—1914 (Lund 1920). — Obs! sammanställningen i titeln på detta arbete.

³ Redogörelserna för premierade jordbruk lämna ett mycket dåligt material. Det förvånar, att R. icke sökt göra något av det bättre materialet från bokföringsföreningarna, vilket han ju känner.

»ändrad teknik . . . drivs av kapitalökningen framåt med . . . oemotståndlighet» (s. 159). Utvecklingen under 1800-talet har därigenom blivit en framgångsrik kamp med naturens motstånd, sådant det uttryckts i jordproduktivitetens lagen, icke en vederläggning av lagen, som R. väl egentligen velat, ehuru han med ganska mycken oklarhet blandar invändningarna mot jordproduktivitetens lagen och medgivandena av dess hållbarhet. En optimistisk tillit till fortsatt framgång för de civiliserade folken att avvinna jorden »stegrad avkastning vore utan grund, om den ej byggdes på kapitalökning och tekniska framsteg, varvid dessutom alljämt brukarna måste »tillgodogöra sig de lärdomar, lantbruksvetenskapen . . . erbjuder, och spänna alla sina krafter» (s. 190).

Sjätte kapitlet om jordproduktivitet och jordränta (s. 208—238) söker visa jordproduktivitetens principiella umbärlighet till förklaring av jordräntan, vars tillräckliga grund vore att finna i jordens knapphet och den absoluta begränsningen av dess produktivitet. Denna knapphetsränta anser R. underskattad till betydelsen i jämförelse med differentialräntorna i följd av högre bördighet, bättre läge och prioritet för kapitalinvesteringen (Ricardo)¹. Framför allt har R. emellertid bemödat sig att utveckla idén, att en stegring i jordräntan kan ha sin grund i, att arbetet blir mera givande med ökad odlingskicklighet, men icke får lönen för den avkastningsökning, som därmed följer, om den ökade skickligheten uppstår av sig själv eller erhålles gratis. Den genom »sålunda ökad odlingskicklighet framkommande avkastningsstegringen tillfaller jordägaren (s. 228). Denna uppfattnings riktighet och värde beror på riktigheten av R:s uppfattning om odlingskicklighetens betydelse och gratuitet².

Sjunde kapitlet om jordproduktivitetens lagen inom den nyare litteraturen (s. 239—287) bildar en fortsättning till dogmhistoriken i andra kapitlet, till vilken det även hade kunnat direkt anknytas, varigenom nu förekommande smärre upprepningar onödiggjorts. Efter en kritik av det på gränsnytteteorin och proportionalitetsprincipen byggda schematiska framställningssättet (i en ekvation) hos Carver såsom den förnämste representanten i ämnet för modern amerikansk nationalekonomi — Seligman och Davenport avfärdas mera kortfattat, den förre beskt och bra — ägnar R. intresserad uppmärksamhet åt norrmannen Schönheyders produktivitets- och ränteteori, för att sedan sysselsätta sig huvudsakligen med framställningar av den i världskrigets början stupade tyske agrarekonomen Waterstradt och av Knut Wicksell. — Waterstradts försök att på ett för ändamålet mycket otillräckligt material av bokföringsresultat från tyska jordbruk pröva jordproduktivitetens lagens verkliga

¹ Motsättningen knapphetsränta: differentialräntor borde R. vid närmare undersökning finna sig hava onödigt skärpt. Anmälarén har åtminstone ej kunnat övertygas om den påstådda underskattningen av knapphetsräntan, som väl i grunden blott är en diskontinuitet i differentialräntan.

² Se ovanföre s. 12.

betydelse (i dess individuellt-analytiska bemärkelse)¹, vilket prof. Wicksell på sin tid underkastade en motiverad kritik², har syntas R. giva till resultat, att ökade arbetsinsatser under »en period av mer än vanligt växande arbetsskicklighet» i tyskt jordbruk, — under vilken period denna högre arbetsskicklighet även förlorat sitt knapphetsvärde — medfört tilltagande avkastning. »Men detta förhållande får ej utan vidare uppfattas såsom generellt, eller om man gör det, bör sambandet mellan orsak och verkan framhållas på ett helt annat sätt än Waterstradt gjort, nämligen såsom beroende av yrkesskicklighetens konstanta och automatiska stegring» (s. 265). — Knut Wicksells tidigare framställning av jordproduktivitetens lagen³ refereras (s. 277—283) såsom inledning till en kritik av hans senare framställning och hans försök att uttrycka lagen matematiskt (s. 283—287). I en slutreplik till Waterstradt har nämligen Wicksell betecknat jordproduktivitetens lagen såsom lika självklar som den bekanta satsen, att två sidor i en triangel tillsammans äro större än den tredje⁴. Om man, resonnerar han, med en viss mängd arbete A på en given jordareal J erhåller produkten P , så bör man med hälften så mycket arbete $\frac{A}{2}$ på halva arealen $\frac{J}{2}$ få halva produkten $\frac{P}{2}$. Den andra hälften av arealen, som då förblir obrukad, ger dock i obrukat tillstånd givetvis något, och denna avkastning kan betecknas $\frac{p}{2}$, om p utgör den eventuella produkten av hela arealen obrukad. Senare insättande av jämväl andra hälften arbete till att taga hela arealen under bearbetning måste då ge mindre relativ avkastning, än den första hälften arbete gett, nämligen mindre än $\frac{P+p}{2}$, enär tillskottet $\frac{p}{2}$ därvid uteblir. Detta deduktiva resonnemång — mot vars konstruktion anmälaren skulle vilja göra den anmärkningen, att arbetet i jordbruket historiskt alltid måste tänkas insätta med att stegra den spontana avkastningen⁵ — synes R. ha funnit sårande rationalistiskt, såsom om det berört en trossak, eftersom han förlupit sig till invändningen, att »halveringen» förutsätter bl. a. full delbarhet hos alla produktionselement, inklusive driftsledaren, som ju brukar vara en»⁶ (s. 282). Att en och samma person utför hälften så mycket arbete som förut, får väl dock anses tänkbart. Att två sidor i en triangel tillsammans äro större

¹ Thünen-Archiv 1906, s. 639 ff.

² Därs. 1909, s. 347 ff.

³ I uppsatser i Ekon. tidskr. fr. o. m. 1903.

⁴ Thünen-Archiv 1909, s. 568.

⁵ Ej undanröjda den, för att ersätta den med ren odlingsprodukt, vilken ju alltid tar i anspråk samma växtkraft, som den spontana med ett plus.

⁶ Kursiverat av R.

än den tredje, hindrar emellertid icke, att genvägar kunna vara senvägar. Jordproduktivitetens lägen förblir väl obestridlig, även om den kräver modernare formulering i enlighet med gränsproduktivitetens läran, men det praktiska jordbruket och jordbruksforskningen samt den tillämpade nationalekonomien ha icke dess mindre det största intresse av utredning i frågor som den: under vilka förutsättningar kan avkastningen från enskilda jordbruk och från landets jord i dess helhet stegas trots jordproduktivitetens lägen. Under växande klarhet över de spörsmålen bör jordbruksadministrationen lugnt och målmedvetet kunna fullfölja sina åtgärder och planer till främjandet av jordbruksnäringen, utan att först behöva tänka på att undanrödja jordproduktivitetens lägen. Den har icke omöjliggjort jordbrukets framsteg under 1800-talet, och på grund av detta faktum bör den nu levande generationen utan tvivel kunna väntas benägen till optimism för 1900-talet. Under det gångna århundradet ha emellertid framstegen gjorts icke minst tack vare strävsamt arbete, vilket i och för sig icke strängt taget varit ekonomiskt (räntabelt), men utförts av »kärlek till torvan». Icke odlingskickligheten i R:s dunkla mening har haft betydelse, men odlingsfliten.

Till sanningens utforskande och utspridande, d. v. s. till det vetenskapliga forsknings- och upplysningsarbetet, utgör R:s arbete emellertid ett värdefullt bidrag. Arbetet synes mig ha sina egentliga förtjänster däruti, att det kan tillföra debatten i dessa ämnen mycket nytt i sak. Det torde även kunna bidra till att undanrödja gamla missförstånd — säkerligen även jordbruksentusiasternas missnöje med nationalekonomernas förkunnselse av jordproduktivitetens lägen, vars moderniserade form bör vara mindre ägnad att stöta de förra för huvudet.

En förteckning över i noter citerad litteratur avslutar R:s arbete (s. 288—301).

E. F. K. S—n.

BERÄTTELSE

ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET OCH FÖRVALTNING UNDER ÅR 1921.

Jämlikt föreskrift i gåvobrevet får undertecknad härmed i kort-
het avgiva berättelse över Fahlsbeckska Stiftelsens verksamhet och
förvaltning under år 1921, Stiftelsens tredje verksamhetsår.

I sammansättningen av det kollegium, som fått Stiftelsens
angelägenheter sig anförtrodda, har under året ingen förändring
inträtt. Kollegiet har bestått av professorerna S. Wallengren, R.
Malmgren, A. Stille, L. Weibull, M. P:n Nilsson och undertecknad,
som fungerat såsom praeses. Kollegiets ordinarie sammanträden
ha hållits i februari, mars, april och maj samt september, okto-
ber och november, i regel andra onsdagen i varje månad; sju
sammanträden under året.

Statsvetenskaplig Tidskrift, vars utgivande är Stiftelsens huvud-
uppgift, har utkommit efter samma plan som föregående år i en
upplaga av 600 exemplar. Enär redogörelse för tidskriftens för-
säljning i bokhandeln icke kan påräknas före mitten av året efter
utgivningsåret och därigenom erhållen inkomst lämpligen ansetts
för framtiden böra införas i räkenskaperna för det år, under vilket
den verkligen redovisas och inflyter, kommer sådan inkomst å
försäljning av årgången 1921 att upptagas i tidskriftens räkenskaper
för år 1922. Motsvarande inkomst å försäljning av årgången
1920 har i enlighet med tidigare förfarande upptagits bland tid-
skriftens inkomster 1920. Skenbart komma sålunda tidskriftens
inkomster att förete nedgång för året 1921 på grund av omlägg-
ningen, som vidtagits för att möjliggöra tidigare räkenskapslut
och revision. Prof. S. Wallengren har jämväl under det gångna

året fungerat såsom kollegiets redaktionssekreterare och tidskriftens ansvarige utgivare.

Uppläggning av Stiftelsens räkenskaper i enlighet med donationsbrevets bestämmelser har efter de första organisationsåren skett med ingången av år 1922, då *grundfonden* balanserats med kr. 255,287: 62, varjämte såsom *understödsfond* överförts å särskild räkning i Skandinaviska kreditaktiebolagets avdelningskontor i Lund kr. 12,804: 23, efter uppgörelse av tidskriftskostnader m. m. för år 1921.

För tillgodoseende av den Stiftelsen i gåvobrevet ålagda uppgiften att genom ersättning för tryckningskostnader uppmuntra och stödja därtill värdiga arbeten i politik, statistik eller ekonomi har kollegiet utgivit anslag med kr. 1,000: — för tryckning av fil. kand. Nore Tenows arbete »Proportionalismen, undersökning rörande dess principlära och metodik» samt beslutat anslag med kr. (förslagsvis) 1,300: — för tryckning av docenten fil. d:r Curt Weibulls arbete »Lübecks handel på Skånemarknaden intill 1400-talets början». Båda arbetena komma att ingå bland »Skrifter, utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen».

Lund i februari 1922.

Emil Sommarin.

Räkning för Fahlbeckska stiftelsen för år 1921.

Utdrag ur räkenskaperna för Lunds Universitets fonder.

Balans från år 1920.

200 aktier i A.-B. Vin- och Spritcentralen å 1,000 kr.	200,000:—	
10 obligationer i Skönviks A.-B., 5 1/2, å 5,000 kr.	50,000:—	
Skandinaviska Kredit A.-B., å löpande räkning	20,649: 46	270,649: 46

Uppbörd.

Utdelning å förenämnda aktier	14,000:—	
Ränta å Skönviks A.-B:s obligationer	2,750:—	
Skandinaviska Kredit A.-B., å löpande räkning	862: 60	17,612: 60
		<u>Kronor 288,262: 06</u>

Utgifter.

Div. utgifter (8,017: 60; 2,035: 50; 566: 61; 8: 50; 500:—; 1,500:—; 500:—; 3: 50; 100:—; 50:—; 25:—; 1,000:—; 200:—)	14,506: 71*
---	-------------

Balans till år 1922.

200 aktier i A.-B. Vin- och Spritcentralen å 1,000 kr.	200,000:—	
9 obligationer i Skönviks A.-B., 5 1/2, å 5,000 kr.	45,000:—	
Skandinaviska Kredit A.-B., å löpande räkning	28,755: 35	273,755: 35
		<u>Kronor 288,262: 06</u>

Förestående räkningar äro granskade utan anmärkning den 1 januari 1922, betyga

Johan C. W. Thyren.

C. G. Björling.

I granskningen av Fahlbeckska stiftelsens räkenskaper har jag deltagit.

Albert Ernberg.

*Specifikation av utgifterna.

1) Statsvetenskaplig Tidskrift.		
Tryckningskostnader (för år 1920)	6,962: 70	
Redaktörsarvode	1,000:—	7,962: 70
2) *Övriga utgifter.		
Jetonger	2,610: 61	
Präsesarvode	200:—	
Räkenskapsföraren	100:—	
Revision	50:—	
Tryckn.-kostn. för nr 1 av »Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen»	1,054: 90	
Kand. N. Tenow	1,000:—	
Doc. H. Lundborg	1,500:—	
Diverse omkostnader	28: 50	6,544: 01
		<u>14,506: 71</u>

Räkning för Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1921.

a) Sammandrag av kassa-kontot.

Balans från år 1920.

Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning	1,405: 36	
Kontant i kassan	26: 27	1,431: 63

Inkomster.

Prenumerationsavgifter	1,065: 36	
Lösnummer & äldre årgångar	101: 10	
Gleerupska Förlaget, redov. för år 1920	1,170: 15	
Ränta å sparkasseräkning	88: 16	
Annons	100: —	2,524: 77
		<u>Kronor 3,956: 40</u>

Utgifter.

Författarcarvoden	1,943: 50	
Avlöningar	600: —	
Diverse omkostnader	194: 08	
Inlösta jetonger	100: —	2,837: 58

Balans till år 1922.

Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning	1,016: 52	
Kontant i kassan	102: 30	1,118: 82*
		<u>Kronor 3,956: 40</u>

b) Översikt för år 1921.

Debet.

Prenumerationsavgifter (exp.)	1,065: 36	
Lösnummer & äldre årg. »	101: 10	
Ränta å sparkasseräkning »	88: 16	1,254: 62
Utestående fordringar ^{31/12} 1921.		
Gleerupska Förlaget, redovisar först efter 1 juni.**	—	
Annons	100: —	100: —
Förlust för år 1921		<u>8,459: 56</u>
		<u>Kronor 9,814: 18</u>

/ * Dessutom ineliggande tidskriftslager, här ej upptaget till särskilt värde.

** Förlusten minskas alltså med Gleerupska Förlagets redovisning.

Kredit.

Författarearvodet: utbet. 1921 (exp.) (1,943: 50—325: —)	1,618: 50	
utbet. 1922 (exp.)	<u>713: 50</u>	2,332: —
Avlöningar: utbet: av exp.	600: —	
» » Fahlb. Stiftelsen	<u>1,000: —</u>	1,600: —
Tryckningskostnader (utbet. 1922 av Fahlb. Stiftelsen)		5,663: 50
Diverse utgifter: utbet. 1921 (exp.)	194: 08	
utbet. 1922 (exp.)	<u>24: 60</u>	218: 68
		<u>Kronor 9,814: 18</u>

Till red. insända skrifter.

- Arkiv för patent-, mönster- och varumärkesskydd.* Organ för Svenska föreningen för industriellt rättsskydd. Utg. AXEL HASSELROT. Årg. 3. H. 6. Uppsala 1921.
- Finsk Kommunaltidskrift,* utg. av Kommunala Centralbyrån i Finland. Årg. VI. N:r 7—8. Hfors 1922.
- Industria.* Svenska Arbetsgivareföreningens Tidning. Red. AXEL BRUNIUS. Årg. XVII. N:r 26. Årg. XVIII. N:r 1—4. Sthlm 1921 o. 1922.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Bulletin de statistique agricole et commerciale. 1922. N:o 1—2. — Bulletin mensuel des institutions économiques et sociales. 1921. N:o 12. Rome.
- Kömmersiella Meddelanden,* utg. av Kungl. Kömmerskollegium. Årg. 9. N:r 1—4. Sthlm 1922.
- Mercurator.* Tidskrift för Finlands-näringslif. Årg. XVI. N:r 51—52. Årg. XVII. N:r 1—8. Hfors 1921 o. 1922.
- Nordisk försäkrings-tidskrift* 1922. N:r 1. Sthlm 1922.
- Revue du Travail,* publiée par le Ministère de l'Industrie et du Travail. 1921. N:o 12. 1922. N:r 1. Bruxelles 1921 o. 1922.
- Skogen.* Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Årg. 9. H. 1—2. Sthlm 1922.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift.* Årg. 20. H. 1—2. Sthlm 1922.
- Social Tidskrift,* utg. av Socialministeriet och Socialstyrelsen i Finland. Årg. 15. N:o 12. Hfors 1921.
- Sociala Meddelanden,* utg. av K. Socialstyrelsen. 1922. N:r 1—2. Sthlm 1922.
- Statistisk Månadsskrift,* utg. av Stockholms stads Statistiska kontor. Årg. XVI. H. 11—12. Sthlm 1922.
- Stockholms stads statistik.* XII. Fabriker och hantverk år 1920. Sthlm 1921.
- Svensk Försäkrings Årsbok* 1921. Sthlm 1922.
- Svensk Tidskrift.* Utg. av GÖSTA BAGGE och YNGVE LORENTS. Årg. XII. H. 1. Sthlm 1922.
- Svenska Länbygdens Kommunaltidning.* Red. GUSTAV A. ALDÉN och JANRIK BRÖMÉ. 1922. N:r 1—2. Sthlm 1922.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* Red. HELGE LINDHOLM. Årg. 13. H. 8. Sthlm 1921.
- Sveriges officiella statistik.* Arbetsförhållandena för hotell- och restaurangpersonalen i Sverige. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1922.
- Tiden.* Red. GUSTAV MÖLLER, NILS KARLEBY, ERNST WIGFORSS. 1922. N:r 1. Sthlm 1922.
- Tull- och Traktatkommitténs utredningar och betänkanden.* VIII. Utlåtande i valutafrågan. Sthlm 1922.
- Wirtschaftsdienst Deutscher Volkswirt,* herausgegeben vom Hamburgischen Welt-Wirtschafts-Archiv. 1921. N:r 51—52. 1922. N:r 1—8. Hamburg 1921 o. 1922.
- Åbo Akademis Program för läsåret 1921—1922.* Åbo 1922.
- EKEDÅHL, HENRIK, Svenska statens obligationslån. Redogörelse efter uppdrag av fullmäktige i Riksgäldskontoret. P. A. Nordstedt & Söners Förlag. Sthlm 1922.
- MÄLMGRÉN, ROB., Sveriges grundlagar och tillhörande författningar, med förklaringar. P. A. Nordstedt & Söners Förlag. Sthlm 1921.
- SUNDBERG, HALVAR G. F., Tolagsrätt och tullhusbyggnadsskyldighet. Utredning verkställd inom Stadskansliet. Särtryck ur Stockholms stadsfullmäktiges handlingar för år 1921. Sthlm 1922.
- WESTIN SIEVERSTOLPE, G., Nationalekonomi för alla. Det viktigaste av nationalekonomien i tretton kapitel. Kooperativa Förbundets Förlag. Sthlm 1922.
- WISTRAND, TOR HUGO, The principle of equilibrium and the present period. (Reprinted from the American Journal of International Law. Vol. XV. Number 4, October 1921).

Årg. 3—8 (åren 1900—1905) av Statsvetenskaplig Tidskrift kunna å C. W. K. Gleerups Förlagsbokhandel i Lund erhållas till ett nedsatt pris av 3 kr. pr årgång.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

SKÅNE

Malmö

Samtliga fonder 31, 1922

c:a 50,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,200,000 kr.

Brandförsäkringar,
Liv-, Livränte- och Pensions-

m. fl. försäkringar meddelas genom bolagets huvudkontor i Malmö
och genom dess agenter å alla större platser i Sverige.

Olycksfall- och Sjukförsäkringar,
Inbrotts-, Resgods-, Vattenskada-,
Glas-, Garanti-, Skadestånds-,
och **Automobil-**

försäkringar meddelas av

Försäkringsaktiebolaget
MALMÖ

genom bolaget Skånes agenter.